

สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิล สมัยอยุธยา



417

ก345ค



กรมศิลปากร

พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๕

หอสมุดแห่งชาติวังกลางเกษ
กาญจนบุรี



สารนิเทศจากคัมภีร์ไพลานสมัยอยุธยา

โดย

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

กรมศิลปากร

พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๕

สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา

เลขหมู่หนังสือ ๖๗๖.๒๒

ISBN ๙๗๔-๔๑๗-๔๖๔-๑

พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๕

จำนวน ๑๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา

นาวาอากาศเอก อวุธ เงินชุกลิ่น

นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์

นางโสมสุตา ลียะวณิช

อธิบดีกรมศิลปากร

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โบราณคดี

เลขานุการกรมศิลปากร

บรรณาธิการและคณะทำงาน

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

นางสาวนิยะดา ทาสุนทร

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

นางสาวสมศรี ปุณณวานิชศิริ

นายเทิม มีเต็ม

นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์

นางสาววัชรินทร์ หะสิตะเวช

นางสาวอังคิ ชุนศรี

ผู้ถ่ายภาพ

นางจันทร์ฉาย ประพันธ์พจน์

ดำเนินการจัดพิมพ์ ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร

โทร. ๐-๒๒๒๒-๐๕๓๔ ๐-๒๒๒๔-๒๐๕๐

เลขห้อง กค

เลขหมู่

417

ก 345ค

เลขทะเบียน ๖๕๒ ๘ ๐๐๔ ๗๔๖ ๗๐-

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดีย สแควร์

๑๐๖ ถ.เจริญสนิทวงศ์ ซ.เจริญสนิทวงศ์ ๕๗/๒

แขวงบางบำหรุ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๔๓๓-๔๗๕๑ โทรสาร ๐-๒๔๘๓-๓๕๕๕

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND



31111008164376

คำนำ

คัมภีร์ไบเบิล เป็นหนังสือประเภทหนึ่งที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสมัยโบราณ ขั้นตอนการสร้างคัมภีร์ไบเบิลให้สำเร็จแต่ละยุคแต่ละมัตมีวิธีการเฉพาะ ซึ่งน่าสนใจ และควรศึกษาอย่างยิ่ง แต่ในปัจจุบันการบันทึก จดจารตัวหนังสือลงไบเบิลหมดความนิยมไปแล้ว ทั้งนี้ เพราะอุปกรณ์สมัยใหม่ผลิตหนังสือได้จำนวนมากในเวลารวดเร็ว จึงได้รับความนิยมกันทั่วไป ทำให้เครื่องเขียนและวิธีการเขียนหนังสือแบบเก่าหมดไป ไม่มีการทำขึ้นใหม่ ความรู้เรื่องการสร้างคัมภีร์ไบเบิล อันเป็นเครื่องแสดงถึงอัจฉริยภาพแห่งภูมิปัญญาของบรรพชนคนไทยขาดการสืบทอดอีกต่อไป

กรมศิลปากร ตระหนักถึงคุณค่าของหลักฐาน ข้อมูล ที่มีอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลเหล่านั้น จึงมอบหมายให้ นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ นักอักษรศาสตร์ ๕ ชช. ศึกษาค้นคว้าวิจัยเชิงสหวิทยาการ เรื่อง สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา เพื่อบันทึกความรู้เกี่ยวกับลักษณะพิเศษของหนังสือตัวเขียนประเภทคัมภีร์ไบเบิล และวิวัฒนาการของรูปอักษรขอมที่ใช้ในคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา นอกจากนั้นสารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลยังเป็นหลักฐานหนึ่งที่บ่งบอกถึงสภาพของสังคมไทยในอดีต ตั้งอยู่บนพื้นฐานพระพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งที่จรรโลงความเป็นชาติให้คงอยู่สืบมาถึงปัจจุบัน

กรมศิลปากร หวังว่าหนังสือเล่มนี้ คงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้สนใจตามสมควร

นาวาอากาศเอก



(อาวรุ เงินชุกลิ้น)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

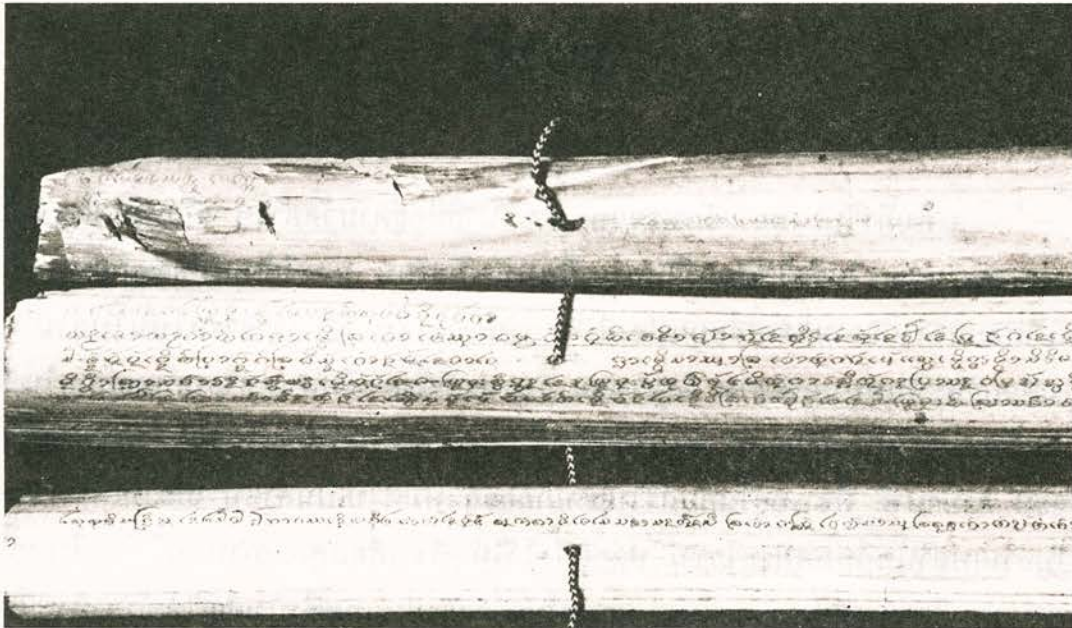
	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
บทนำ	
คัมภีร์ใบลานมรดกภูมิปัญญาของบรรพชน	๓
- ความสำคัญของคัมภีร์ใบลาน	๓
- การเตรียมใบลานจารหนังสือ	๔
- การจารใบลาน	๑๑
- อักษรบอกอังกา	๑๓
- การลบใบลาน	๒๐
- การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานแบบดั้งเดิม	๒๐
- ดันกำเนิดการใช้ใบลานจารหนังสือ	๒๖
- คัมภีร์ใบลานสมัยแรกปรากฏในประเทศไทย	๒๘
ความรู้ที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม	๓๑
- พื้นที่สำรวจคัมภีร์ใบลาน	๓๑
- สภาพคัมภีร์ใบลานที่พบในภาคสนาม	๓๒
- คัมภีร์ใบลานที่รวบรวมได้จากภาคสนาม	๔๔
- อายุสมัยของคัมภีร์ใบลานที่พบในภาคสนาม	๖๖
- เรื่องในคัมภีร์ใบลาน	๖๘
- คัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัย	๘๑
วิเคราะห์สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา	๑๐๖
- หลักฐานการบันทึกเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก่อนสมัยอยุธยา	๑๐๖
- การศึกษาเชิงอักษรวิทยา	๑๑๒
รูปอักษรขอมสมัยอยุธยา	๑๑๓
รูปอักษรและภาษาในคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา	๑๒๒
- การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา	๑๔๘
คุณลักษณะของคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา	๑๔๘
องค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน	๑๕๓
- การศึกษาเชิงสังคมวิทยา	๑๖๖
บรรณานุกรม	๑๘๕

บทนำ

คัมภีร์ใบลานจารอักษรขอม ภาษาบาลีมีอยู่ตามวัดต่างๆ เกือบทั่วประเทศ สมัยก่อนพระสงฆ์สามเณรในวัดใช้คัมภีร์ใบลานเป็นหนังสือเรียน และใช้เทศน์ตามโอกาส ปัจจุบันการศึกษาและสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม เลิกการจารลงบนใบลาน เปลี่ยนเป็นการเขียนและพิมพ์บนกระดาษ อักษรขอม ภาษาบาลีซึ่งเคยศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ภายในวัดก็เลิกสอน เลิกเรียน ทำให้อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้เหมือนแต่ก่อน และเมื่ออ่านไม่ได้ บรรดาผู้รู้ในเรื่องอักษรขอม ภาษาบาลี ที่จารอยู่ในคัมภีร์ใบลานก็ค่อยๆ หดไปเป็นลำดับ เมื่อไม่เห็นความสำคัญ คัมภีร์ใบลานเหล่านั้นก็หมดประโยชน์ ปล่อยทิ้งไว้ให้ผุพัง เสื่อมสูญสภาพ หรือถูกทำลายไปด้วยประการต่างๆ ที่สำคัญที่สุดบางแห่งยังอนุญาตให้ชาวต่างประเทศซึ่งบังเอิญได้เข้ามาพบเห็นติดต่อขอซื้อหรือขอไปเป็นสมบัติส่วนตัว และได้นำไปสู่บ้านเมืองของเขาด้วย นอกจากนั้น ยังมีคัมภีร์ใบลานอีกบางส่วนได้แปรสภาพกลายเป็นฝุ่นผงอันศักดิ์สิทธิ์ของบรรดาเกจิอาจารย์ นำไปบดให้ละเอียด ใช้เป็นส่วนผสมทำพระพิมพ์เครื่องรางผิงใบลานกันด้วย

บรรดาเอกสารโบราณทั้งคัมภีร์ใบลาน และหนังสือสมุดไทยล้วนเป็นแหล่งข้อมูลอันเป็นที่มาของหลักฐานเรื่องราวต่างๆ ในอดีตของประเทศชาติ จึงเห็นเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องรีบดำเนินการสำรวจ และรวบรวมหลักฐานไว้เท่าที่จะกระทำได้ โครงการวิจัยเพื่อศึกษาวิเคราะห์สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาจึงเกิดขึ้น โดยพิจารณาเห็นว่าหลักฐานข้อมูลที่อยู่ในคัมภีร์ใบลานเหล่านั้นนับวันจะสูญสลายไป หากไม่เร่งรีบรวบรวมหลักฐานไว้ก็เป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง และยังพิจารณาเห็นว่าข้อมูลที่บรรพชนบันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลานส่วนหนึ่งนอกเหนือจากเนื้อเรื่องจะเป็นเหตุการณ์ปัจจุบันอันเกิดขึ้นในอดีตกาล ซึ่งเป็นหลักฐานการศึกษาภูมิหลังของวัฒนธรรม อารยธรรมแห่งสังคมกลุ่มต่างๆ ในยุคสมัยที่ผ่านมา

นอกจากนั้น คัมภีร์ใบลานทั้งหลายยังเป็นเอกสารปฐมภูมิที่บันทึกหลักฐานข้อธรรมทางพระพุทธศาสนา นอกเหนือจากเนื้อหาในพระไตรปิฎก แสดงผลงานทางภูมิปัญญาของพระสงฆ์ผู้เป็นบรรพชนคนไทย กับยังเป็นเครื่องแสดงถึงอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษไทย ที่สามารถคิดประดิษฐ์เครื่องใช้ในการทำหนังสือ ที่เป็นมรดกวัฒนธรรมอันหาค่ามิได้ การบันทึกลายลักษณ์อักษรลงในคัมภีร์ใบลานมีการใช้อุปกรณ์พิเศษ รูปอักษรภาษามีสลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละยุคสมัย รวมทั้งการนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา สั่งสอนอบรมจริยธรรม เสริมสร้างภูมิธรรมภูมิปัญญา และการสืบทอดอย่างต่อเนื่องมาแต่อดีตถึงปัจจุบัน



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานจารอักษรธรรมอีสาน
พบที่วัดท่าซ้อย จังหวัดนครนายก

คัมภีร์ใบลานมรดกภูมิปัญญาของบรรพชน

ในอดีต บรรพชนของเรามีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงให้ความสนใจกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่ใกล้ตัว ทั้งบนพื้นดิน ในท้องน้ำ และบนท้องฟ้า โดยนำสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้บังเกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และเสริมสร้างความเป็นอยู่ มีลักษณะแห่งอารยธรรมสืบต่อกันมา อันเป็นเครื่องบ่งบอกถึงภูมิปัญญาสร้างสรรค์อย่างสูงของบรรพชน ไม่เพียงแต่จะสามารถจรรโลงชาติรักษาบ้านเมืองให้พ้นภัยจากศัตรู ดำรงประเทศให้เป็นอิสรภาพเท่านั้น ยังสามารถสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี บรรพชนไทยก็ได้สร้างเอกลักษณ์ของชาติขึ้นไว้ให้ปรากฏ และสืบทอดเป็นมรดกถึงอนุชนของชาติตลอดมาจนทุกวันนี้

ความสำคัญของคัมภีร์ใบลาน

ศิลปวัฒนธรรมทางด้านอักษรศาสตร์ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการเขียนหนังสือ ก็เป็นสิ่งหนึ่งในบรรดามรดกวัฒนธรรมทั้งหลายที่ชาวไทยได้รับจากบรรพบุรุษไทย อุปกรณ์งานเขียนของไทยแต่โบราณมีหลายชนิด ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะหนังสือใบลาน

หนังสือใบลานเป็นอุปกรณ์รองรับการเขียนชนิดหนึ่ง ได้มาจากต้นลานอันเป็นพืชพันธุ์ไม้พื้นบ้าน หาได้ง่ายโดยไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนัก กรรมวิธีที่คิดประดิษฐ์ก็ไม่ยากเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งนอกจากจะใช้ได้สะดวกเหมาะสมกับสภาพชีวิตของคนไทยและภูมิอากาศของบ้านเมืองแล้ว ยังเป็นไม้ชนิดเดียวที่คนไทยนำไปมาใช้เป็นวัสดุรองรับการเขียนและยังนำมาห้ศรัทธาใจขึ้นอีกครั้งที่ใบลานเหล่านั้นมีความคงทนถาวร อายุการใช้งานยืนนานมากอีกด้วย

ใบลานที่บรรพชนคนไทยนำมาเป็นอุปกรณ์รองรับการจดจารลายลักษณ์อักษร นิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า หนังสือใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน ที่เรียกว่าคัมภีร์ใบลานเพราะเนื้อเรื่องที่จดจารลงบนใบลานส่วนใหญ่เป็นพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา มีพระไตรปิฎก เป็นต้น รวมทั้งเรื่องอันเนื่องด้วยองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเรื่องอันเป็นบทนิพนธ์ของอดีตชนกมี ด้วยเหตุที่พระธรรมเป็นสิ่งสำคัญอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา เมื่อจดจารลงบนใบลาน ก็ทำให้คัมภีร์

โบราณมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนคนไทยจึงถือกันเป็นธรรมเนียมว่า คัมภีร์โบราณเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ เก็บรักษาอย่างดีในที่อันสมควร และทะนุถนอมเป็นพิเศษยิ่งดุจเดียวกับพระพุทธรูปนั้นเทียว



ต้นลาน

การเตรียมโบราณจารหนังสือ

คัมภีร์โบราณเป็นเอกสารปฐมภูมิ ที่บันทึกลายลักษณ์อักษรไว้ด้วยมือ โดยใช้ใบของ ต้นลานเจาะรูร้อยหุด้วยสายสนองมัดรวมกันเป็นผูก ใช้เหล็กจารเป็นเครื่องมือเขียนลายลักษณ์ อักษรด้วยวิธีการ คัมภีร์โบราณจัดเป็นหลักฐานผลงานทางภูมิปัญญาของบรรพชน แสดงถึง อัจฉริยภาพของบรรพบุรุษไทย ที่สามารถสร้างสิ่งอันเป็นมรดกวัฒนธรรม นับตั้งแต่อุปกรณ์ที่ใช้ บันทึกจดจารลายลักษณ์อักษรก็มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากเครื่องมือเครื่องใช้ในปัจุบัน รวมทั้งอักษรภาษาที่ใช้จารในคัมภีร์โบราณ ก็จัดเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะประจำ ชาติ แสดงให้รู้ถึงวัฒนธรรมอารยธรรม เป็นข้อมูลที่บอกให้รู้เรื่องราวความเป็นไปของกลุ่มชน แห่งสังคมในอดีต และยังเป็นหลักฐานแสดงถึงวิวัฒนาการของรูปอักษร รวมทั้งภาษาที่แตกต่าง กันไปตามยุคสมัยอีกด้วย

ใบลานที่นำมาใช้จารหนังสือมีการจัดเตรียมหลายขั้นตอน เริ่มต้นต้องทราบก่อนว่า ลานเป็นต้นไม้ป่า มีมากในแถบจังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว สระบุรี ลพบุรี ขอนแก่น เป็นต้น การเดินทางไปตัดลานในป่าแต่ละครั้ง ผู้เดินทางจะต้องทำพิธีเส้นสรวงบูชา ทำนองเดียวกับการ คล้องช้างหรือการหาของในป่าทั่วไปเพราะต้องเสี่ยงภัยอันตรายและอาศัยโชคหรือเคราะห์เป็นเดิมพัน คราวใดโชคดียิ่งก็จะเดินทางไปพบลานที่มีขนาดตามต้องการ หากถึงคราวโชคร้ายพบแต่ลานแก่เกิน ขนาดก็จะไม่ได้ลานกลับมา ดังนั้นผู้มีอาชีพหาลานจึงต้องมีความรู้ความชำนาญในการนี้พอสมควร

การคัดเลือกลานมาใช้จารหนังสือ ขั้นแรกต้องเข้าใจในธรรมชาติของใบลานก่อน ว่า เนื้อใบลานมีเส้นใยติดกันเป็นพืดขวางไปมาซ้อนกัน ประมาณ ๓-๔ ชั้น หากเป็นใบแก่มากๆ เส้นใยก็จะยิ่งเหนียวมากขึ้น และเมื่อแห้งแล้วก็จะกรอบ เปราะ หรือหักเคาะได้ง่าย กับยังจาร หนังสือยากอีกด้วย ดังนั้นใบลานที่มีคุณภาพดีขนาดพอเหมาะสำหรับการจารหนังสือมากที่สุด คือ ใบที่ไม่แก่จัดอย่างที่เราเรียกว่าขนาดเพสลาด คือใบอ่อนที่สองซึ่งเพิ่งจะเริ่มคลี่ใบออก เป็นระยะที่ เส้นใยของใบลานยังไม่เหนียวมากนัก ผิวใบลานจะเนียนและนุ่ม ไม่กรอบแตกง่าย มีอายุการใช้งานได้นาน ฉะนั้นการตัดใบลานคราวหนึ่งๆ จะตัดได้เพียง ๒ ใบ คือตอนแรกตัดใบอ่อนที่เพิ่งจะ คลี่ใบก่อน จากนั้นก็เดินทางตัดต้นต่อๆ ไป ประมาณ ๑ เดือนจึงจะเดินทางย้อนกลับ เทียวกลับก็ แวะตัดใบอ่อนที่เหลือซึ่งเพิ่งจะคลี่ใบได้ขนาดพอดี เมื่อทอนใบลานลงจากต้นแล้ว ตัดปลายใบ ออกจะได้ลานยาวประมาณ ๕๐-๖๕ เซนติเมตร แล้วแยกลานออกจากกันด้วยวิธีสาดลานขึ้นไป บนท้องฟ้า ปล่อยให้ตกลงกลิ้งบนพื้น แล้วทิ้งไว้ให้ตากแดดตากน้ำค้างบนพื้นนั้นประมาณ ๓ วัน ๓ คืน จึงเก็บรวมไว้เป็นมัดใหญ่ ในมัดหนึ่งๆ มีจำนวนลานประมาณ ๒,๐๐๐ ใบ เรียกว่า “ซอง หนึ่ง” และเนื่องจากลานเหล่านี้มีขนาดไม่เท่ากัน จึงเรียกว่า “ลานรวม”

ใบลานเมื่อแรกตัดทอนลงมาจากต้น จะมีก้านลานติดอยู่ที่ใบด้วย ก้านละ ๒ ใบ และเพื่อให้การนับจำนวนใบลานมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน คนโบราณจึงได้กำหนดมาตรฐานนับลานไว้ดังนี้

มาตรฐานนับลาน

ใบลาน ๒ ใบ = ๑ ก้าน

ใบลาน ๕๐ ก้าน = ๑ แหนบ

ใบลาน ๒๐ แหนบ = ๑ ซอง

เนื่องจากลานรวมมีขนาดไม่เท่ากัน ก่อนที่จะนำไปใช้จารหนังสือหรือทำประโยชน์
อย่างอื่น ต้องคัดเลือกให้ได้ขนาดเท่าๆ กัน ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ ขนาดของลานที่จะใช้มีชื่อ
เรียกแตกต่างกัน ได้แก่ ลานหนังสือ ลานหนึ่ง ลานสอง ลานสาม ลานสี่ ลานห้า ลานหก ลานจั่ว
ลานเส้น และ ลานตลาด



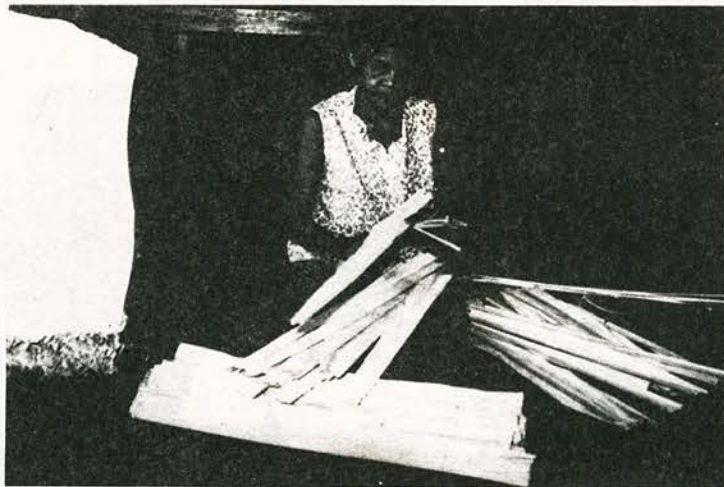
คัดเลือกและแยกลานออกตามขนาดต่างๆ

ลานหนังสือ มีขนาดหน้าลานกว้างมากกว่าลานชื่ออื่นๆ โดยทั่วไปมีขนาดกว้าง
ประมาณ ๖-๘ เซนติเมตร ส่วนลานหนึ่ง ลานสอง ลานสาม ลานสี่ ลานห้า ลานหก และลานจั่ว
จะมีขนาดของหน้าลานกว้างมาน้อยลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ โดยเฉพาะลานจั่วเป็นลานที่มี
หน้าลานแคบมากที่สุด

ลานเส้น คัดเลือกแต่ลานที่มีสีขาวสะอาด แล้วนำมาตัดซอยเป็นเส้นกว้างประมาณ
๑-๒ เซนติเมตร เพื่อนำไปใช้สานเครื่องใช้ต่างๆ

ลานตลาด เป็นลานที่ไม่ได้ใช้เป็นลานจารหนังสือ แต่มีวิธีการจัดเตรียมเช่นเดียวกับ
ลานหนังสือ เว้นแต่เมื่อเวลาแทงลานอาจจะเรียงใบลานซ้อนกันหลายๆ ใบได้ โดยใช้ขอบลาน
เป็นแบบแทงลานให้เป็นรู ๒ รู การเตรียมใบลานประเภทนี้จึงไม่ต้องใช้ความละเอียดพิถีพิถันมาก
นัก เมื่อแทงลานแล้วจึงตัดลานให้เป็นแผ่นเล็กๆ สำหรับจำหน่าย นำไปใช้ประโยชน์ในการรอง
สีผึ้ง เป็นต้น

เมื่อคัดเลือกลานตามขนาดที่ต้องการได้แล้ว นำมาเขียนก้านออก ลานที่เขียนก้านแล้วจะมีลักษณะเป็นแผ่นบางๆ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวมากกว่าความกว้างหลายเท่าตัว โดยเฉลี่ยกว้างประมาณ ๔-๘ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๕๐-๗๕ เซนติเมตร เรียงใบลานที่เขียนก้านแล้วซ้อนกัน ๒๐-๓๐ ลาน ขดม้วนให้กลมใช้ก้านลานหรือเชือกมัดไว้แล้วนำลานไปแช่น้ำนาน ๑ คืน หรือประมาณ ๒๔ ชั่วโมง แต่ในบางท้องถิ่นโดยเฉพาะบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย เช่นที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ เป็นต้น นิยมนำใบลานดัมในน้ำข้าวข้าวซึ่งชาวพื้นเมืองเรียกว่า “น้ำข้าวมวก” ดัมให้เดือดแล้วจึงนำออกผึ่งหรือตากให้แห้ง ขณะตากใบลานต้องตั้งสันลานขึ้น เมื่อลานแห้งแล้วหน้าลานจะไม่บิดงอ และควรตากให้ถูกแดดและน้ำค้างประมาณ ๑-๒ วัน วิธีดัมและตากลานแบบนี้ไม่เพียงแต่จะทำให้เนื้อลานเหนียวและนุ่มเท่านั้น ยังทำให้ใบลานขาวขึ้นอีกด้วย ดังนั้นจึงนิยמדัมลานในฤดูหนาว ซึ่งเป็นฤดูที่มีน้ำค้างมาก

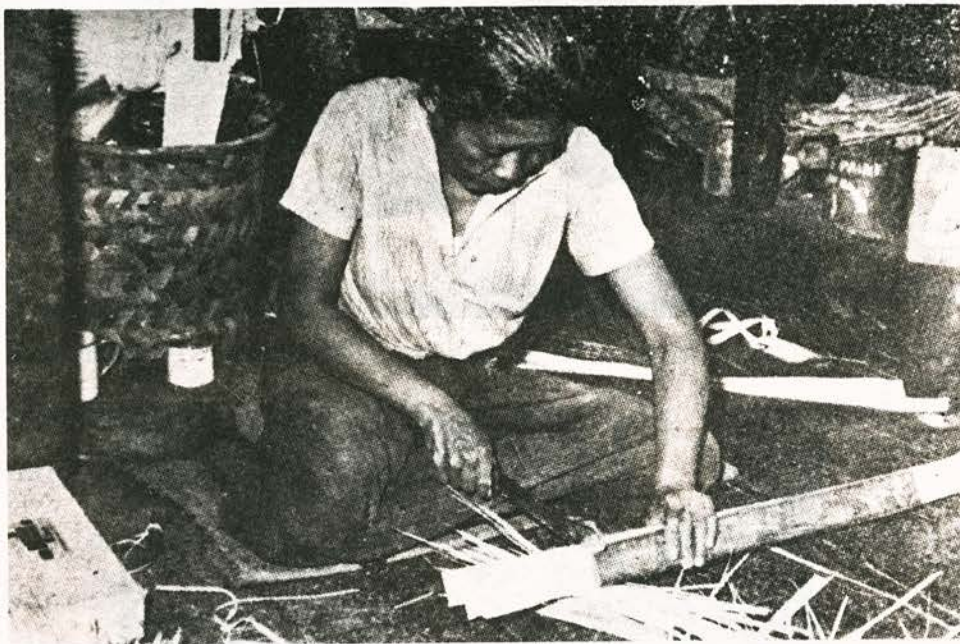


เขียนก้านลาน



นำลานเข้าขบอบแทงลาน

โบลานที่แห้งสนิทแล้วต้องคลี่ออกจากม้วน เช็ดทำความสะอาดทีละใบก่อนที่จะนำมาแทงลาน^{*}ซึ่งใช้ขนอบเป็นพิมพ์สำหรับแทงลานโดยเฉพาะ ขนอบที่กล่าวถึงนี้มีรูปร่างและขนาดเท่ากับลานชนิดต่างๆ ทำด้วยไม้ ใช้ประกบเป็นขอบของโบลานด้านหน้าและด้านหลัง รวม ๒ อัน เช่น ขนอบลานหนังสือ ขนอบลานหนึ่ง ขนอบลานสอง ขนอบลานสาม ฯลฯ เป็นต้น นำโบลานที่แทงแล้วประมาณ ๑๐-๒๐ ใบ เรียงซ้อนกันแล้วประกบด้วยขนอบตามขนาดที่ต้องการ แล้วมัดรวมกันหรือเข้าควงให้แน่น ใช้มีดที่มีความคมมากๆ ตัดลานให้เสมอและได้ระดับกับขนอบทั้งสี่ด้าน แบบขนอบที่ใช้ตัดลานในปัจจุบันนิยมใช้ขนอบลานสองเป็นแบบ เมื่อตัดลานแล้วใช้ก้านลานหรือที่นิยมเรียกว่า “ไม้กัลลัด” ร้อยโบลานเข้าด้วยกันตามรูที่เจาะไว้ให้ได้กับหนึ่งซึ่งมีจำนวนโบลานประมาณ ๕๐๐ ใบ จัดลานในกับให้เรียบเสมอกันทั้ง ๔ ด้าน แล้วมัดเป็น ๓ ตอน ก่อนที่จะใช้ขนอบประกบหน้าหลังพร้อมทั้งมัดรวมให้แน่นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งอาจจะนำไปอัดด้วยเครื่องอัดแล้วขันควงเข้าเพื่อทำให้แน่นมากขึ้นอีกก็ได้



* แทงลาน คือการเจาะรูโบลานโดยใช้ขนอบที่มีเหล็กปลายแหลมหรือตะปู ๒ ตัว ระยะห่างกันประมาณ ๑๕-๑๘ เซนติเมตร ใหล่อกมาจากส่วนกลางของขนอบที่ใช้เป็นพิมพ์ นำโบลานทีละใบ กดลงบนขนอบที่ใช้เป็นพิมพ์นี้ให้ปลายเหล็กแหลมเจาะลานเป็น ๒ รู



รื้อขลานครั้วไม้กลัด (ก้านลานคร)



ใช้ก้านลานครื้อขลานครวมกันให้ได้ กับนึง มีลานครประมาณ ๕๐๐ ใบ



ลานครที่รื้อเป็น กับน แล้ว ใช้ขนอปปิดหน้าหลังมัดให้แน่น



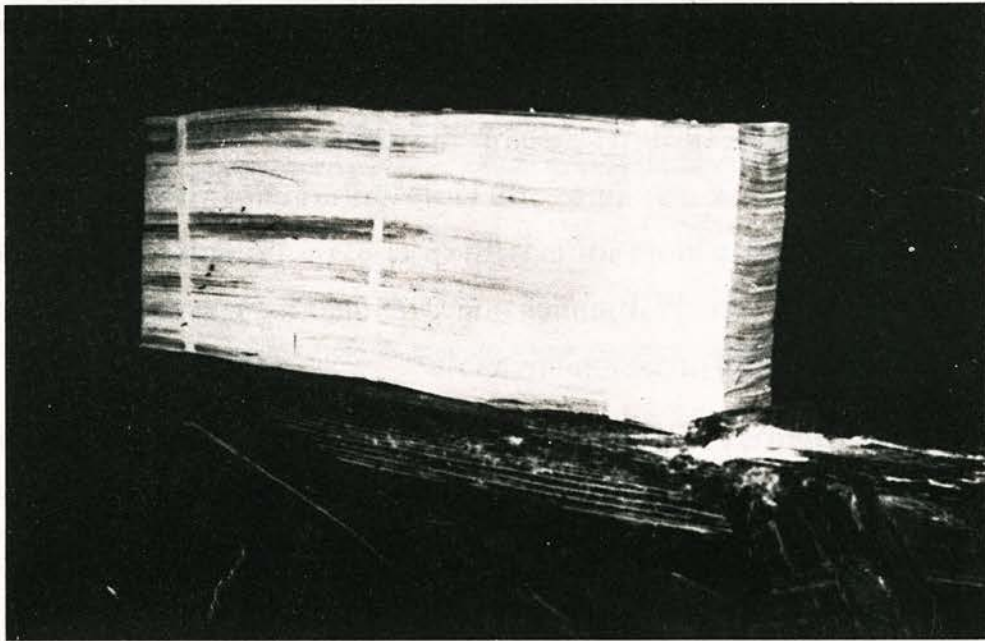
อัดลานทั้งกับให้แน่นอีกครั้งด้วยควง
(เครื่องมือที่มีลักษณะเหมือนก๊อปปี้ ใช้อัดใบลานให้แน่น) ก่อนนำเข้าเตาอบ

เมื่ออัดลานแน่นดีแล้ว ถ้าไม่ทิ้งไว้ให้แห้งเองก็ต้องนำไปอบในเตาอบ เป็นวิธีเร่งให้ลานแห้งเร็วขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้ลานขึ้นรา เตาอบลานนิยมก่อด้วยอิฐ มีช่องใส่ไฟอยู่ตอนล่าง และมีท่อส่งความร้อนผ่านไปทั่วเตา โดยใส่ไฟกลบในเตาตอนเช้าเพียงครั้งเดียว แล้วปล่อยทิ้งไว้ให้กลบคุกรุ่นไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมอด ความร้อนจะระอุอยู่ในเตาเรื่อยไปจนรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งจึงใส่ไฟเพิ่มอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไฟดับมอดจนเตาเย็นแล้วจึงจะเปิดเตาเพื่อนำลานออก ในระหว่างการอบไม่ควรเปิดเตา ทั้งนี้เพื่อให้ลานได้รับความร้อนอย่างสม่ำเสมอจนแห้งสนิท

ใบลานแต่ละกับที่แห้งแล้ว ขอบลานจะไม่เรียบเสมอกันทุกลาน ฉะนั้นจึงต้องนำลานทั้งกับมาไสด้วยกบ^๑ ให้ขอบลานเรียบเสมอกันทั้งสี่ด้านก่อนที่จะแกะลานออกจากกับ แล้วทำความสะอาดลานที่ละใบโดยใช้ทรายละเอียดคั่วหรือตากแดดให้ร้อนจัด โรยลงบนใบลานแล้วใช้ลูกประคบ^๒ ขัดไปมาให้ผิวหน้าลานเรียบเกลี้ยง แล้วใช้ผ้าแห้งเช็ดทำความสะอาดใบลานดีแล้ว ต่อจากนั้นจึงใช้เหล็กแหลมเผาไฟเจาะตามช่องรอยรูที่แทงไว้ในตอนแรก แล้วจัดใบลานเข้าผูก ใบลานผูกหนึ่งมีลานประมาณ ๒๔ ใบ ซึ่งเป็นลานที่พร้อมจะใช้จารหนังสือได้ทันที แต่ถ้าจะนำลานนี้ไป

^๑ เครื่องมือช่างไม้ สำหรับไสไม้ทำหน้าไม้ให้เรียบ

^๒ ผ้าห่อด้วยสำลีหรือนุ่นให้เป็นก้อนกลมขนาดใหญ่พอจับได้ถนัดมือ



ลานที่อบและไสขอบลานให้เรียบเสมอกันแล้ว

พิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์สมัยใหม่ ต้องนำลานไปลงไฟให้ขึ้นมัน การลงไฟต้องใช้ลานด้านมันวางบนถ่านไฟอ่อนๆ ให้ใบลานผ่านไฟเพียงด้านเดียวตลอดทั้งหน้าลาน แล้วใช้ผ้าแห้งเช็ดลานทั้งสองด้านให้สะอาดขึ้นมันทั่วกันแล้วเข้าผูกไว้ เตรียมพร้อมเพื่อนำไปใช้ตามความต้องการต่อไป

การจารใบลาน

การเขียนหนังสือบนใบลานตามแบบโบราณนั้น ใช้เหล็กจารเขียนหรือเรียกกันเป็นสามัญว่า “จาร” ตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกลงในเนื้อลาน รูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีจาร เรียกว่า “เส้นจาร”

การจารใบลานมีกรรมวิธีพิเศษ เบื้องแรกต้องตีเส้นบรรทัดก่อน การตีเส้นบรรทัดบนใบลานใช้ตีด้วยเส้นด้ายเหนียวซึ่งดัดกับกรอบไม้ มีขนาดกว้างยาวมากกว่าหน้าลานเล็กน้อย ลานหน้าหนึ่งๆ จะกำหนดให้มีจำนวนบรรทัดเท่าไร ต้องชิงเส้นด้ายให้มีจำนวนเท่ากับบรรทัดที่ต้องการเท่านั้น โดยทั่วไปลานหน้าหนึ่งๆ มีจำนวนบรรทัดระหว่าง ๔-๕ บรรทัด แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ ๕ บรรทัด เมื่อจะขีดเส้นบรรทัดต้องใช้ลูกประคบชุบดินหม้อหรือเขม่าไฟบดละเอียดผสมน้ำลูบที่เส้นด้ายซึ่งใช้เป็นบรรทัดให้ทั่ว วางกรอบเชือกบรรทัดบนใบลานพร้อมทั้งกำหนดระยะให้ได้ขนาดกับหน้าลานเหมาะสมดีแล้ว ดึงเชือกที่ชิงตั้งขึ้นแล้วปล่อยให้เชือกติดลงบนหน้าลาน ทำเช่นนี้จนครบจำนวนบรรทัด เมื่อยกเครื่องมือตีเส้นบรรทัดออกจะได้เส้นบรรทัดสีดำปรากฏบนหน้าลานตามต้องการ

เครื่องมือประกอบการจารใบลานที่นับว่าจำเป็นอีกอย่างหนึ่งคือ “หมอนรองลาน” หมอนนี้ทำจากใบลานยาวประมาณ ๑๕-๒๐ เซนติเมตร เรียงซ้อนกัน ๖-๗ ใบ เย็บลานนี้ให้ติดกันใช้ผ้าหุ้มโดยรอบ เย็บขอบให้เรียบร้อยสวยงาม ที่ด้านซ้ายและขวาของหมอนรองลานนิยมใช้ลานเส้นกว้างประมาณ ๑-๑.๕ เซนติเมตร พันไว้เพื่อใช้เป็นเข็มขัดรัดใบลานขณะจารหนังสือ และที่ข้างหมอนด้านยาวจะมีไม้ไผ่เหลาแบนกว้างประมาณ ๐.๕-๑ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๙-๑๐ เซนติเมตร จำนวน ๔ อัน (หรือใช้เส้นดอกอย่างแข็ง) เสียบอยู่ตามร่องลานมุมละ ๒ อัน เพื่อใช้เป็นที่ตีใบลานซึ่งใช้เป็นต้นฉบับในขณะคัดลอกข้อความ

อุปกรณ์การจารหรือการเขียนใบลานคือ “เหล็กจาร” มีลักษณะเหมือนเหล็กหมาดปลายแหลม มีด้ามถือทำด้วยไม้หรือเขาสัตว์ กระจุก งา รูปกลมบ้าง เหลี่ยมบ้าง ใหญ่ เล็ก อ้วน ผอม ตามความถนัดของผู้ใช้ ส่วนที่เป็นเหล็กแหลมนั้นจะโผล่ออกมาจากด้ามถือ ในขณะจารตัวหนังสือต้องฝนเหล็กจารให้แหลมคมตลอดเวลา ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยให้เส้นอักษรเรียบ รูปลายเส้นอักษรงามไม่เป็นเส้นเสี้ยน เพราะใบลานมีเส้นใยที่เหนียวหากเหล็กจารไม่แหลมคมจะตัดเส้นใยไม่ขาด หรือขาดแต่ไม่เรียบ นอกจากนั้นอาลักษณ์หรือช่างจารหนังสือควรนั่งในท่าที่ตนเองรู้สึกสบายที่สุด สามารถจารหนังสือได้คล่อง ซึ่งส่วนใหญ่จะนั่งกับพื้น ชันเข่าขึ้นข้างหนึ่ง หลังพิเส้า หรือฝาผนังห้อง วางมือซ้ายบนเข่าที่ยกขึ้น ในมือมีหมอนรองลานถืออยู่ในท่าหงายมือขึ้น ที่หมอนมีลานเปล่าซึ่งขีดเส้นบรรทัดไว้แล้ววางอยู่ข้างบน ให้หัวแม่มือวางทับบนใบลานนั้น ใช้มือขวาถือเหล็กจาร จรดปลายเหล็กจารลงที่เส้นบรรทัด ซึ่งแต่ก่อนนิยมจารตัวอักษรได้เส้นบรรทัด พร้อมกับใช้หัวแม่มือซ้ายรองและช่วยดันเหล็กจารให้เคลื่อนไป ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เหล็กจารที่เจาะลงบนเนื้อลานลากเส้นเป็นรูปอักษรโดยรักษาน้ำหนักมือไม่ให้ลงเหล็กจารลึกเกินไป เพราะใบลานบางมาก และต้องจารอักษร ๒ หน้า หากลงน้ำหนักมากลานอาจจะทะลุ หรือเห็นเป็นรอยรูปอักษรอีกหน้าหนึ่งได้นั่นเอง

นอกจากการจารแล้ว ยังมีวิธีการเขียนอักษรบนใบลานอีกวิธีหนึ่งซึ่งใช้พู่กันชุบหมึกหรือสีเขียนรูปอักษรแทนการจาร รูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีนี้เรียกว่า “เส้นชุบ”



ตัวอย่างอักษรเส้นจารบนใบลาน



ตัวอย่างอักษรเส้นชุบนใบลาน

อักษรบอกอังกา (เครื่องหมายแทนเลขหน้าในใบลาน)

คัมภีร์ใบลานที่จารเสร็จแล้วจะไม่ใช่ตัวเลขเรียงลำดับหน้าเหมือนหนังสือทั่วไป แต่จะใช้ตัวอักษรแทน เรียกว่า “อักษรบอกอังกา” อังกาเหล่านี้จะจารไว้ที่กึ่งกลางริมซ้ายด้านหลังของใบลานแต่ละใบเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

อักษรบอกอังกา หรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือใบลานใช้พยัญชนะในภาษาบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฅ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ท ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห พ อ

รูปแบบอักษรที่ใช้บอกอังกานิยมใช้แบบเดียวกับอักษรที่ใช้จารเนื้อเรื่อง เช่น คัมภีร์ใบลานจารอักษรขอมบรรจง อักษรบอกอังกาก็ต้องใช้อักษรขอมบรรจงเช่นเดียวกัน อักษรบอกอังกาแต่ละตัวต้องผสมรูปสระ ๑๒ สระ ตามแบบสระในภาษาบาลี โดยเริ่มต้นตั้งแต่วรรณอักษรตัวแรก คืออักษร ก ผสมกับรูปสระดังนี้ “ก กา กิ กิ ฤ ฤ เก ไก โก เกา กัม กะ” เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ ต้องเริ่มต้นอักษรตัวใหม่ต่อไป คืออักษร ข ผสมกับสระต่อไปอีก ๑๒ ลาน ใบลานที่เรียงลำดับอังกาครบ ๒ รูปอักษรแล้ว จะมีจำนวน ๒๔ ลาน จัดรวมเป็นชุดเดียวกัน เรียกว่า “ผูก” ดังนั้นคัมภีร์ใบลาน ๑ ผูกจึงมี ๒๔ ลาน

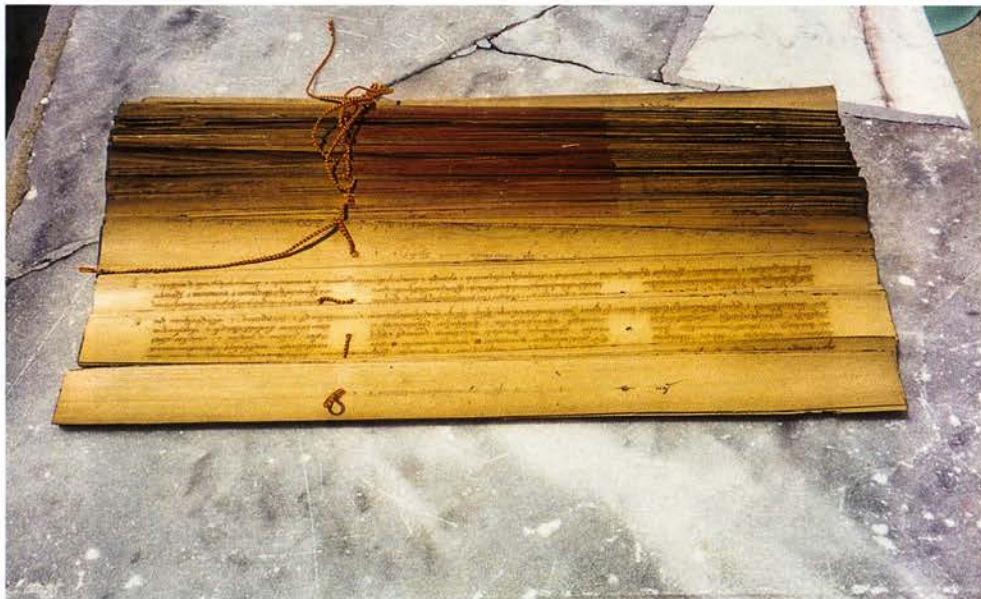


ตัวอย่างอักษรบอกอังกาในผูก

อนึ่ง เรื่องที่จารลงในใบลานอาจจะมีเนื้อเรื่องยาวมาก ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลายผูกนับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมากถึง ๑๐ ผูก ๒๐ ผูก หรือมากน้อยกว่านั้นก็ได้ อักษรที่ใช้บอกอังกาก็จะใช้พยัญชนะเรียงลำดับไปจนถึงพยัญชนะตัวสุดท้ายคือ “อ” แล้วถ้ายังไม่จบเรื่อง อักษรต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักษร “ก” โดยมีอักษร “ย” คั่นก้ำด้วย ดังนี้ กย กยา กยิ กยิ กย ฤย ฤย เกย ไกย โกย เกา ยัม ยะ แล้วต่อด้วยอักษร “ขย”

เรียงลำดับไปจนจบทำนองเดียวกับอักษรบอกอังกาในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายหรือผูกอื่นๆ ถ้าหากมีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน หรือมาน้อยกว่านั้น ก็ยังคงนับจำนวน ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูกเป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนลานที่เกินมานั้นให้นับจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น ในผูกมี ๓๐ ลาน ต้องเรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน หรือ ๑ ผูก ๖ ใบ หรือจะใช้ว่า ๓๐ ใบก็มี เป็นต้น

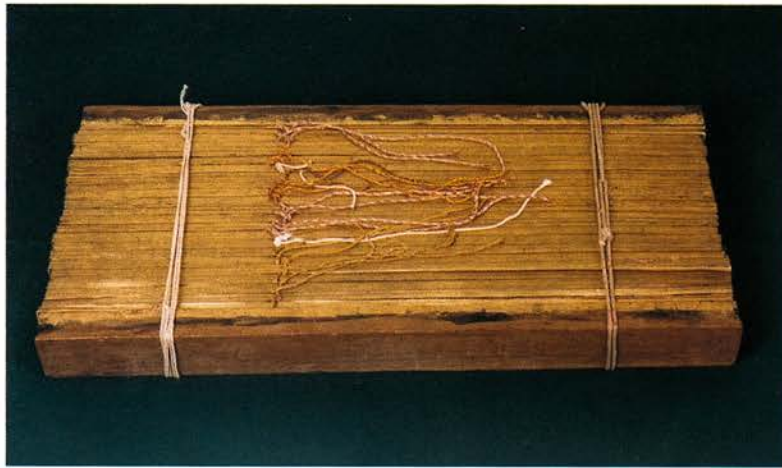
เมื่อเรียงหน้าหนังสือใบลานตามลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหมหรือด้ายหรือเชือก ทำเป็นหูร้อย เรียกว่า “สายสนอง” ใช้สายสนองผูกหูใบลานตามช่องที่จะไว้ในตอนแรก การผูกหูใบลานจะผูกเฉพาะหูด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลาน สายสนองที่ใช้ผูกหูใบลานนั้น ปลายข้างหนึ่งต้องทำเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่งรอบกิ่งใบลานด้านบนพร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าในห่วงที่ทำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ดึงและมัดใบลานให้แน่นเมื่อต้องการจะเก็บ และคลายสายสนองออกขณะคลี่หรือพลิกเพื่อการอ่านใบลาน แต่ถ้าหากคัมภีร์นั้นไม่มีการแบ่งผูก ใช้วิธีเรียงลำดับต่อกันตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง จะมีจำนวนลานมากเท่าใดก็ตาม รวมเรียกว่า “กับ” คัมภีร์กับหนึ่งจะมีเส้นเชือกยาวร้อยรวมลานทั้งหมดไว้ด้วยกันทั้ง ๒ หู (๒ รุ) โดยมีไม้ประกับร้อยปิดหน้าหลัง เพื่อให้ลานแข็งแรงไม่หักเคาะหรือฉีกขาดโดยง่าย เชือกที่ร้อยหูกัมภีร์ทั้ง ๒ เส้นนี้เรียกว่า สายสนอง เช่นเดียวกัน



ตัวอย่างสายสนองผูกหูกัมภีร์



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานจารอักษรขอม
พบที่วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา



คัมภีร์ใบลานฉบับทองทิบ



คัมภีร์ใบลานฉบับล่องชาด



คัมภีร์ใบลานฉบับชาดทิบ



คัมภีร์ใบลานฉบับล่องทองข้างลาย



คัมภีร์ใบลานฉบับข้างลาย ตกแต่งเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นแดง



คัมภีร์ใบลานฉบับล่องชาดข้างลาย



คัมภีร์ใบลานมัดด้วยลานดักเป็นเข็มขัดแทนเชือก



การมัดคัมภีร์ใบลานก่อนห่อด้วยผ้า



ไม้ประกับประดับมุก

ในเบื้องต้นได้กล่าวไว้แล้วว่า ใบลานผูกหนึ่งมีจำนวนใบลานประมาณ ๒๔ ลาน แต่โดยทั่วไปจะต้องมีใบลานเปล่า คือใบลานที่ไม่ได้จารตัวอักษรเพิ่มไปในผูกอีก ทั้งด้านหน้าและด้านหลังของผูก ด้านละประมาณ ๒-๕ ลาน ลานเปล่าเหล่านี้ด้านหน้าผูกจะแทรกไว้ต่อจากลานที่เป็นหน้าชื่อเรื่องหรือชื่อคัมภีร์ ต่อจากนั้นจึงเป็นหน้าแรกของเนื้อเรื่อง ส่วนด้านหลังของผูกลานเปล่าก็จะแทรกอยู่ต่อจากลานสุดท้ายของเนื้อเรื่อง แล้วปิดด้วยใบปกหลัง

ลานเปล่าที่แทรกอยู่ในผูก พบว่ามีทั้งแยกเป็นแต่ละใบ กับเย็บรวมเป็นปึกโดยใช้แผ่นหนัง กระ ผ้าย ลาน ตัดเป็นรูปกลม เจาะรูตรงกลางให้กว้างเท่ากับรูใบลานที่เจาะไว้ ปิดที่ด้านหน้าและด้านหลังลานเปล่าเฉพาะรูด้านซ้ายด้านเดียว ซึ่งใช้เป็นที่ยร้อยสายสนอง แล้วเย็บให้ติดกันเป็นปึกเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้ลาน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่จะถูกสายสนองครูดไปมาบ่อยๆ ขณะพลิกหน้าลานไปมา ลานเปล่าที่แทรกเข้ามาในผูกเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นปกหน้า ปกหลัง และใบรองปก ของคัมภีร์แต่ละผูก เพื่อช่วยไม่ให้หน้าลานที่จารอักษรไว้ในผูกชำรุดฉีกขาดได้ง่าย ซึ่งเป็นวิธีการถนอมหนังสืออย่างหนึ่งของคนรุ่นก่อน

การลบใบลาน

เมื่อจารข้อความลงลานเสร็จแล้วจะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาวอ่านได้ไม่ชัดเจน ดังนั้นจึงต้องลบหน้าลานเหล่านั้นก่อน โดยใช้ลูกประคบชุบขมิ้นขาวที่ผสมกับน้ำมันยางไว้แล้วถูไปมาให้ทั่วหน้าลานที่มีเส้นจาร เพื่อให้สีดำของน้ำมันยางฝังลงไปในเรื่องที่เป็นรูปอักษร แล้วใช้ทรายละเอียดซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีคั่วบนไฟ หรือตากแดดก็ได้ ทรายทรายร้อนๆ บนหน้าลานนั้นแล้วใช้ลูกประคบสะอาดถูไปมาบนทรายหลายๆ ครั้ง เพื่อลบให้สีผิวหน้าลานขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรชัดขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด เหมือนอย่างที่คุณไทยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายที่ว่า “อะไรเอ๋ย ลบหาย ลายผุด” บางท้องถิ่นเช่น ในภาคอีสานใช้น้ำมันแมงเม่า (น้ำมันแมงเม่ามาคั่วให้ได้น้ำมัน) ผสมกับขมิ้นขาว (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่านแล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้เช่นเดียวกัน

การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานแบบดั้งเดิม

คัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่องจะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากัน จำนวนผูกจึงมีมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจะจบเพียง ๕ ผูก แต่เรื่องอื่นอาจมีถึง ๒๐-๓๐ ผูกก็ได้ หนังสือใบลานเรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตมับนั้บรวมนเป็นคัมภีร์หนึ่ง หนังสือใบลานที่จัดเรียงลำดับเลขที่

ผูกตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องแล้ว ต้องมีไม้ประดับ ๒ อัน ขนาบหน้า-หลัง ไม้ประดับนี้จะทำหน้าที่หุ้ม คัมภีร์อยู่ด้านนอกปกใบลาน เพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่บิด หัก เตะ หรือฉีกขาดได้ง่าย

ไม้ประดับคัมภีร์ ทำจากไม้เนื้อแข็งเป็นส่วนใหญ่ เช่น ไม้สัก ไม้จันทร์ เป็นต้น ขนาดของไม้ประดับต้องกว้างยาวเท่ากับหน้าลาน และหนาประมาณ ๑-๒ เซนติเมตรหรือมากกว่า นั้นก็มี นำคัมภีร์ใบลานที่มีไม้ประดับแล้วเข้าเครื่องอัดให้แน่น แล้วใช้กบไสขอบลานทั้ง ๔ ด้าน ให้เรียบเสมอกันทั้งไม้ประดับและใบลาน เมื่อทำความสะอาดแล้ว ถ้าจะตกแต่งคัมภีร์ใบลาน และไม้ประดับให้สวยงามก็ต้องทำในตอนี้ หากไม่ทำก็จัดว่าได้คัมภีร์ใบลานที่เสร็จสมบูรณ์ใน ส่วนวิธีการจารใบลานแล้ว โดยเรียกคัมภีร์ใบลานและไม้ประดับที่ไม่มีการตกแต่งว่า “ฉบับลานดิบ ไม้ประดับธรรมดา”

ส่วนคัมภีร์ที่มีการตกแต่ง ซึ่งนิยมทำให้เข้าชุดกันทั้งตัวคัมภีร์ใบลานและไม้ประดับ โดยตกแต่งใบลานที่ปกหน้า ปกหลัง ขอบคัมภีร์ (ขอบลานทั้ง ๔ ด้าน) และไม้ประดับหน้า-หลัง การตกแต่งนิยมทำด้วยกรรมวิธีทางศิลปกรรมไทยแบบต่างๆ ได้แก่ ลายรดน้ำ ประดับมุก ประดับ กระจุก เป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยสีและลวดลายที่งดงาม การตกแต่งคัมภีร์ใบลานเป็นลักษณะ เฉพาะที่นำมาใช้ประกอบการเรียกชื่อฉบับของคัมภีร์ด้วย ทั้งนี้เพราะเนื้อเรื่องในคัมภีร์ใบลานส่วน ใหญ่จะมีการจารคัดลอกซ้ำๆ กันหลายครั้ง และทุกครั้งที่มีการสร้างคัมภีร์ขึ้นใหม่ สิ่งที่จะช่วยแยก ลักษณะของคัมภีร์ใบลานเพื่อให้เห็นความแตกต่างกันก็คือ ส่วนที่เป็นใบปกหน้า ปกหลัง ขอบคัมภีร์ และไม้ประดับคัมภีร์เท่านั้น เช่น ตกแต่งปิดทองที่ใบทุกส่วน เรียกว่า “คัมภีร์ใบลานฉบับทองที่ใบ” ถ้าขอบลานด้านข้างทางยาวทาบตรงกลาง ปิดทองที่ใบขนานสองข้าง และส่วนอื่นๆ ที่เหลือก็ปิด ทองที่ใบ เรียกว่า “ฉบับล่องชาด” ถ้ามีการตกแต่งปกลานหน้าหลังเป็นลายต่างๆ เช่น ลายกรวยเชิง ลายเทพนม เป็นต้น ด้วยกรรมวิธีทางช่างที่เรียกว่า ลายรดน้ำบนพื้นรักดำ จะเรียกชื่อฉบับคัมภีร์นั้นว่า “ฉบับล่องชาดรดน้ำดำ” ส่วนไม้ประดับก็จะเรียกตามลักษณะการตกแต่งประดับเช่นเดียวกัน เช่น ไม้ประดับประดับมุก ไม้ประดับประดับกระจุก ไม้ประดับลายรดน้ำ เป็นต้น และถ้าหากไม้ ประดับนั้นไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ จะเรียกว่า “ไม้ประดับธรรมดา”

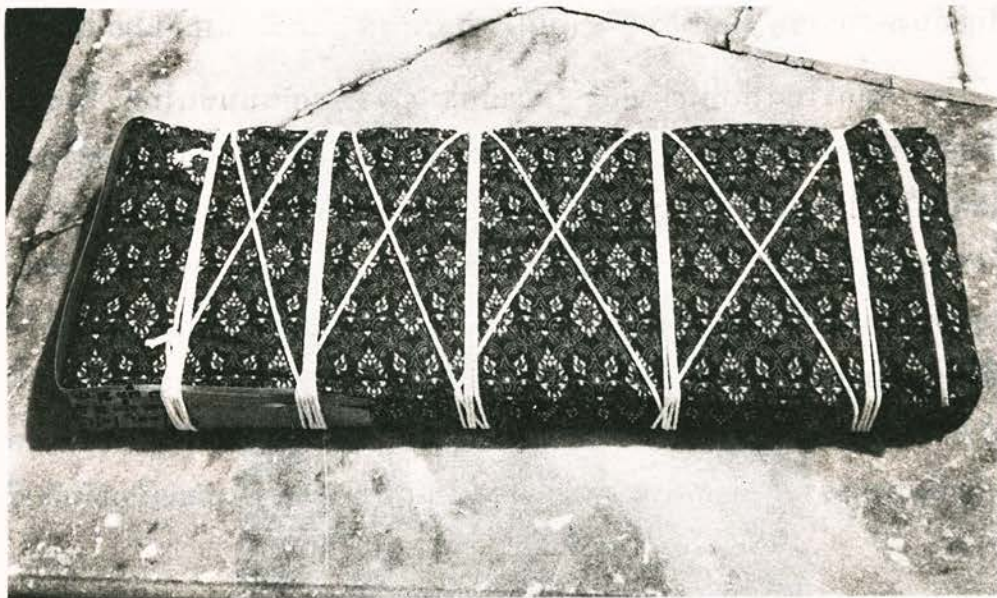
คัมภีร์ใบลานที่มีไม้ประดับขนานอยู่หน้าหลังแล้วนั้น ต้องมัดไว้ด้วยเชือกหรือ ลานถักเป็นเข็มขัด ๒ ช่วง หรือ ๓ ช่วง เพื่อไม่ให้แตกมัด และยังต้องมีผ้าห่อคัมภีร์อีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้คัมภีร์ใบลานสกปรกได้ง่าย หรือชำรุดฉีกขาดเร็วขึ้น ผ้าที่ใช้ห่อคัมภีร์นิยมใช้ผ้า ที่มีคุณภาพดี เช่น ผ้าปุม ผ้าตาด ผ้าไหม หรือ ผ้าลาย เป็นต้น ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามฐานะของผู้ สร้างคัมภีร์ด้วย

วิธีห่อคัมภีร์ ใช้ผ้ารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างยาวกว่ามัดคัมภีร์ ประมาณ ๒-๓ เท่า หรือประมาณ ๗๐×๑๔๐ เซนติเมตร ส่วนใหญ่นิยมใช้ผ้า ๒ ผืนเย็บติดกันซ้อนเป็น ๒ ชั้น ชั้นนอกเป็นผ้าคุณภาพดี ชั้นในเป็นผ้าธรรมดา วางมัดคัมภีร์ที่กึ่งกลางตามความยาวของผ้า แล้วพับผ้าห่อคัมภีร์ด้านยาวจนหมดผ้า พับชายผ้าด้านหัวและท้ายเข้ามาซ้อนทับกันก่อน แล้วมัดด้วยเชือกเส้นเดียวยาวติดต่อกัน เชือกมัดคัมภีร์นี้ทำด้วยวัสดุต่างๆ เช่น ปอ ป่าน ไหม ด้ายทอเป็นเส้นเชือก หรือบางที่ผู้สร้างมีศรัทธามากจะนำผมของตนมาถักเป็นเปียต่อเป็นเส้นยาวใช้มัดคัมภีร์แทนเชือกก็มี การมัดคัมภีร์ต้องมัดทางด้านขวางวนเชือกรอบห่อคัมภีร์ โดยทั่วไปนิยมวนเชือกเป็นช่วงๆ ละ ๓ รอบ เว้นระยะให้ได้ ๕ ช่วงพอดี การมีจำนวนเลข ๓ หรือ ๕ เข้ามาเกี่ยวข้องก็อาจจะเพื่อให้มีความหมายสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น เลข ๓ หรือพัน ๓ รอบ หมายถึง พระรัตนตรัย เลข ๕ หมายถึงชั้น ๕ นิเวศน์ ๕ หรือศีล ๕ เป็นต้น และเมื่อมัดคัมภีร์ครบ ๕ ช่วงแล้วหนีบปลายเชือกไว้ไม่ต้องผูกเงื่อน

เนื่องจากรูปลักษณะของคัมภีร์ใบลานมีความยาวมากกว่าความกว้าง และมีน้ำหนักเบา อีกทั้งเรื่องที่จารลงในคัมภีร์ส่วนใหญ่เป็นเรื่องในพระพุทธศาสนา ซึ่งคนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้กำหนดให้คัมภีร์ใบลานเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องเคารพบูชา หวงแหน และทะนุถนอม ดังนั้นจึงได้มีการสร้างผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นอีกแบบหนึ่ง เป็นผ้าทอด้วยเส้นด้ายหยาบๆ มีไม้ไผ่เหลาแบนแบบเส้นดอก หรือเหลากลมแบบเส้นหวายเป็นแกนกลาง และมีด้ายทอหุ้มไว้เป็นผืน



มัดคัมภีร์ใบลานมีฉลากทองเหลือง



คัมภีร์ใบลานห่อผ้า มัด และติดป้ายชื่อ

สีเหลี่ยมผืนผ้า กว้างยาวกว่าใบลานเล็กน้อย มีเส้นด้ายทำเป็นเชือกยาวพองพันใบลานได้ ๒-๓ รอบ เย็บติดอยู่กับผืนผ้าตรงกลาง ผ้าอย่างนี้ใช้เป็นผ้าห่อใบลานผูกเดียวหรือมากกว่านั้น โดยแยกออกมาจากไม้ประกับเพื่อใช้ช่วยประคองไม่ให้ใบลานหัก เคาะ หรือชำรุดได้ง่ายขณะเคลื่อนย้าย หรือนำใบลานไปใช้นอกสถานที่ นอกจากนั้นยังพบว่านำไปใช้เป็นผ้าห่อคัมภีร์แทนไม้ประกับไปในตัวด้วย ในกรณีที่คัมภีร์นั้นไม่มีไม้ประกับ

นอกผ้าห่อคัมภีร์มีฉลาก คือป้ายบอกชื่อคัมภีร์หรือชื่อเรื่องของหนังสือใบลาน ฉลากที่กล่าวถึงนี้ จะเขียนไว้ที่หน้ามัดคัมภีร์ วัตถุที่ใช้ทำฉลากมีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ งา ทองเหลือง หรือบางทีพบว่ามีการตกแต่งประดับฉลากให้ดูงดงามด้วยลวดลาย โดยนิยมเรียกชื่อฉลากตามวัสดุที่ใช้ว่า “ฉลากไม้ ฉลากงา ฉลากทองเหลือง” กับยังมีฉลากที่ทำด้วยเส้นไหมทอยกดอกเป็นลายรูปตัวอักษรชื่อคัมภีร์ เรียกว่า “ฉลากทอ”

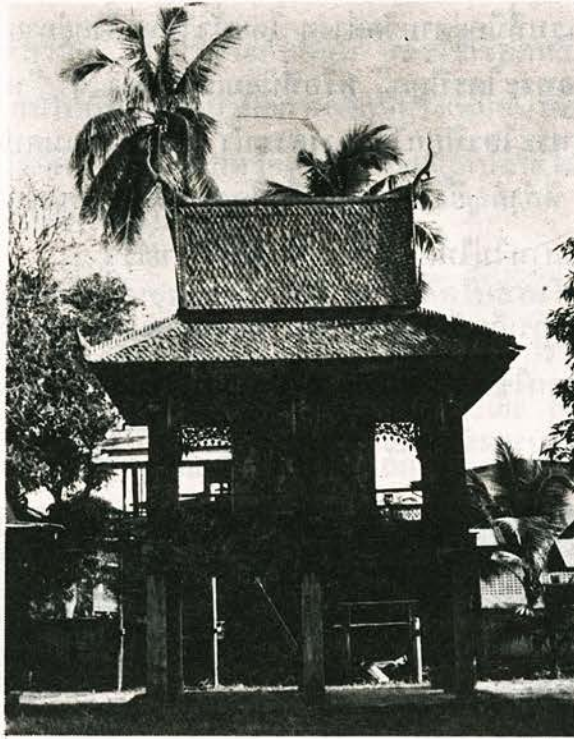
การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน นอกจากผ้าห่อคัมภีร์แล้วยังนิยมสร้างหีบหรือกล่องใส่คัมภีร์ใบลานขนาดต่างๆ มีทั้งชนิดที่ใส่ได้เฉพาะผูกเดียว เรียกว่า “หีบหนังสือเทศน์” และหีบขนาดใหญ่ใส่ได้มากกว่าหนึ่งคัมภีร์ เรียกว่า “หีบพระธรรม” นอกจากนั้นยังมีหีบลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง ทำขึ้นให้มีขนาดกว้างยาวพอใส่คัมภีร์ใบลานได้เฉพาะคัมภีร์มัดเดียว โดยประสงค์จะใช้แทนผ้าห่อคัมภีร์ ภายในหีบคัมภีร์ที่กล่าวถึงนี้ มีทั้งชนิดที่ไม่มีผ้าห่อคัมภีร์และมีผ้าห่อคัมภีร์อยู่ด้วย หีบที่ใช้ใส่คัมภีร์ใบลานทุกแบบดังกล่าวมาข้างต้นนิยมตกแต่งประดับส่วนต่างๆ ของตัวหีบด้วย

ลวดลายไทยอันงดงาม เช่น หีบลายรดน้ำ หีบประดับกระจก และ หีบประดับมุก เป็นต้น

คัมภีร์ไบเบิลที่ห่อผ้าแล้ว นิยมเก็บวางเรียงซ้อนกันบนชั้นในตู้ ในสมัยก่อนตู้ซึ่งใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ไบเบิล คือ “ตู้ไทยโบราณ”^๑ ซึ่งมีลักษณะพิเศษเป็นเอกลักษณ์ของตู้ไทยโดยเฉพาะที่สังเกตได้คือเป็นตู้ไม้ทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ตอนบนสอบ จึงทำให้ดูแคบกว่าตอนล่าง ตัวตู้ด้านในโดยมากทาสีทึบ ด้านนอกนิยมตกแต่งด้วยลวดลายตามกรรมวิธีของช่างไทย ส่วนใหญ่เป็นลายรดน้ำลงรักปิดทองอย่างงดงาม มีที่ประดับมุก ประดับกระจกบ้างแต่เป็นส่วนน้อย ด้วยเหตุที่ลายทองซึ่งปรากฏอยู่ที่ตู้เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง จึงนิยมเรียกตู้ไทยโบราณเหล่านี้ว่า “ตู้ลายรดน้ำ” บ้าง “ตู้ลายทอง” บ้าง และบรรดาตู้ดังกล่าวนี้ใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ไบเบิลจารเรื่องในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงนิยมเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “ตู้พระธรรม”

คนไทยโบราณ นอกจากจะสร้างสรรค์คัมภีร์ไบเบิลขึ้นใหม่แล้ว ยังรู้จักคิดหาวิธีเก็บรักษาให้มีอายุการใช้งานได้ยืนยาวอีกด้วย ในเรื่องนี้เคยพบหลักฐานบริเวณภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบัน ตู้พระธรรมซึ่งใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ไบเบิลจะมีพริกไทยขาวหรือพริกไทยล่อนวางอยู่ภายในตู้ระหว่างมัดคัมภีร์ ตามชอกมุมชั้นต่างๆ ของตู้เพื่อใช้ป้องกันมดหรือแมลงกัดกินผ้าห่อคัมภีร์และไบเบิล ส่วนในท้องถื่นภาคเหนือจะนิยมใช้ว่านแห้ง หรือว่านนางหลง วางอยู่ภายในตู้เช่นเดียวกับพริกไทย พืชพื้นบ้านเหล่านี้นอกจากจะไล่ไว้เพื่อกันแมลงทำลายคัมภีร์ไบเบิลแล้ว ยังช่วยให้ภายในตู้ไม่มีกลิ่นเหม็นอับอีกด้วย

^๑ วัดพัฒนา ๒๕. การดูแลรักษาหอพระไตรปิฎก พระธรรมคัมภีร์ และการให้บริการผู้อ่าน โดย กองแก้ว วีระประจักษ์. กรุงเทพฯ, กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕. หน้า ๓๘-๕๒.



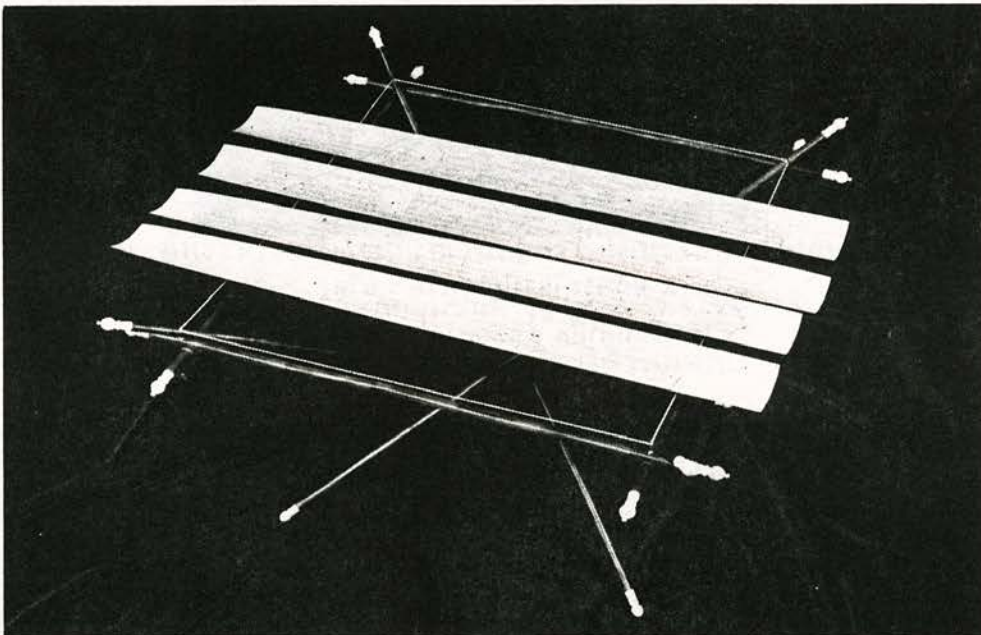
หอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร
วัดเขื่อนคำลือ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่



หอไตรกลางน้ำ วัดหน้าพระธาตุ
ตำบลบ้านตะคุ อำเภอปรางค์ชัย จังหวัดนครราชสีมา

ตู้พระธรรมที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ โดยทั่วไปจะตั้งอยู่ภายในอาคารซึ่งสร้างขึ้นใช้เป็น ที่เก็บเฉพาะ เรียกว่า “หอพระไตรปิฎก” หรือที่นิยมเรียกสั้นๆ ว่า “หอไตร หรือ หอธรรม” ใน สมัยโบราณนิยมสร้างหอพระไตรปิฎกไว้กลางสระน้ำ เพื่อป้องกันมดปลวกหรือแมลงขึ้นไปกัดกิน ทำอันตรายคัมภีร์ใบลาน ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือต้องการรักษาสภาพภายในหอไตรไม่ให้ร้อนมาก เป็นวิธีการถนอมคัมภีร์ใบลานไม่ให้แห้งกรอบชำรุดเสียหายเร็ว

นอกจากการเก็บรักษาแล้ว คนไทยโบราณยังมีความพิถีพิถันให้ความเอาใจใส่ต่อ วิธีการนำคัมภีร์แต่ละผูกออกใช้เพื่อการอ่าน หรือการแปลข้อความในคัมภีร์ โดยสร้างกาะเยี้ยขึ้น ใช้เป็นอุปกรณ์เฉพาะสำหรับรองรับหนังสือใบลาน หรือคัมภีร์ใบลาน



กาะเยี้ย

กาะเยี้ย ทำด้วยไม้ ๘ อัน ส่วนมากใช้ไม้จริงหรือไม้เนื้อแข็ง เป็นไม้ที่มีคุณภาพ ดี เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ เป็นต้น กลึงเป็นแท่งกลมยาวขนาดเล็ก เส้นรอบวงเท่ากันทุกอัน ประมาณ ๔-๗ เซนติเมตร แบ่งไม้เป็น ๒ ชุดๆ ละ ๔ อัน ความยาวสั้นของไม้แต่ละชุดแตกต่างกันประมาณ ๕-๑๐ เซนติเมตร โดยทั่วไปไม้ชุดที่ยาวมากกว่าจะมีขนาดยาวประมาณระหว่าง ๔๕-๕๐ เซนติเมตร ที่ปลายไม้ทั้ง ๘ อันนิยมตกแต่งประดับด้วยไม้หรือจากกลึงเป็นหัวเม็ด หรือทรงบัว สวมประดับทั้ง ๒ ข้างให้ดูงดงาม และมีค่ายิ่งขึ้น เฉพาะไม้ชุดยาว ๔ อันเจาะรูตรงกันที่ปลายด้านหนึ่ง และตรง กลางอีกที่หนึ่ง ส่วนไม้ชุดสั้นอีก ๔ อัน เจาะรูที่ปลายทั้ง ๒ ด้านให้ตรงกัน ใช้เชือกหรือด้ายร้อย

ไม้ชุดยาวตรงกลางแล้วมัดหลวมๆ รวมไว้ด้วยกันก่อน แล้วใช้เชือกหรือด้ายอีกเส้นหนึ่งมีความยาวมากพอที่จะร้อยไม้ทั้ง ๘ อันให้เรียงไขว้กัน เมื่อกางออกมีทรงเหมือนโต๊ะสี่เหลี่ยม โดยมีไม้ชุดยาว ๔ อัน ทำหน้าที่เป็นขาตั้งไขว้กัน เส้นเชือกหรือด้ายซึ่งร้อยอยู่ที่ปลายไม้นั้นจะขึงตึงขนานไปกับไม้ชุดสั้นทั้ง ๔ ด้านซึ่งใช้เป็นที่ยึดรับใบลาน

เนื่องจากกาทะเยี๊ยะเป็นอุปกรณ์ที่ใช้คู่กับหนังสือใบลานโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงน่าจะมีใช้มานานแล้วตั้งแต่สมัยโบราณ อย่างน้อยก็น่าจะพร้อมๆ กับการปรากฏใช้ใบลานจารหนังสือ ซึ่งมีหลักฐานมาแล้วตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย แต่เนื่องจากคำ กาทะเยี๊ยะ เพิ่งจะปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนช่วงปลายสมัยสุโขทัย ในจารึก ๒ หลักพบที่อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ได้แก่ จารึกวัดหินตั้ง สร้างในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ปรากฏคำ กาทะเยี๊ยะ ในบรรทัดที่ ๒๔ ความว่า “...มีใจศรัทธา ชื่อของมาพอก กาทะเยี๊ยะโส...”^๑ และในศิลาจารึกวัดเขมา พ.ศ.๒๐๗๕ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๘ ความว่า “...กาทะเยี๊ยะผืนหนึ่งค่าหกบาท อำแดงกอนชื่อไว้รองพระธรรมคัมภีร์...”^๒

พิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยทั้ง ๒ หลัก เห็นได้ชัดว่า กาทะเยี๊ยะ ใช้เป็นอุปกรณ์รองหนังสือใบลานโดยเฉพาะ และมีลักษณะนามว่า “ผืน” แต่ปัจจุบันลักษณะนามกาทะเยี๊ยะได้เปลี่ยนไปนิยมใช้ว่า “อัน” แต่ก็ยังคงนำมาใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่ยึดหนังสือใบลานเช่นเดิม อีกประการหนึ่ง คำกาทะเยี๊ยะยังนิยมนำมาเป็นปัญหาในปริศนาคำทายที่คนสมัยก่อนกล่าวเล่นกันว่า “อะไรเอ๋ย สี่เท้าคงเศียร มีไส้วงเวียน เรียกว่า เท้าทรงธรรม” คำตอบก็คือ กาทะเยี๊ยะนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า บรรพชนคนไทยมีความเคารพบูชาหวงแหนในพระธรรมคัมภีร์อย่างสูงสุด เริ่มแต่การสร้างก็พยายามทำด้วยความตั้งใจที่จะให้ดีที่สุด องค์ประกอบต่างๆ อันเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานล้วนคัดเลือกแต่สิ่งที่ดีมีคุณภาพ แม้การตกแต่งประดับก็ต้องทำให้งดงามอย่างสุดฝีมือ ทั้งยังเป็นความสามารถอย่างหนึ่งที่รู้จักคิดหาวิธีการสร้างสรรค์ ให้มีความคงทนถาวร สวยงาม คุณมีคุณค่า และเก็บรักษาทะนุถนอม เพื่อให้มีอายุการใช้งานได้ยืนยาว

ต้นกำเนิดการใช้ใบลานจารหนังสือ

ตามประวัติศาสตร์ศาสนามีหลักฐานบ่งบอกไว้ว่า ศดิพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท หรือหินยาน ได้เข้าไปเจริญอยู่ในลังกาทวีปแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๕ เป็นต้นมา ปรากฏ

^๑ ศิลาจารึก. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖. หน้า ๑๕๒.

^๒ เรื่องเดิม, หน้า ๒๑๔.

หลักฐานว่าเมื่อประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ได้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ในรัชกาลพระเจ้าวิฏฐคามณีอภัย แห่งลังกาทวีป นับเป็นการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ หลังจากนั้นจึงได้จารพระไตรปิฎกที่สังคายนาลงบนใบลานเป็นครั้งแรก^๑ เป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปที่จัดว่ายิ่งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่ง ยังผลให้พระพุทธศาสนาเผยแพร่อเลื่องลือไปทั่วในหมู่ชาวพุทธทั้งหลาย ลัทธิลังกาวงศ์ก็เป็นที่รู้จักในเกียรติคุณของพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสนใจพากันไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและบวชเป็นภิกษุในลัทธิลังกาวงศ์กันมาก กับยังได้อัญเชิญพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์มาประดิษฐานยังบ้านเมืองของตน ขณะเดียวกันพระไตรปิฎกที่จารบนใบลานก็ได้แพร่กระจายไปยังภูมิภาคเหล่านั้นด้วย^๒

คัมภีร์ใบลานสมัยแรกปรากฏในประเทศไทย

ในประเทศไทย คัมภีร์ใบลานน่าจะได้เข้ามามีบทบาท และรู้จักใช้กันแล้ว พร้อมๆ กับการยอมรับอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย ซึ่งมีหลักฐานทั้งในทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์รับรองว่า อิทธิพลอารยธรรมของอินเดียได้เข้ามาสู่ภูมิภาคอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบัน ประมาณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา หากแต่เพิ่งจะปรากฏหลักฐานการใช้ใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช ๑๕๘๑ ในจารึกปราสาทหินพระวิหาร ๑ บรรทัดที่ ๑ กล่าวถึงการจารใบลาน ความว่า “...ต่อมาก็เขียนเอกสารประวัติไว้บนใบลาน...”^๓

สมัยต่อมา เมื่อคนไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นแล้วในแถบลุ่มแม่น้ำยม ก็ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาสืบมา แต่ถึงแม้จะยังไม่ปรากฏหลักฐานในจารึกสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงคัมภีร์ใบลานโดยตรง แต่ก็ปรากฏคำที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลานแล้ว ตั้งแต่พุทธศักราช ๑๕๐๐ พบคำว่า “พระไตรปิฎก” ในจารึกนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๕ ความว่า “...อันว่าพระไตรปิฎกไตรนี้จักหายแล...”^๔ และยังปรากฏคำว่า “หอปิฎกธรรม” หรือในปัจจุบัน

^๑ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๗. หน้า ๑๑.

^๒ สิริ เปรมจิตต์. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๒๒. หน้า ๒๓๔-๒๔๐.

^๓ ศิลาจารึก. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๑๖๘.

^๔ ศิลาจารึก. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖. หน้า ๓๑.

หอสมุดแห่งชาติ

เรียกกันว่า “หอพระไตรปิฎก” หรือ “หอไตร” ในจารึกวัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย สร้างเมื่อ พุทธศักราช ๑๙๒๗ ปรากฏอยู่ในด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๔๑-๔๒ ความว่า “...แล้วจึงมาตั้งกระทำ หอพระปิฎกธรรมสังวรใจบูชาพระอภิธรรม...”^๑

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะมีหลักฐานว่าคนไทยน่าจะรู้จักหรือเคยใช้คัมภีร์ใบลานมา ตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้วก็ตาม แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่เคยมีการค้นพบคัมภีร์ใบลานที่สร้างขึ้นใน สมัยสุโขทัย ถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะเคยร่วมมือกับคณะสำรวจเอกสารโบราณของหอสมุดแห่งชาติ ดำเนินการสำรวจคัมภีร์ใบลานในจังหวัดต่างๆ ทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยเริ่มต้นสำรวจมา ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ เป็นลำดับมา^๒ จนเมื่อวันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ จึงได้ พบว่าคัมภีร์ใบลานเก่าที่สุด จารขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๐๑๔ อยู่ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่ง อาณาจักรล้านนา ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้แก่คัมภีร์ ใบลานจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี เรื่อง ดิถุสนิปาต เป็นสมบัติของวัดไหล่หิน อำเภอ เกาะคา จังหวัดลำปาง ส่วนคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี เก่าที่สุดพบอยู่ในหอสมุด แห่งชาติ ได้แก่ คัมภีร์สมนุตปาสาทิกา วินยภูทกถา (พุทธ) ปาจิตติยวณณา ฉบับขาดทียบ จารเมื่อ พุทธศักราช ๒๑๕๘ อยู่ในช่วงสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

ตามหลักฐานที่ปรากฏ พระพุทธศาสนาย่อมเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรของคนไทย มาตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งอาณาจักรจนตราถึงปัจจุบัน ดังนั้น จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่จะ ต้องมีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากบันทึกจดจารกันไว้เพื่อสืบทอดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และถ้าพิจารณาตามประวัติการศึกษาเล่าเรียนของเด็กไทยย่อมมีความชัดเจนอย่างยิ่งที่ว่า การเรียน การสอนยังคงใช้วัดเป็นสถานศึกษามาตลอดสมัยอยุธยา ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าวิธีการนั้นได้เลยมา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย และครูผู้สอนหนังสือก็คือพระสงฆ์ในอารามต่างๆ นั้นเอง เมื่อ เป็นเช่นนี้สิ่งที่จะนำมาใช้เป็นแบบเรียนหรือบทเรียน ก็มีทั้งอักษรไทยและอักษรขอม โดยเฉพาะ อักษรขอมเป็นอักษรที่เขียนได้ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย ซึ่งภิกษุในสมัยนั้นย่อมต้องศึกษาเรียนรู้ อย่างเชี่ยวชาญชำนาญอยู่แล้ว

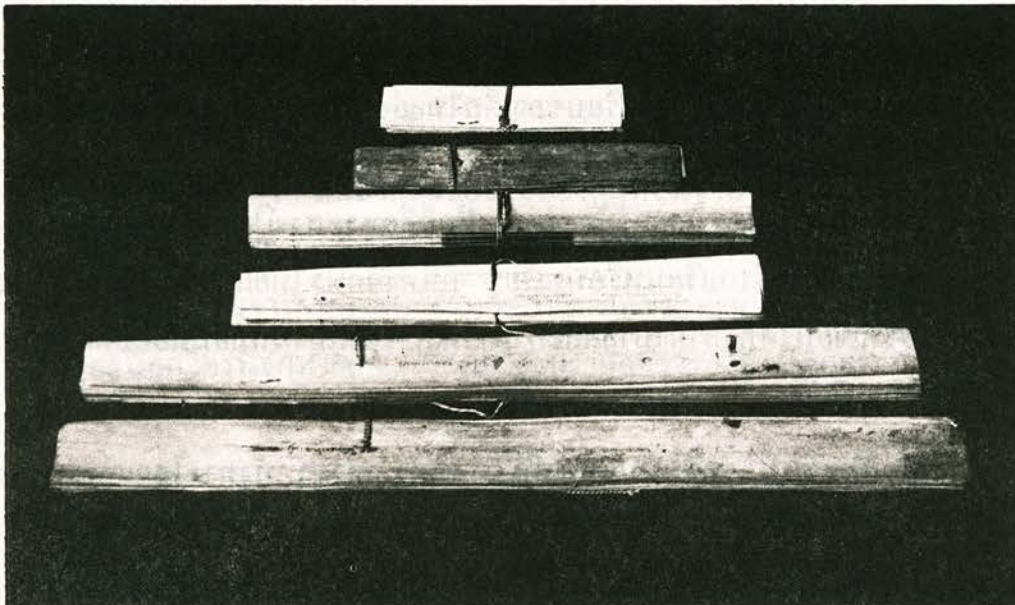
เมื่อเป็นเช่นนี้ วัดจึงเป็นแหล่งที่มีสรรพตำราต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อ ใช้เป็นหนังสือประกอบการศึกษาเล่าเรียน อีกทั้งคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชน ต่างก็มีความเชื่อ ว่าการสร้างหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือธรรมะ คือคัมภีร์ใบลานจารเรื่องในพระพุทธศาสนา มี

^๑ ศิลาจารึก. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖. หน้า ๑๑๑.

^๒ คงเดช ประพัฒน์ทอง. การวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๐, หน้า ๑.

พระไตรปิฎกและวรรณกรรมชาดกต่างๆ รวมทั้งหนังสือประเภทอื่นๆ ด้วย เช่น ตำรายาและวิธีประกอบยารักษาโรค ตำราทำนายโชคชะตา คี รัย คาถา เลข ยันต์ เป็นต้น หนังสือเหล่านี้ เมื่อสร้างแล้วนำไปถวายวัดเพื่อใช้เป็นตำราเรียน และยังให้เกิดผลบุญตามความเชื่ออันสืบทอดมาแต่อดีต โดยนัยคติประเพณีความเชื่อของคนไทยแต่โบราณนิยมสร้างและถวายสิ่งของไว้แก่พระศาสนาเพื่อเป็นศาสนบูชาบ้าง เพื่อให้เป็นไปตามความเชื่อถือศรัทธา โดยมีความหวังและความปรารถนาต่อการได้รับอานิสงส์อันจะบันดาลให้สมปรารถนาในสิ่งที่ประสงค์ตามแรงอธิฐาน เพื่อให้ตนเองได้ผลบุญคือความสุขสบายเป็นเบื้องต้น หรือได้มีโอกาสพบหรือได้เกิดในดินแดนสวรรค์ ในที่อื่นเป็นบรมสุขคือ ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตบ้าง ได้บรรลุถึงความเป็นผู้เสวยสุขสำเร็จสิ่งปรารถนาหลุดพ้นจากความทุกข์คือพระนิพพานเป็นที่สุดบ้าง หรือเพื่อการอุทิศผลบุญผลทานนั้นๆ ให้แก่ผู้อื่นอันเป็นบุคคลที่ตนรักเคารพ มีบิดามารดา ญาติพี่น้อง ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้วบ้าง เป็นต้น

เมื่อการสร้างคัมภีร์ใบลานเป็นที่นิยมกันมาก จึงทำให้มีคัมภีร์ใบลานฉบับซ้ำๆ กันเป็นจำนวนมาก และขนาดของคัมภีร์มีสั้นยาวเล็กใหญ่ต่างกันด้วย โดยเฉพาะลานสั้นที่เรียกกันว่า “ลานก้อม” ก็มีไม่น้อย การสร้างคัมภีร์ขึ้นใหม่แต่ละคราว นอกจากจะสร้างทั้งคัมภีร์แล้ว ยังนิยมสร้างซ่อมเพิ่มเติมของเก่าซึ่งชำรุดสูญหายไปบางผูกเพื่อให้มีครบจบคัมภีร์ด้วย* ดังนั้น ปัจจุบันจึงมีคัมภีร์ใบลานตกค้างอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วพระราชอาณาจักร



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานขนาดต่างๆ

* กรมศิลปากร. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๗. หน้า ๑๕-๑๖.

ความรู้ที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม

พื้นที่สำรวจคัมภีร์ใบลาน

การปฏิบัติงานภาคสนาม ดำเนินงานตามระบบการปฏิบัติงานสำรวจเอกสารโบราณของหอสมุดแห่งชาติ โดยในเบื้องต้นตั้งเป้าหมายไว้เฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งมีหลักฐานว่าเคยเป็นเมืองสำคัญร่วมสมัยอยุธยา ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับงบประมาณที่จะใช้ในการปฏิบัติงานภาคสนามซึ่งมีจำนวนจำกัดมาก จึงต้องกำหนดขอบเขตพื้นที่ให้แคบลง โดยคัดเลือกไว้ ๑๑ จังหวัด คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลพบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ปราชินบุรี สระแก้ว นครนายก ราชบุรี และ เพชรบุรี

เมื่อคัดเลือกจังหวัดแล้ว ได้จัดส่งหนังสือไปถึงเจ้าคณะจังหวัดเพื่อขออนุญาตเข้าสำรวจและรวบรวมข้อมูลเอกสารโบราณ พร้อมทั้งขอรับคำแนะนำแหล่งที่มีเอกสารโบราณในเขตความรับผิดชอบของเจ้าคณะจังหวัดแต่ละจังหวัดนั้น ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลว่าในพื้นที่ ๑๑ จังหวัด มีวัดที่เข้าดำเนินการสำรวจ จำนวน ๕๐ วัด ดังนี้

๑. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำเนินการสำรวจจำนวน ๓ วัด ในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา ๒ วัด คือ วัดปราสาท และ วัดพนัญเชิงวรวิหาร อำเภอนครหลวง ๑ วัด คือ วัดมเหยงค์

๒. จังหวัดลพบุรี ดำเนินการสำรวจจำนวน ๓ วัด ในเขตอำเภอเมืองลพบุรี ๓ วัด คือ วัดเสาธงทอง วัดเชิงท่า และ วัดตองปุ

๓. จังหวัดสิงห์บุรี ดำเนินการสำรวจจำนวน ๖ วัด ในเขตอำเภอบางบาล ๑ วัด คือ วัดพิศุทธทอง อำเภอกำแพงบางระจัน ๕ วัด คือ วัดโพธิ์เก้าต้น วัดวังกระจับ วัดหนองโหลง วัดกลางท่าข้าม และ วัดพระปรารักษ์

๔. จังหวัดอ่างทอง ดำเนินการสำรวจจำนวน ๒ วัด ในเขตอำเภอเมืองอ่างทอง ๑ วัด คือ วัดอ่างทอง อำเภอโพธิ์ทอง ๑ วัด คือ วัดจุฬามณี

๕. จังหวัดเพชรบูรณ์ ดำเนินการสำรวจจำนวน ๕ วัด ในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ๑ วัด คือ วัดศิลาโม่ง อำเภอหล่มสัก ๑ วัด คือ วัดไพธสณฑ์ศักราราม อำเภอหนองไผ่ ๓ วัด คือ วัดน้ำวังวราราม วัดคงสมโภชน์ และ วัดช้างเผือก

๖. จังหวัดพิษณุโลก ดำเนินการสำรวจจำนวน ๓ วัด ในเขตอำเภอเมืองพิษณุโลก ๒ วัด คือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และ วัดราชบูรณะ อำเภอพรหมพิราม ๑ วัด คือ วัดไผ่ขอน้ำ

๗. จังหวัดปราจีนบุรี ดำเนินการสำรวจจำนวน ๓ วัด ในเขตอำเภอเมืองปราจีนบุรี ๑ วัด คือ วัดเนินหอม อำเภอประจันตคาม ๒ วัด คือ วัดโคกสว่าง และ วัดจิงกระชาย

๘. จังหวัดสระแก้ว ดำเนินการสำรวจจำนวน ๓ วัด ในเขตอำเภออรัญประเทศ ๑ วัด คือ วัดหลวงอรัญ อำเภอเมืองสระแก้ว ๒ วัด คือ วัดสระแก้ว และ วัดทุ่งพระ

๙. จังหวัดนครนายก ดำเนินการสำรวจจำนวน ๘ วัด ในเขตอำเภอเมืองนครนายก ๕ วัด คือ วัดอุดมธานี วัดใหญ่ทักษิณาราม วัดท่าข่อย วัดเขาทุเรียน และ วัดหนองโพธิ์ อำเภอบ้านนา ๓ วัด คือ วัดไม้รวก วัดศรีมงคล และ วัดช้าง

๑๐. จังหวัดราชบุรี ดำเนินการสำรวจจำนวน ๑๒ วัด ในเขตอำเภอเมืองราชบุรี ๘ วัด คือ วัดช่องลม วัดนาหนอง วัดทุ่งหญ้าคมบาง วัดเขาเหลือ วัดใหญ่อ่างทอง วัดราชสิงขร วัดมหาธาตุ และ วัดอรัญญิกาวาส อำเภอโพธาราม ๑ วัด คือ วัดบัวงาม อำเภอบางแพ ๒ วัด คือ วัดกลางวังเย็น และ วัดหลวง อำเภอปากท่อ ๑ วัด คือ วัดเขาถ้ำพระ

๑๑. จังหวัดเพชรบุรี ดำเนินการสำรวจจำนวน ๒ วัด คือ ในเขตอำเภอเมืองเพชรบุรี ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุ และ วัดเกาะ

สภาพคัมภีร์ใบลานที่พบในภาคสนาม

ในขณะที่ปฏิบัติงานภาคสนาม ได้พบความจริงเหมือนกันทุกพื้นที่โดยรวมว่าคัมภีร์ใบลานที่ยังคงมีอยู่ตามวัดในจังหวัดต่างๆ นั้น ขาดการดูแลรักษาปล่อยให้ชำรุดเสียหายโดยมาก ลักษณะและสภาพความชำรุดมีหลายอย่าง จึงต้องใช้เวลาไปมากเพื่อการสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูล บางคราวต้องเดินทางไปถึง ๒ ครั้ง จึงจะเริ่มปฏิบัติงานได้ บางครั้งเดินทางไปถึงแหล่งที่คาดว่าจะมีข้อมูล กลับไม่พบอะไรเลย ทำให้เสียเวลาไปส่วนหนึ่ง บางแห่งพบว่าเคยมีคัมภีร์ใบลานของเก่าจำนวนมาก เป็นสมบัติเดิมของวัดบ้าง ได้มาจากชาวบ้านซึ่งได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งทายาทปัจจุบันไม่สนใจ แลเห็นว่าไม่ใช่ของมีประโยชน์อันใด เก็บไว้ในบ้านเรือนก็มีแต่จะทำให้สกปรกรุงรัง เป็นที่อาศัยของปลวก มด แมลงต่างๆ ยากต่อการดูแลรักษา จึงนำมาถวายวัดบ้างและทางวัดก็ไม่เก็บรักษาต่อไปทำลายเผาทิ้งหมดไปก่อนที่จะคณะสำรวจจะเดินทางมาถึงบ้าง เฉพาะส่วนที่เหลือตกค้างอยู่บางวัด มีแต่คัมภีร์ใบลานที่ชำรุดมาก และทางวัดก็เก็บรวมไว้ไม่ได้ใช้

เพื่อการอ่านศึกษาเพราะคัมภีร์เหล่านั้นจารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี พระเณรในวัดอ่านไม่ได้ คงเก็บไว้เป็นอนุสรณ์มรดกทางอารยธรรมเพียงประการเดียว เมื่อผ่านช่วงเวลาไปแล้วระยะหนึ่ง บางวัดเกิดความรู้สึกว่าเป็นภาระเกินกำลังที่จะรับผิดชอบอีกต่อไป เพราะได้ปล่อยปละละเลยมานานจนเกิดความเสียหายกลายสภาพไปเหมือนเป็นขยะกองใหญ่ ด้วยเหตุดังกล่าว ในขณะที่ปฏิบัติงานภาคสนาม จึงพบว่าคัมภีร์ใบลานอยู่ในสภาพเหมือนๆ กันทุกวัด ซึ่งสรุปลักษณะสภาพได้ ๓ ประการ คือ

๑. รวบรวมเก็บไว้ในกระสอบ หรือใช้ผ้าห่อรวมกันไว้โดยไม่คำนึงถึงลักษณะสภาพของคัมภีร์ใบลานว่าจะแตกหักบิดงอ กองรวมกันในห้องเก็บของ บางแห่งก็แขวนไว้ได้ต้นไม้

๒. รวบรวมเก็บไว้ในตู้ โดยซ้อนทับกันแน่นเป็นเวลานานมาก จนเกิดความอับชื้น เป็นรา ใบลานติดกันเป็นปึก เป็นแท่ง คลี่ไม่ออก เป็นต้น

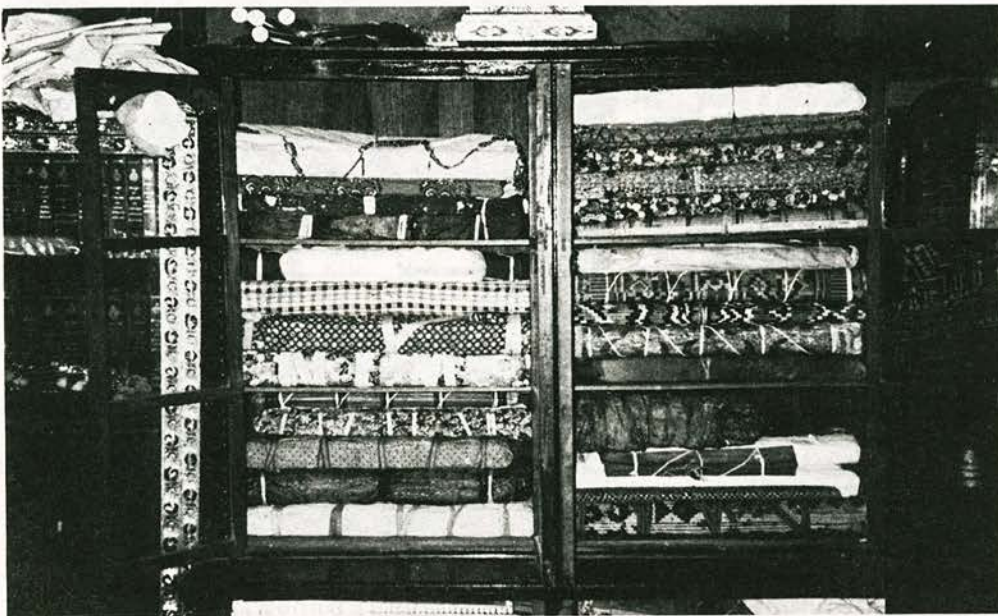
๓. รวบรวมเก็บอยู่ในที่ลึกลับ ซ่อนเร้น บนเพดานโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ห้องกุฏิพระเจดีย์ เป็นต้น



สภาพคัมภีร์ใบลานเก็บอยู่ในตู้ พบที่วัดไผ่ขนาน อำเภอฟาร์มโพธิ์
จังหวัดพิษณุโลก สํารวจเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๘



สภาพคัมภีร์ใบลานเก็บอยู่ในกล่อง พบที่วัดพระปรารักษ์
อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี สํารวจเมื่อ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๘



สภาพคัมภีร์ใบลานเก็บอยู่ในตู้ พบที่วัดบึงงาม อำเภอโพธาราม
จังหวัดราชบุรี สํารวจเมื่อ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘



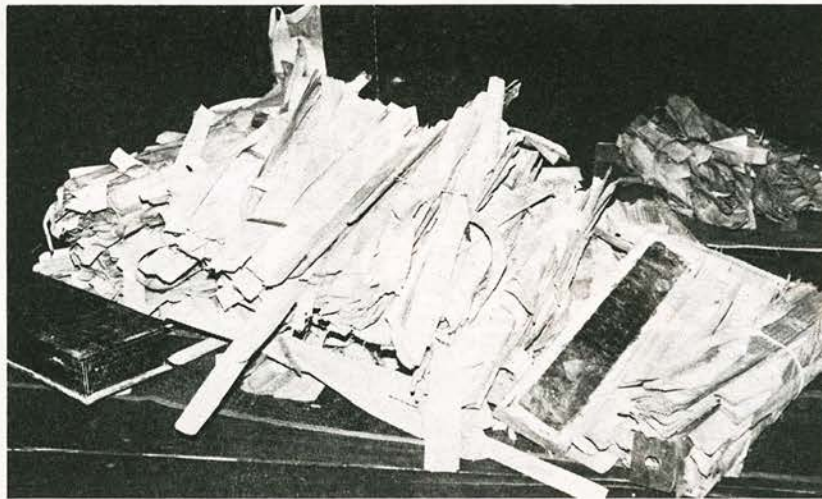
สภาพการเก็บคัมภีร์ใบลานของวัดไผ่ขนาน อำเภอพรมพิจราภ จังหวัดพิจนุโลก
สำรวจเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๘



สภาพการเก็บคัมภีร์ใบลานของวัดเชิงท่า จังหวัดลพบุรี
สำรวจเมื่อ ๖ สิงหาคม ๒๕๓๘



สภาพการเก็บคัมภีร์ใบลานของวัดจุฬามณี อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
สำรวจเมื่อ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๘



สภาพคัมภีร์ใบลาน และ การปฏิบัติงานของคณะวิจิตร
ณ วัดท่าข่อย จังหวัดนครนายก เมื่อ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๓๘



การปฏิบัติงานภาคสนามของคณะ
วิจัย ณ วัดพิบูลทอง อำเภอท่าช้าง
จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อ ๔ สิงหาคม ๒๕๖๘



การปฏิบัติงานภาคสนามของคณะวิจัย : ทำความสะอาดเบื้องต้น
ณ วัดเชิงท่า จังหวัดลพบุรี เมื่อ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๘



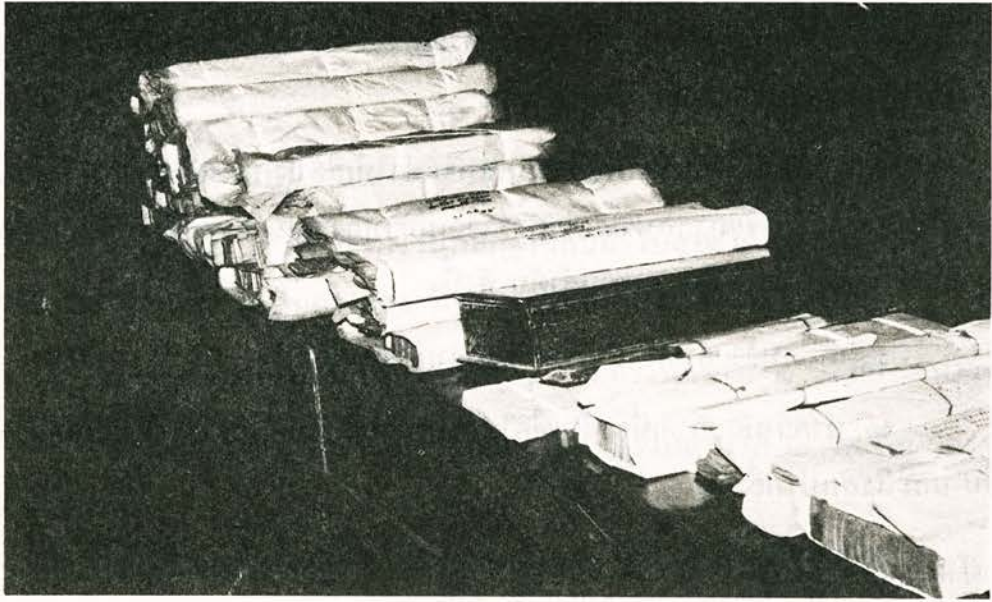
การทำความสะอาดเบื้องต้นและจัดเก็บคัมภีร์ใบลานเจ้าผูกเจ้ามัด
ขณะปฏิบัติงานภาคสนามของคณะวิจัย



การทำความสะอาดเบื้องต้นและจัดเก็บคัมภีร์ใบลานเข้าตู้เก็บเข้ามัด
ขณะปฏิบัติงานภาคสนามของคณะวิจัย



การทำความสะอาดเบื้องต้นและจัดเก็บคัมภีร์ใบลานเข้าตู้เก็บเข้ามัด
ขณะปฏิบัติงานภาคสนามของคณะวิจัย



คัมภีร์ไบเบิลที่ทำความสะอาดและจัดเข้าผูกเข้ามัดเรียบร้อยแล้ว

การที่ทางวัดยังคงเก็บคัมภีร์ไว้โดยไม่ทำลาย ก็ด้วยความเชื่อถือสืบกันมาแต่โบราณว่าเป็นของสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นบทธรรมของพระพุทธเจ้าที่ไม่สมควรจะทำลาย แต่ก็มีบ้างเป็นบางวัดซึ่งได้ทราบจากการสัมภาษณ์ว่า* หากทางออกโดยการนำไปเผาหรือบดปนให้

* สัมภาษณ์ พระเทพสิงหนราจารย์ เจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี วัดพิบูลทอง อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๓๘

ละเอียดจนเป็นผง ใช้เป็นส่วนผสมทำพระพิมพ์ พระเครื่องรางของขลังต่างๆ ด้วยความเชื่อว่าจะเสริมให้สิ่งเหล่านั้นมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น

สภาพคัมภีร์ใบลานที่พบในภาคสนามทำให้เกิดปัญหาต่อการปฏิบัติงานมาก การเดินทางออกไปปฏิบัติงานวิจัยภาคสนามแต่ละคราว เมื่อไปถึงวัดเป้าหมายที่กำหนดไว้ต้องใช้เวลาดำเนินงานซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานตามลำดับ ดังนี้

๑. เคลื่อนย้ายคัมภีร์ใบลานออกมาจากที่เก็บของวัด

๒. ทำความสะอาดเบื้องต้นเพื่อให้สามารถหยิบจับคัมภีร์ได้อย่างปลอดภัยจากเชื้อรา กลิ่นอับชื้น และสิ่งสกปรกอื่นๆ

๓. อ่านชื่อเรื่องคัมภีร์ใบลานทุกผูกทุกมัด พร้อมทั้งบันทึกชื่อเรื่อง ลักษณะ ขนาด รูปอักษร ภาษา อายุสมัย และสภาพทั่วไปของคัมภีร์ใบลาน

๔. จัดใบลานเข้าผูก เข้มมัด เปลี่ยนสายสนอง เขียนป้ายชื่อ หากทางวัดมีผ้าให้เปลี่ยนใหม่ก็จะใช้ผ้าห่อคัมภีร์มัดให้ดูเรียบร้อย พร้อมทั้งถวญคำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเก็บรักษา คุณค่าและประโยชน์ของคัมภีร์ใบลานที่มีต่อการศึกษาของชาติ ซึ่งสื่อถึงมรดกวัฒนธรรมอันหาค่ามิได้ของบ้านเมืองด้วย

อีกประการหนึ่ง ทุกวัดทุกพื้นที่ซึ่งเข้าดำเนินการสำรวจพบเหมือนกันว่าไม่มีการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลาน หรือแยกกลุ่มตามรูปอักษร ภาษา อายุ สมัย และเนื้อหาของเรื่อง ดังนั้นจึงเป็นภาระหน้าที่อันหนักยิ่งของคณะสำรวจ ในขณะที่ดำเนินการจะต้องบันทึกหลักฐานไว้อย่างละเอียดทุกขั้นตอน พร้อมกับถ่ายภาพไว้เป็นหลักฐานเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาตามหัวข้อที่กำหนด ขณะเดียวกันก็ได้ดำเนินการสอบถามหรือสัมภาษณ์เจ้าอาวาสและผู้รู้ในท้องถิ่น อันเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะได้ข้อมูลมาประกอบการวิเคราะห์ตามหัวข้อการวิจัยนี้

คัมภีร์ใบลานที่รวบรวมได้จากภาคสนาม

ปัญหาที่พบในขณะที่ปฏิบัติงานภาคสนาม ทำให้คณะทำงานรวบรวมคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาได้น้อยกว่าเป้าหมายที่คาดหวังไว้ แม้กระนั้นก็ได้ทำให้เสียประโยชน์แต่กลับเป็นผลดี กล่าวคือ ทำให้ได้หลักฐานเพิ่มเติมเกี่ยวกับเอกสารโบราณมรดกภูมิปัญญาของบรรพชน ถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องกันหัวข้อวิจัย แต่ทำให้ทราบว่ายังมีหนังสือสมุดไทยหลงเหลือตกค้างอยู่ตามวัดต่างๆ อีกไม่น้อย ส่วนคัมภีร์ใบลานก็มีแต่ที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์กับบางวัดคัมภีร์ใบลานอยู่ในสภาพชำรุดมากจัดรวมเป็นผูกเป็นมัดไม่ได้เลย ดังนั้น การรวบรวมคัมภีร์ใบลานขณะปฏิบัติงานภาคสนามจึงคัดเลือกและจัดทำหลักฐานได้เพียง ๘ จังหวัด จำนวน ๒๕ วัด ดังนี้

๑. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๑ วัด คือ วัด
พนัญเชิงวรวิหาร

๒. จังหวัดลพบุรี รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๑ วัด คือ วัดเชิงท่า

๓. จังหวัดสิงห์บุรี รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๖ วัด คือ วัดพิบูลทอง
วัดโพธิ์เก้าต้น วัดวังกระแจะ วัดหนองโฆลง วัดกลางท่าข้าม และ วัดพระปรมาภิไธย

๔. จังหวัดเพชรบูรณ์ รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๑ วัด คือ วัดน้ำเวียงวราราม

๕. จังหวัดพิษณุโลก รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๒ วัด คือ วัดราชบูรณะ
และ วัดไผ่ขอน้ำ

๖. จังหวัดปราจีนบุรี รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๑ วัด คือ วัดโคกสว่าง

๗. จังหวัดสระแก้ว รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๒ วัด คือ วัดหลวงอรัญ
และ วัดทุ่งพระ

๘. จังหวัดนครนายก รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๖ วัด คือ วัดใหญ่ตาก
ฉิมาราม วัดท่าข่อย วัดเขาทุเรียน วัดหนองโพธิ์ วัดศรีมงคล และ วัดช้าง

๙. จังหวัดราชบุรี รวบรวมหลักฐานคัมภีร์ไบเบิลได้ ๕ วัด คือ วัดนาหนอง
วัดทุ่งหญ้าคมบาง วัดบึงงาม วัดหลวง และ วัดเขาถ้ำพระ

ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับคัมภีร์ไบเบิลที่รวบรวมได้จากภาคสนาม ได้จัดทำเป็น
บัญชีเดินท่งตามลำดับจังหวัด และเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น จึงปริวรรตอักษรชื่อ
เรื่องและข้อความที่ไบเบิลหน้าและลานอื่นๆ จากต้นฉบับ ซึ่งจารด้วยอักษรขอม อักษรธรรมอีสาน
อักษรธรรมล้านนา อักษรไทยน้อย และ อักษรมอญ เป็นอักษรไทย ดังต่อไปนี้



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานจารอักษรธรรมล้านนา
พบที่วัดนาหนอง จังหวัดราชบุรี



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานจารขอม และอักษรขอมหวัด หรือตัวเกียน



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานเส้นขลุบ อักษรขอมย่อ



ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานจารอักษรไทย และอักษรขอม



สภาพคัมภีร์ใบลานและการปฏิบัติงานของคณะวิจัย
ณ วัดนาหนอง จังหวัดราชบุรี เมื่อ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๓๘

บัญชีเดินทุ่ง
คัมภีร์ใบลานที่รวบรวมได้จากภาคสนาม

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ล่องชาด	๕ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๗๒	นายปานโศทรสร้างไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ มีอุปาทนา อยู่ วันโนน สุขี พลังๆ
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ทองทิบ	๑๐ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ลานทิบ	๔ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พาลาจิตคูปโปพช	ล่องชาดขี้งลาย	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		คฤทติกายยน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		คัมภีร์ปิโมกข์สำรลิต	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มหาวสุตมตฺรชาฎก	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อาลวกกฏนารสุต	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		วณณูปปเวกกณฐี	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สุทตฺตมคูปพานีแล	ลานทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อุฎกถาเปตวัตถุ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์ชนิดลานก่อนขนาดยาว ๒๖.๕ ซม. กว้าง ๔.๘ ซม. มหาลีเขียน
		ฎีกาพาหุ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรนิพนพาสูตร	ล่องชาด	๓ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพญูเชิงวรวิหาร	อุโฆษมหานิทเทศ	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	นายค้ำจ้อง
		ทสชาติ	ทองทิบ	๒ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ทสชาติ	ต้องชาติ	๒ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ทสชาติ	ชาติทิบ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เขียนอักษรขอมให้ด้วยหมึกดำ
		ทสชาติ	ถนดืบ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อริยสัจ ๔	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๗๖	
		เทศนาพุทธประวัติโดยย่อ	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๖๙	เขียนอักษรขอมให้ด้วยหมึกดำ
		เทศนาอาณิสสสังกะลา	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ไทย	ไทย	พ.ศ.๒๔๘๔	
		ฉาปนกิจ						
		พรอเท็กมน	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๒๕	หนังสือชำระพระยาอินทร์อภัยกับอุบาเถิกเถิม ผู้เป็นภรรยาสร้างในพระศาสนาแล้วในปีชง วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้นเพ็ญค่ำ พุทธศักราช ล่วงแล้ว ๒๓๒๕ พระวสา กับ ๕ เดือน ๒๒ วัน ลานมีขนาดยาว ๕๔.๕ ซม. กว้าง ๔.๘ ซม.
		มธุรสวาทิน	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	
		มลายพาวดระ	ต้องชาติข้งลาย	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	
		สโนหวิโนทนี	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	
		นิทานนางกิมภานีพพาน	ต้องชาติ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๓๘	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	พรอพิธานสถาป	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๒๘๓	ลานมีขนาดยาว ๕๒.๘ ซม. กว้าง ๔.๖ ซม.
		พรอุณหิสสุตวิชัย	ชาดทับ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	
		พระบรมมโหฤทธามัญชาภรณ์ วาท	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๔	
		พรมลิกภาพาหุปริโรจนนิญ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๗๓	สร้าง พ.ศ.๒๓๗๓ ปีขาม โทศก
		ค ด จ ด อ ก ษ ร ป ล						
		ต ป						
		สัตยัคคณิกาย	ทองทับ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	มหินเขียนบน ลานมีขนาดยาว ๕๕ ซม. กว้าง ๔.๕ ซม. สีเทาเขียนสร้าง
		โยชนาปาโหอิทธิมมตตสฺสคห	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		นทางษภกมพฺสงฺกษรฉวาท	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปาจิคุติ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๘๑	มหาทมมปาโลลภิกุสุสร้าง พ.ศ.๒๓๘๑ ขนาด ตั้งถาทิสก ลานมีขนาดยาว ๕๕.๕ ซม. กว้าง ๔.๓ ซม. ผ่าห่อคัมภีร์เป็นผ้าไหม สีม่วง ไม้ประดับธรรมดา

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	อาศวกาศุทิศ ปรางวาสุทิศ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๒๒	พระมหาบุญนาทสร้าง พ.ศ.๒๓๒๒
		พระอภิธัมมคตสงคห	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๖๕	เจ้าชุนทรทรงรังเมืองพุทธศักราช ถว้าง ๒๓๖๕ มณีย์ จควาศก
		พระสงคหปรราชอาณาจักร	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๔๕	สมัยมังกัลลวาลี เขียนถวายวัดใหม่ช่องลม โนนศักดิ์ บ้านท่าใหม่ แขวงเมืองกำแพงเพชร เสร็จเมื่อปีจอ จัควาศก พ.ศ.๒๓๔๕
		พระอภิธัมมคตสงคหปริเลท ๓	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๓๓	หมื่นภักดีอยู่บ้านหมอ กับคุณแม่มวรุผู้เป็น ภรรยาสร้าง พ.ศ.๒๓๓๓ ฉานมีขนาดยาว ๕๕.๖ ซม. กว้าง ๕.๖ ซม.
		พระยมกปกรณพิเศษ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๔๕	
		พระธาตุกถาปกรณพิเศษ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๔๕	
		พระมธุมนิกาย	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๓๘	
		มุลลปณาสวมนิกาสุคพิเศษ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๘๔	
		ไศสรโลกยวิจิตรกถา	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๕๖	
		พระอาทิตย์มน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๕๖	

ฉานปกหลังมีข้อความว่าทานศาทองรัก
หมื่นมหาท ขายสุก ลีกาสัง อยู่ในนามบท
ประเทศมอญฉะเชิงเทรา จุฬพระสร้าง
พระไศรยูปุฎกไว้ในพระศาสนา มีท่าน
มหาอุปัชฌ์เป็นอุปการะ ในปีระกมยศก
พระพุทธรักษาสร้างแล้ว ๒๓๕๖ พระวสา

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพญูเจี้งวรวิหาร	ออกถกถามหาาคค	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	ลานปากหน้ามีข้อความว่า พระพุทธศาสนา กาลล่วงได้ ๒๔๕๕ พระศา ปีชวด จัศวาศก ข้าพเจ้าพ่อนวมสามมี แม่คงกรรยา สร้างไว้วัน พระพุทศศาสนา ตุณมศศุพุทธพุทธศการช ๒๓๒๔ พรวศศปีชจองควาตักสมคองปรมม ธมมิกกราชวธิราช ใญปรำปหาฉลศกในกรง รคนโกสินอินทอยุธยาธรงพรราชศทฐา ปำรงพรศาสนาพรราชทำนพรราชทฐปำแก ชาวงานป่นอนมกให้ศ่างพรไศรปฏิก จ่นสินฉนูปไทยแล้วจลองฉนปลาว รำนญออกป่นไทย ๗ ห้อยพรมนัศียร ธมมสำรปพรศาสนาอุทิศพรราชอุสฉ นัให้แกศรพศศิวทวอนมคจกวาพ พรราชอุสฉฉอนจ่งป่นปจขณกพรโพธิ ญานข่อไศศรศกแก่พรปรมาฉลศกสม โพธิญานในอนาคคฉลศกเศ๑ สมมมจลลวาศี เขียนถวาวัดใหม่ช่องถน โนนศัก ป่านทำใหม่ แวงเมืองกัแพงพศ เศรฉฉน ๔ ๑ ๑๐ ปีจอ จัศวาศก พ.ศ.๒๓๔๕
		คัมภีร์พรกถาวคฤการณา	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๕๕	
		ฎีกาบุญลาปณาศศ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๒๔	
		พรศงศกพรรยอ้าว	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๔๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	นรชีวชาฎกอนิสงกถินน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๖๘	๑๕ พ.ศ.๒๓๖๘ วัน ๑ ๒ คำ ปี่มะแหม ตีพพตก
		พรมโหสถอุบงคชาฎกปัญญาณ์	ทองทับ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๔๓	หนังสือสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงเทพหริรักษ์ สร้างไว้เมื่อพระ พุทธศักราชล่วงแล้วได้ ๒๓๔๓ พระวสา ป๊วอก โทศก วัน ๔ ๑ ๒ คำ
		พรมคณิชาฎก	ทองทับ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๔๓	หนังสือสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงเทพหริรักษ์ สร้างไว้เมื่อพระ พุทธศักราชล่วงแล้วได้ ๒๓๔๓ พระวสา ป๊วอก โทศก วัน ๔ ๑ ๒ คำ
		ปถมสามมุต บันตัน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๒๕๓	วันขึ้นเดือนสิบแปดขึ้นสิบห้าค่ำปีชาม โท ศกพุทธศักราช ๒๒๕๓ เสดฯบาลี เดือนกุมภาพันธ์วันชานอ้อยยรอุดศุแณอื้อ นางขุขุจุลกลาอยู่คู่ปลัดโควัดกล้วยตาง ปถมสามมุตถวายพระมหาสุตเถียรแล มหาพรหมสรโห ไว้กับพระศาสนาให้ สงมเรียนให้ทวนหาพันพระวสาแล
		พราณิสถมางพรพุทธรูปเสด็จ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๓๘	พระพุทธรักราชล่วงได้ ๒๔๓๘ ปี่มะแหม ตีปตศก เดือน ๘ แรม ๓ คำ วัน ๓ พร อัสสร้างพระธรรมไว้ในพระพุทธรศาสนา ขอให้สำเร็จแก่พระนิพพานเถิด

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อนับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	พระทศมนีโรธอริสจกถา โดยประสงค์	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม-ไทย	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ลานรองปกหน้ามีอักษรไทย เขียนด้วย เส้นหมึก ความว่า ใช้เทศนาในการ บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชนิเทศพระ ราชทานในพระเจ้าเอกเธอ เจ้าฟ้าเทพพร จำรัสศรีพันธุรติ ราชธิดา พ.ศ.๒๔๓๒ มหาเจ้านัดหังสวังพระธรรมไว้สำหรับ พระพุทธรูป ๒๓๕๖ วมฯ
		อดลกถาพรวิมานวัตถุ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๕๖	พ.ศ.๒๓๕๖ ปี่กุน พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวกับพระอนุชาธิราชโปรดให้ ชำระพระไตรปิฎกแล้วให้สร้างพระปาฏิ- โมกข์ทั้งบาลีและแปล ปาฏิโมกข์นี้พระ ธรรมอุม พระพุทธโฆสมาจารย์ พระยา ธรรมปรีชา แปล พระวิเชียรปรีชา หลวง ราชภิรมย์ หลวงเมธาธิบดี หลวงธรรม สุนทร หลวงญาณวิจิตร ขุนวรโวหาร และ นายบุตร นายเจก นายดี นายมี นายขุนทอง มหาเล็ก จร ชำระ
		พรปาฏิโมกษ แปล	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๕๖	
		พรปาฏิโมกษ แปล	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรปาฏิโมกษ แปล	ลานคิบบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรปาฏิโมกษ เทวโศ นิฐิตโต	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม-ไทย	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๗๕	พรอินทุสุวรรณภิกขุเขียนแล้วในปีออก อิฎฐศก เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ วัน ๖ (ตรง กับวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๓๗๕)

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อนับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	สารสมบูรณ์	ล่องชาดข้างลาย	๒ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	มีอักษรไทยเส้นหมึกคำเขียนว่า “มหาพรหมบุญโชตินามเต็มตามใต้เรียน มาแต่สำนักพระธรรมโฆษาธิบติ อย่างนี้ แท้ ๆ” พระพุทธรูปการหลวงไปไหนโสง ๑๐๐๐๒๑๐๐๓๐๐๐ ถูปแม่ศุพรา เสด็จขยา
		อคตพายุภักตัญญาวรณัศวร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๑๘	
		พรปฏินอกวินนยตักขาปท แปด	ทองทับ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๕๓	
		พรอนิสงฆ์ชาอุป	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๕๖	
		อธิการสมณ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๕๓	
		พรมาไยยะณ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๖๖	
		อานันตังชาปนกริศ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๔	

มหาแดงอยู่วัดโบสถ์สร้างไว้สำหรับพระ
ศาสนาส่งแล้ว วัน ๒ ๑ ๑๐ คำ ปี
มะเมีย ฉศก อยู่ในวสันตฤดู เศษสังขยา
ล่วงไปได้ ๒๓๖๖ พระวสา

๑๒

พระสงฆ์วัดโบสถ์ศควาวรุ่งไว้ในพรสา
สนาขอให้เป็นนั้สเป็คใจเถิด
พระมอสงสร้าง พ.ศ.๒๓๕๓ ปีมะเมีย
โทศก วัน ๒ ๑ ๑๐ คำ

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พระนครศรีอยุธยา	วัดพนัญเชิงวรวิหาร	พระชินมณีกายปาลีอินทุวิชัย	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	พระมหาสมุทรมโนโชติ สร้างไว้กับพระศาสนา
		ภาวณนามสูตร อภขรปาเลเชิง						
		พระมหาสมยสูตร	ล่องชาด	๑๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาสมยสูตร	ทองทิบ	๒๓ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาสมยสูตร	ลามคิบบ	๒ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พุทธสภกถาขปแก้ว	ลามคิบบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปอแก้วคณาพาพร	ลามคิบบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปอแก้วคณาพาพร	ล่องชาด	๒ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปอแก้วคณาพาพร	ล่องชาด	๒ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ลานปากหมันมีข้อความอักษรไทย ภาษาไทยว่า ๑ พระพุทธศักราชหลังโดยแล้ว ๒๓๖๒ พระวษา ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช ๑๑๘๑ มหาอินทร์ปฏิหาราง พระธรรมมโหวินยพระพุทสาศหน้า ณ ๑๕ วัน ๖ + ๒ คำ ขื่อจำเรัญญาฯ จะ
		ปอแก้วคณาพาพร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม-ไทย	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๖๒	
		ปอแก้วคณาพาพร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๖๒	
		ปอแก้วคณาพาพร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๖๒	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ลพบุรี	วัดเชิงท่า	ทศชาติ	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์โบราณของวัดเชิงท่าจำนวนมาก ผ่าห่อ คัมภีร์และไม้ประกับไม้ครบกุญแจ
		ทศชาติ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหานิพพานสูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหานิพพานสูตร	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหานิพพานสูตร	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปฐมสมโพธิ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		โศคพมบาลินี	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สามนตผลสูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		กถัญญกคเวที	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปาหีสีเสนาปติ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระบรมมสสงคราม	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหายัตยสูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระบรมฉายาสุตคัมภีร์ฐาน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สาวกตัญญูยยะเศษาง	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มูลกัจจายน	ล่องชาด	๔ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
ปทุมธานี	วัด...	มูลกัจจายน	ลานคิบบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มูลกัจจายน	ทองทิบ	๓ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปถมคามนุค	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ข้อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ลพบุรี	วัดเชิงท่า	มงคลทิปนี	ล่องชาด	๒ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	จำนวนภาคคิดเป็นปีกทั้งคัมภีร์ แม่บ้ายสร้าง
		มงคลทิปนี	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระธมปะท	ทองใบ	๔ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระธมปะท	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระธมม ๘ คัมภีร์	ล่องชาด	๒ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		บทสวดมนต์	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปาติโมกข	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปริวาส	ชาดใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภินาญิยสูตร	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เจ็ดตำนาน	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สิบสองตำนาน	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาสมณสูตร	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระสัคคปริพาชกนิม	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอิติปิโส	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เป็นคัมภีร์ลานก้อม
		พระคิลินมนต์สูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เป็นคัมภีร์ลานก้อม
		พระธมมกปาฐกนิม	ทองใบ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เป็นคัมภีร์ลานก้อม
		ปาฏิโมกข	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เป็นคัมภีร์ลานก้อม
		อุปสมบทวิธี	ลานคิ	๑ คัมภีร์	จอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เป็นคัมภีร์ลานก้อม

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเครื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดเชิงท่า	พระมณฑลิกา	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เป็นคัมภีร์ลานคืบ
	วัดพิบูลทอง	มุลตมาส	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์ใบลานของวัดพิบูลทองชำรุดมาก อยู่ในกระสอบเตรียมนำไปสู่การทำพระเครื่องผงคลาน ดังนั้นจึงแตกผูก แตกมัดพลัดเป็นใบๆ ไม่สมบูรณ์ทุกคัมภีร์
		นิพพานสูตร	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี	พ.ศ.๒๔๖๒	
		สตคปริศน	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		บอแก้วตร	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
	วัดวังกระงับ	นิพพานสูตร	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์ชำรุดมาก ไม่ครบผูก
	วัดหนองโหลง	พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์ชำรุดมาก ไม่ครบผูก
	วัดกลางท่าข้าม	พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องขาด	๑๖ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ทองทึบ	๑๕ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ขาดทึบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ลานคืบ	๕ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระนิพพานสูตร	ทองทึบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
สิงห์บุรี		พระนิพพานสูตร	ต้องขาด	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระนิพพานสูตร	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อบันทึก	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดกลางท่าช้าง	พระอภิธรรมคถาสงหา	ล่องชาด	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์ของวัดพระปรางค์ส่วนใหญ่มีคำห่อคัมภีร์และไม่ประทับ ขณะปฏิบัติงานทางวัดได้มอบผ้าตบงและจีวรใช้เป็นผ้าห่อคัมภีร์แทนของเดิมที่ขาด
		พระอภิธรรมคถาสงหา	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรมคถาสงหา	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรตสุริยสัง้อง	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ไทย	ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรตสุริยสัง้อง	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรตสุริยสัง้อง	ทองทิบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอาการวาศตารสุคติ สัตยัคค นิกาย	ทองทิบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปณณสมโพธิ (เกศาคุ)	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมงคลทิปิณี	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระโสดพพานลินี	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระสมณมหาปาฐาน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรตศคปการณภิธม	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาวิสุตยชารคก	ล่องชาด	๔ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาวิสุตยชารคก	ลานคืบ	๓ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาวิสุตยชารคก	ทองทิบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
วัดพระปรางค์		พระธรรมเทศนาต่างๆ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระธรรมเทศนาต่างๆ	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระภาวณาคฤ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระภาวณาคฤ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดพระปรมาภิไธย	จตุรวิชัย	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	มีคำต่อท้ายกับอักษรบอกปี พ.ศ.๒๕๖๕
		จิตติพิพิธ	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		โพธิ์ปักชัย	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พุทธสมุทัย	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		นคต	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		กายนคร	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ทุกขนิโรจน์	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ทศชาติ	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ทศชาติ และเสนาบดี	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปริวรรต	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อุปัชฌาย์ ทำวัตรเช้า-เย็น	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อุโบสถ	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
สิงห์บุรี	วัดพระปรมาภิไธย	พระอภิธรรม ๑ คัมภีร์	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ฉบับของแม่หนู พ่อแดง แม่บ่อนสร้าง พ.ศ.๒๕๖๕
		พระอภิธรรม ๑ คัมภีร์	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๑ คัมภีร์	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๑ คัมภีร์	ท้องถิ่น	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดพระปรางค์	พระปติโมกข	ต้องชาติ	๓ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปติโมกข	ทองทิบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปติโมกข	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		บอแก้วและบาทสวณนต์ ต่างๆ	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ศิริวิบุลยคัค	ต้องชาติ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระยาสุมนะราช	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระยามีลิมหาปญหา	ต้องชาติ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		บุพพิสิกขาพัฒนา	ต้องชาติ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สติปัญญา	ต้องชาติ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		การชกัษ	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๑๑	
		สีมามีลิมุข	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		วารณา	ต้องชาติ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		กุณฑก	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พุทธทวค	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อานิสตต่างๆ	ต้องชาติ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มัลลยสูตร	ต้องชาติ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มิลินาปญหา	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดพระปรางค์	มงคลสูตร	ลานคิปป	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สาวคนแก่ป่องมลาย, ทุติยภาษา,	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		คดียาณ และ จตุตถภาษา						
		สาวคนแก่ป่องมลาย, ทุติยภาษา,	ทองทึบ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		คดียาณ และ จตุตถภาษา						
		เกสรขันธุ์	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		กฐินขันธุ์	ทองทึบ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ฎีกาพาหุ	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระวินัย	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิติมหาสาวก	ล่องชาด	๒ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาปติโคตมี	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เสนาสนขมธกวินิจชญ	ทองทึบ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เกสรขมธกวินิจชญ	ทองทึบ	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปัพพชาขมธก	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปัพพสิกขาขมธก	ล่องชาด	๒ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		กำเนิดพระขมธกนิทาน	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ธมมขมธ	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พรปณปิฎก	ล่องชาด	๑ กัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดพระปรางค์	พระมหาวิปាក	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	มีคัมภีร์หนึ่งปรากฏที่ราชฯ พ.ศ.๒๕๑๑
		ยบก	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		กรรมวาจา	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปริวาส	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สวดมนต์	ต้องขาด	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระรัตนตรัย	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มูลกัจจายน	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มูลกัจจายน	ขาดทึบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มูลกัจจายน	ตามคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มงคลกัมโปนพิเศษ	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พุทธรัตนกถา	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ธัมมรคณกถา	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สังฆรัตนกถา	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		วิมานวาคู	ต้องขาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระนิพพานสูตร	ต้องขาด	๔ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
สิงห์บุรี		พระนิพพานสูตร	ทองทึบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระนิพพานสูตร	ตามคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อภิธัมมเขตต์สคห	ต้องขาด	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สิงห์บุรี	วัดพระปรมาคง	อธิษฐานมุตตงคห	ทองทิพย์	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๓๕	
		อาโนตตงคห	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อาโนตตงคห	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปรมาคงคิบบ	ล่องชาด	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		สงคหสมุจจย	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ไตรโลกวินิจจย	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ไตรโลกวินิจจย	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปรมาคงคิบบ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ล่องชาด	๑๐ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระปรมาคงคิบบ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
เพชรบูรณ์	วัดน้ำจ้วกราม	อธิษฐานมุตตงคห	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อธิษฐานมุตตงคห	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
เพชรบูรณ์	วัดน้ำโจ้ววราราม	สวนมนต์ ๘ คำนาน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมหาเวสสันดร	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๖๖	
		พระอินทปาณหา	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๒๖	ท่านอาจารย์บุญสร้าง พ.ศ.๒๔๒๖
		ฎีกาพาหุ่องคุณิมาลสูตร	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๖๕	นายโม้ยเซนต์สร้าง พ.ศ.๒๔๖๕
		พระอนิสงสถาปอกกฤษชาตก	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๖๓	นายโม้ยเซนต์สร้าง พ.ศ.๒๔๖๓
		พระนาฬาสีภุชวารี	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๖๕	นายโม้ยเซนต์สร้าง พ.ศ.๒๔๖๕
		พระอะภิธรรม ๘ คัมภีร์	ล่องชาด	๘ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอะภิธรรม ๘ คัมภีร์	ทองทิบ	๘ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอะภิธรรม ๘ คัมภีร์	ลานคิบบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระมงคลคฤทนีออกถกกา มงคลสูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๓๒๑	สร้าง พ.ศ.๒๓๒๑ ปังอ
พิษณุโลก	วัดน้ำโจ้วพระ	ธุดาษชาต	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอมหัววัด	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ลานมีงขนาดยาว ๕๕.๓ ซม. กว้าง ๕.๕ ซม.
		พระจุฬาคุค	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๒๘๑	ลานมีงขนาดยาว ๕๔ ซม. กว้าง ๕ ซม. ไม่ประกบกับธรรมคา
		พระอินมมุตตสภท	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	
		พระปณีสามนเนปาสาทิก	ข้างลาย	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๔	ผ้าห่อคัมภีร์เป็นผ้าพิมพ์ลายดอกสี่แฉ่งฟ้า จับในแนวพรอนฉลางาระบยสี่เหลี่ยมคาง
		อุฎฐกถา (มี ๒๕ ผูก)						

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
พิษณุโลก	วัดไผ่ขอน้ำ	พระคัมภีร์ชาดกนิมิตต์	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๔	
		มูลกัจจายน์ (การก)	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มูลกัจจายน์ (การก)	ทองใบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๓	ลานมีขนาดยาว ๕๔.๕ ซ.ม. กว้าง ๕ ซ.ม.
ปราจีนบุรี	วัดโคกสว่าง	พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ยมกปากรณ์	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		นพาวศ์แดงอ่อน	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ไทยน้อย	ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	นบแดงอ่อน ตามเข็มนาฬ สร้าง ลานมี ขนาดยาว ๕๘.๒ ซ.ม. กว้าง ๕.๕ ซ.ม.
		ห้าหัว	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เทวทูตสูตร	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
สระแก้ว	วัดหลวงอรัญญ์	เทศน์ ๔ สูตร	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เทศน์ ๔ สูตร ประกอบด้วย จุลสูตร สา ลกาละวิชาสูตร โควินสูตร และ อการวิหาสูตร นิยมใช้เทศนาเพื่อการ สะละเคราะห์ใหญ่
		นพาวศ์นครชาดก	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๕๖๗-๒๕๖๘	ลานมีขนาดยาว ๕๕.๖ ซ.ม. กว้าง ๕ ซ.ม.
		มหาชาติ ลำทองลาว	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ข้อมูลนับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
สระแก้ว	วัดหลวงอรัญ	อุณหิสิวิไชย	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เขียนเสร็จ เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ วันพระหัต ปีสะเหตุ ตรงกับวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๘ ลานมีขนาดยาว ๕๖.๕ ซม. กว้าง ๔.๘ ซม.
		กาลวิชาสูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เสียวสวาท	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เสียวสวาท	ลานคิเบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	ไทย	พ.ศ.๒๕๖๘	
		สังฆมณฑล	ลานคิเบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ลานมีขนาดยาว ๕๕.๓ ซม. กว้าง ๕ ซม.
		ลำเทายุค	ลานคิเบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ลานมีขนาดยาว ๕๖.๘ ซม. กว้าง ๔.๖ ซม.
		วัดทุ่งพระ	ลานคิเบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ลานมีขนาดยาว ๕๖ ซม. กว้าง ๖.๖ ซม.
		วัดโพธิ์กษัตริย์	ลานคิเบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
นครนายก	วัดใหญ่กักขฬาราม	ทศชาติ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ตีกริช ๑๖๖ ปีเมื่อ ปีพ.ศ. ๒๕๖๘ เจ้าพรหมวงศผู้สร้าง
		ทศชาติ	ทองทิเบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ทศชาติ	ลานคิเบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		นิทานสมัยคชคค	ทองทิเบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๕๖๘	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
นครนายก	วัดใหญ่ท่ากิโลหาราม	วิสุทธิมณฑล	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๔๔	พ.ศ.๒๔๙๐ ปีมะเมีย ใต้ทูลนมเป็นผู้ ถึงฉา
		พรมหาวงส์ ปันตันสุหา	ลานคิบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เกสชัน	ลานคิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปฐมสมโพธิ	ล่องชาดข้างลาย	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
	วัดท่าซ้อย	มหาเวสสันดร	ล่องชาดข้างลาย	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๙๐	
		มุลกจอน	ลานคิบ	๒ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เทศนาอาณิสส	ลานคิบ	๓ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระวิมลปกรณเฉพาะ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี	พุทธศตวรรษ ๒๕	
	วัดเขาทุเรียน	มหาเวสสันดรชาดก	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		หุติยสังคิ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระนิพพานสูตร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ วันเปิดใจ ปีกาบยี่ ยามอุคชัย จ.ศ.๑๒๑๖
		ปาฏิโมกข	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พุทธทามาย	ลานคิบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรมชาด	ลานคิบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พ.ศ.๒๔๙๖	
		คตยสังคิติกถา	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อานิสสาลกภัก	ลานคิบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

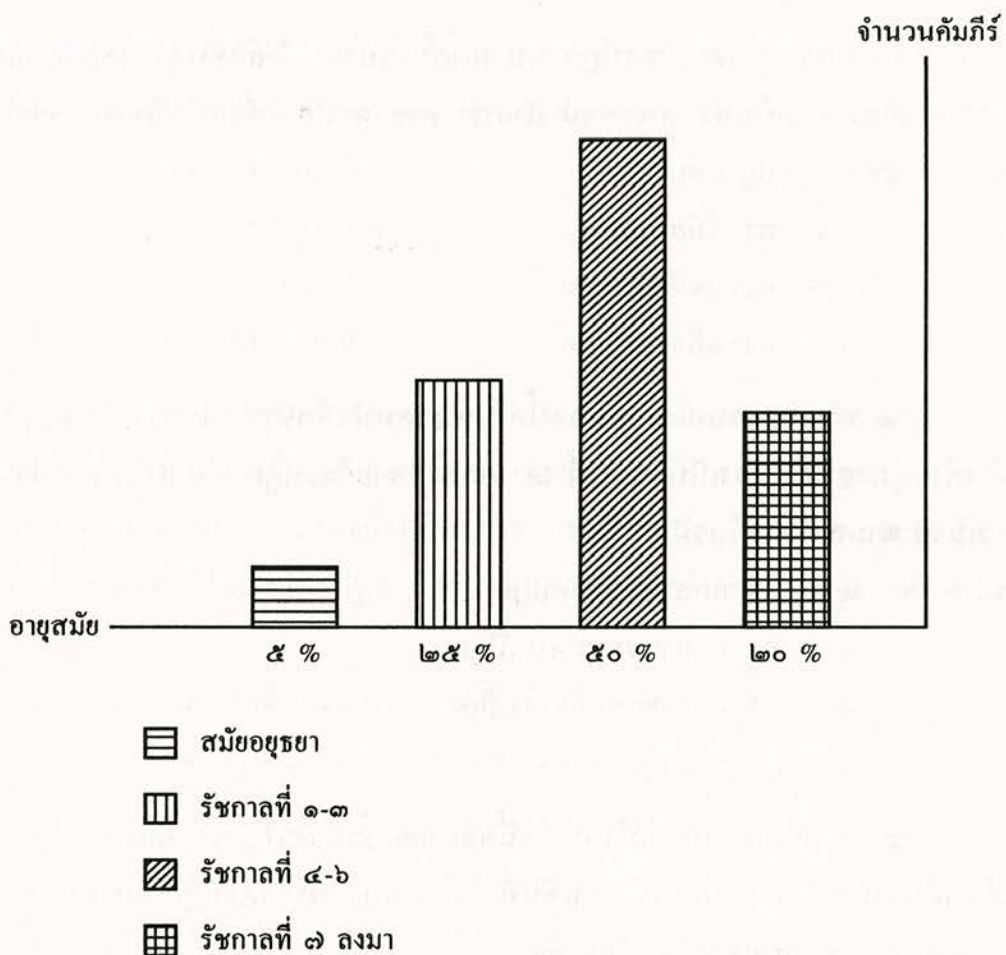
ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
นครนายก	วัดหนองโพธิ์	เทศนาอนิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ตักบาตร ฯลฯ	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	คัมภีร์ของวัดหนองโพธิ์จำนวนมาก แตกหักแตกมันด พบรวมอยู่ในกระสอบ มีทั้งฉบับตัวจาร ตัวเขียน เส้นหมึก ลานธรรมคา ขนาด ๕.๕:๖ x ๕.๒ ซม., ๕:๖.๕ x ๕.๓ ซม. และ ๕.๕:๒ x ๔.๔ ซม. ลานก้อม ขนาด ๓.๖ x ๖ ซม.
		เทศนาอนิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ตักบาตร ฯลฯ	ล่องรัก	๑ คัมภีร์	ขอมหน้าวัด	ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เทศนาอนิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ตักบาตร ฯลฯ	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		ปณเฑาะศชาดก	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อิติปิโรตตสุต	ลานคืบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		เทวทูตสุต	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อุณณาพทกฉายน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		นิโสดคัมภีกลอน	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ไทย	ไทย	พ.ศ.๒๔๐๗	
		เทวทูตสุต	ล่องชาดข้างลาย	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อนิสงส์สร้างพระพุทธรูป	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
วัดศรีมงคล		เวสันดรชาดก	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	เขียนฉบับวัน ๕ ฯ ๙ ปีชวด น้อยลึก จ.ศ.๑๒๒๖ น่าสือประสงค์ยัง สึกากันทรงามะโหฬัสดำริบุณะบูดาไทยในพรพุทธะสาสะนาแล
		สุวรรณจักร	ล่องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พุทธาภิเศกคาถาบันนัคน	ล่องรัก	๑ คัมภีร์	ธรรมอีสาน	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

ชื่อจังหวัด	ชื่อวัด	ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวน	อักษร	ภาษา	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
นครนายก	วัดศรีมงคล	ปกเกล้าบุญคุณ	ต้องชาดข้างลาย	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	อินผู้เป็นสามี ห่อเป็นกรวดสร้าง ฉบับสถานก่อน
	วัดช้าง	ปริวาสขันธ์ อุปรกจิติ	ลานคิปป ต้องชาด	๑ คัมภีร์ ๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อนันต์ลักษณสูตร	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พ.ศ. ๒๔๕๕	
		บทสวดมนต์ พานคัน	ทองทิบ	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
	วัดนาหนอง	คัมภีร์สวดลือพระศา	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ธรรมล้านนา	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	ฉบับสถานก่อน ผู้สร้างนำทิศของ น้ำนาก
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อนันต์ลัต่างๆ	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
	วัดทุ่งหญ้าคบบาง	ยอศพระไตรปิฎก	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	จาร จ.ศ. ๑๑๕๐
		ทศชาติ	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	มอญ	บาลี	พ.ศ. ๒๓๓๑	
		อภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อนันต์ลัต่างๆ	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
วัดหลวง		พระอภิธรรม ๘ คัมภีร์	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		มงคลทิปนี	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อนันต์ลัต่างๆ	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	
		อนันต์ลัต่างๆ	ต้องชาด	๑ คัมภีร์	ขอม	บาลี-ไทย	พุทธศตวรรษ ๒๕	

อายุสมัยของคัมภีร์ไบเบิลที่พบในภาคสนาม

คัมภีร์ไบเบิลที่พบขณะปฏิบัติงานภาคสนามส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๔-๒๕ ส่วนที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาพบจำนวนน้อยมาก ถ้าเปรียบเทียบเป็นร้อยละ โดยกระจายสัดส่วนอายุสมัยของคัมภีร์ไบเบิลออกเป็น ๔ ช่วง จะเห็นได้ว่า ช่วงสมัยอยุธยาได้พบประมาณร้อยละ ๕ สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑-๓ พบประมาณร้อยละ ๒๕ ระหว่างรัชกาลที่ ๔-๖ พบประมาณร้อยละ ๕๐ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ ลงมา พบประมาณร้อยละ ๒๐ ดังแผนภูมิแสดงอัตราส่วนอายุสมัยของคัมภีร์ไบเบิลต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงอัตราส่วนอายุสมัยของคัมภีร์ไบเบิลที่พบในภาคสนาม



เรื่องในคัมภีร์ไบลาน

เมื่อการสำรวจคัมภีร์ไบลานสิ้นสุดลงแล้ว ได้นำหลักฐานที่บันทึกไว้ในบัญชีเดินท่งมาวิเคราะห์ ทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องในคัมภีร์ไบลานโดยรวมอย่างชัดเจนว่าเนื้อหาของเรื่องในคัมภีร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ชื่อเรื่องที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบลานเหล่านั้นจารด้วยอักษรขอม มีใช้ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยปะปนกัน ชื่อเรื่องดังกล่าวมักใช้แตกต่างไปจากชื่อจริงอันเป็นแบบฉบับของหนังสือ

ชื่อแบบฉบับหนังสือทางพระพุทธศาสนานั้น หอสมุดแห่งชาติได้รวบรวมและจัดทำหลักเกณฑ์การเรียกชื่อหนังสือไว้ โดยแบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๑๔ หมวด มีรายละเอียดของหมวดต่างๆ ตามที่ปรากฏในคำชี้แจงของหนังสือเรื่อง หลักเกณฑ์การจัดหมวดและเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา หอสมุดแห่งชาติพิมพ์ พ.ศ.๒๕๑๑ ดังนี้

๑. หมวดบาลีพระไตรปิฎก หมวดนี้เป็นหมวดหนังสือชั้นสูง และมีอายุมากที่สุด ในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นพระพุทธพจน์ เรียกว่า พระไตรปิฎก ซึ่งแบ่งเป็นหมวดย่อยออกไปอีก ๓ หมวด ตามพระไตรปิฎก คือ

- ๑.๑ พระวินัยปิฎก
- ๑.๒ พระสุตตันตปิฎก
- ๑.๓ พระอภิธรรมปิฎก

๒. หมวดอรรถกถา หมวดนี้เป็นหมวดหนังสือที่อธิบายความในพระไตรปิฎก เป็นหนังสือสำคัญและมีอายุรองเป็นอันดับที่ ๒ จากบาลีพระไตรปิฎก แบ่งเป็นหมวดย่อยๆ ออกไปอีก ๔ หมวด ตามสายพระไตรปิฎก คือ

- ๒.๑ อรรถกถาพระวินัยปิฎก
- ๒.๒ อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก
- ๒.๓ อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก
- ๒.๔ อรรถกถาพิเศษ

๓. หมวดฎีกา หนังสือในหมวดนี้อธิบายความที่ยากในอรรถกถาหรือพระไตรปิฎก เป็นหนังสือที่มีความสำคัญและมีอายุเป็นอันดับที่ ๓ จากบาลีพระไตรปิฎก แบ่งเป็นหมวดย่อยออกไปอีก ๓ หมวด ตามสายพระไตรปิฎก คือ

- ๓.๑ ฎีกาพระวินัยปิฎก
- ๓.๒ ฎีกาพระสุตตันตปิฎก
- ๓.๓ ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

๔. หมวดอนุฎีกา หนังสือในหมวดนี้อธิบายความในฎีกาให้ง่ายขึ้น เป็นหนังสือที่มีความสำคัญและมีอายุเป็นอันดับที่ ๔ จากบาลีพระไตรปิฎก หนังสือชั้นอนุฎีกานี้พบแต่อนุฎีกาฝ่ายอภิธรรมปิฎก จึงมิได้แบ่งเป็นหมวดย่อยออกไปอย่างหมวดก่อนๆ

๕. หมวดนวฎีกา หมวดนี้เป็นหมวดหนังสืออธิบายความในฎีกาและอนุฎีกาให้เข้าใจง่ายขึ้น เป็นหนังสือที่มีความสำคัญและมีอายุเป็นอันดับที่ ๕ จากบาลีพระไตรปิฎก แต่นวฎีกานี้พบเฉพาะนวฎีกาฝ่ายพระสุตตันตปิฎกเท่านั้น จึงมิได้แบ่งเป็นหมวดย่อยออกไปอีก

๖. หมวดโยชนา หมวดนี้เป็นหมวดหนังสือคู่มือศึกษาอรรถกถา พบเฉพาะโยชนาพระวินัยและพระอภิธรรม จึงแบ่งเป็นหมวดย่อยออกไปเป็น ๒ หมวด คือ

๖.๑ โยชนาพระวินัย

๖.๒ โยชนาพระอภิธรรม

๗. หมวดคัมภีร์ หมวดนี้เป็นหมวดหนังสือที่อธิบายความยากในพระไตรปิฎกบางตอน บางเรื่อง แบ่งออกเป็นหมวดย่อยออกไปอีก ๔ หมวด ตามสายพระไตรปิฎก คือ

๗.๑ คัมภีร์พระวินัย

๗.๒ คัมภีร์พระสุต

๗.๓ คัมภีร์พระอภิธรรม

๗.๔ คัมภีร์พิเศษ

๘. หมวดปกรณ์พิเศษ หนังสือในหมวดนี้เป็นหนังสือที่ท่านผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกแต่งขึ้น โดยคัดเลือกเอาหัวข้อสำคัญในพระไตรปิฎกมาประมวลไว้โดยสังเขปบ้าง แต่งขึ้นเลียนแบบพระสูตรบ้าง แบบอรรถกถาบ้าง และมีทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา โยชนา และคัมภีร์ ทำนองเดียวกับพระไตรปิฎก จึงแบ่งหมวดย่อยออกไปอีก ๑๖ หมวด ตามสายพระไตรปิฎก คือ

๘.๑ บาลีปกรณ์พิเศษส่วนพระวินัย

๘.๒ บาลีปกรณ์พิเศษส่วนพระสุต

๘.๓ บาลีปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม

๘.๔ อรรถกถาปกรณ์พิเศษส่วนพระวินัย

๘.๕ อรรถกถาปกรณ์พิเศษส่วนพระสุต

๘.๖ อรรถกถาปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม

๘.๗ ฎีกาปกรณ์พิเศษส่วนพระวินัย

๘.๘ ฎีกาปกรณ์พิเศษส่วนพระสุต

- ๘.๘ ฎีกาปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม
- ๘.๑๐ โยชนาปกรณ์พิเศษส่วนพระวินัย
- ๘.๑๑ โยชนาปกรณ์พิเศษส่วนพระสูตร
- ๘.๑๒ โยชนาปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม
- ๘.๑๓ คัมภีรปกรณ์พิเศษส่วนพระวินัย
- ๘.๑๔ คัมภีรปกรณ์พิเศษส่วนพระสูตร
- ๘.๑๕ คัมภีรปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม
- ๘.๑๖ นิสสัยปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม

๘. หมวดปกรณกะ เป็นหมวดหนังสือเบ็ดเตล็ดส่วนธรรมคดี เป็นหนังสือที่ท่านแต่งอธิบายธรรมบ้าง อานิสงส์บ้าง ธรรมกถา และอื่นๆ บ้าง

๑๐. หมวดพงสาวดาร เป็นหมวดหนังสือประเภทพงสาวดาร เช่น พงสาวดารลังกา เป็นต้น

๑๑. หมวดตำนาน-ประวัติ เป็นหมวดหนังสือประเภทตำนานและประวัติ ทั้งส่วนบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ต่างๆ

๑๒. หมวดโลกศาสตร์ หมวดนี้เป็นหมวดหนังสือว่าด้วยเรื่องของโลก และจักรวาล และสัตว์ที่อยู่ในโลกนั้นๆ

๑๓. หมวดสวดมนต์ เป็นหมวดหนังสือที่นิยมใช้สวดในศาสนพิธีต่างๆ มีทั้งพุทธมนต์และคาถาต่างๆ

๑๔. หมวดสัททาวีเสส (หมวดศัพทศาสตร์) เป็นหมวดหนังสือประเภทหลักภาษามคร (ภาษาบาลี) แบ่งเป็นหมวดย่อยออกไปอีก ๕ หมวด คือ

- ๑๔.๑ ไวยากรณ์
- ๑๔.๒ ฉันทลักษณ์
- ๑๔.๓ นิสสัย
- ๑๔.๔ แปล-เพ็ญ
- ๑๔.๕ พจนานุกรม

คัมภีร์ไบเบิลที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัย

การคัดเลือกคัมภีร์ไบเบิลเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลวิจัยนั้น เน้นเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลจารอักษรขอม ภาษาบาลีและภาษาไทย ซึ่งสร้างขึ้นร่วมระยะเวลากับพุทธศิลปะสมัยอยุธยา หรือระหว่างช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งอยู่ในระหว่างปลายพุทธศตวรรษ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษ ๒๔ หรือระหว่างปีพุทธศักราช ๑๘๕๐ ถึง พุทธศักราช ๒๓๑๐

ตามที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่า สภาพของคัมภีร์ไบเบิลที่สำรวจพบนั้น นอกจากจะเก่ามากแล้วยังฉีก ขาด ชำรุด แตกผุแตกมด เป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นในการคัดเลือกคัมภีร์เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลศึกษาวิจัย จำเป็นต้องกำหนดแนวทางพิจารณาเพื่อให้ได้ข้อมูลประกอบเป็นองค์ความรู้ครบถ้วนสมบูรณ์มากที่สุด โดยต้องให้มีหลักฐานแน่นอนชัดเจน ด้วยเหตุนี้จึงได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษเกี่ยวกับลักษณะโดยรวมของคัมภีร์ไบเบิลเฉพาะชิ้นที่จะนำมาใช้เป็นข้อมูลวิจัย ซึ่งกำหนดวิธีการคัดเลือกไว้กว้างๆ ให้ครอบคลุมลักษณะเฉพาะของคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา ดังนี้คือ

๑. คัมภีร์ที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัยต้องมีลักษณะต่อไปนี้

๑.๑ เป็นคัมภีร์ไบเบิลที่คงสภาพรวมกันเป็นผูกเป็นมัด มีใบปกหน้าประกอบเป็นชื่อเรื่องตรงกับเนื้อหาในผูก

๑.๒ เป็นคัมภีร์ไบเบิลที่มีศักราช หรือแม้จะไม่มีศักราช แต่เมื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของรูปอักษรในเชิงอักษรวิทยา คือการวิเคราะห์ลักษณะของรูปอักษร อักษรวิธีที่ใช้ และบางคัมภีร์อาจพบว่ามีรูปแบบทางศิลปกรรมปรากฏอยู่กับส่วนประกอบของคัมภีร์ไบเบิล เช่น ลวดลายขอบคัมภีร์ ไม้ประกับ และฉลาก เป็นต้น ซึ่งอาจช่วยให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นคัมภีร์ไบเบิลที่สร้างขึ้นร่วมสมัยอยุธยา

๒. คัมภีร์ที่ไม่นำมาใช้เป็นข้อมูลวิจัย มีลักษณะต่อไปนี้

๒.๑ ไบเบิลพลัดแตกผุเป็นใบๆ หรือฉีกขาด หัก เหลือไม่เต็มฉีกขาด แผ่น หรือคัมภีร์เป็นผูกแต่พลัดผูกพลัดมัดมารวมกันไว้ ไม่มีชื่อเรื่อง แม้รูปอักษรที่ปรากฏจะเห็นชัดว่าเป็นอักษรขอมสมัยอยุธยา แต่ไม่มีรายละเอียดอื่นประกอบ ก็จะไม่นำมาใช้เป็นข้อมูลวิจัย

๒.๒ ไบเบิลติดกันแน่นเป็นปึกทั้งมัดทั้งคัมภีร์ แกะไม่ออก

การคัดเลือกคัมภีร์ไบเบิลตามข้อกำหนดข้างต้น ทำให้การศึกษาวิจัยภาคสนามสามารถหาข้อสรุปได้ว่าวัดต่างๆ ที่ยังคงเก็บรักษาคัมภีร์ไบเบิลไว้เฉพาะในขอบเขตพื้นที่การสำรวจทั้ง

๑๑ จังหวัด จำนวนรวมวัดที่สำรวจ ๕๐ วัด พบว่ามีเพียง ๒ วัดเท่านั้นที่มีคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา ซึ่งหากเปรียบเทียบเป็นสถิติจะเห็นได้ว่าแหล่งที่พบคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยามีเพียงร้อยละ ๔ เท่านั้น และจำนวนคัมภีร์ใบลานที่คัดเลือกนำมาใช้เป็นข้อมูลวิจัยได้มีเพียง ๑๕ คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ของ วัดพนัญเชิงวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน ๑๕ คัมภีร์ เป็นคัมภีร์ที่มีศักราช ๘ คัมภีร์ ไม่มีศักราช ๗ คัมภีร์ และคัมภีร์ของวัดไผ่ขนาน จังหวัดพิษณุโลก จำนวน ๔ คัมภีร์ เป็นคัมภีร์ที่มีศักราช ๑ คัมภีร์ ไม่มีศักราช ๓ คัมภีร์ ได้แก่คัมภีร์ต่อไปนี้

๑. คัมภีร์ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๕ คัมภีร์ จัดเป็นคัมภีร์ในหมวดต่างๆ ดังนี้

๑.๑ หมวดบาลีพระไตรปิฎกส่วนพระวินัยปิฎก มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

พระปาจิตติ ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
มหาธรรมปาลภิกขุ สร้าง พ.ศ.๒๑๕๑ ปีชวด
สัมฤทธิ์ศก (มี ๕ ผูก)

๑.๒ หมวดบาลีพระไตรปิฎกส่วนพระสุตตันตปิฎก มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

พรมขุณินิกายปาติ อินทริยภาวนนามสูตร อักษรपाल
เชิง ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พระมหาสังฆกรรมโชติสร้างไว้กับพระศาสนา
ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๑.๓ หมวดอรรถกถาพระวินัยปิฎก มี ๓ คัมภีร์ ได้แก่

มหาวคค ฉบับล่องชาดข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบน
พื้นแดง อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย มหายศเสถียร
สร้าง พ.ศ.๒๒๒๕ ปีจอ จัตวาศก (มี ๑๗ ผูก)

อตุกกถามหาวคค ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๒ ผูก)

ปถมสามนุต บัณฑิต ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย วันจันทร์เดือนสิบ แรมสิบห้าค่ำ ปีชาล
โทศก พุทธศักราชได้ ๒๒๕๓ เศษสังขยาสี่เดือน
กับสิบห้าวัน ท่านออยาจรอดผู้แม่ อนางจู้ผู้ลูก

สาว อยู่ตำบลไต้หวันด้วย สร้างปถมสามนตถวาย
พระมหายศเสถียรแลมหาพรหมสรให้ไว้กับพระ
ศาสนา ให้สงฆ์เรียนให้ถ้วนห้าพันพระวัสสาแล
(มี ๕ ผูก)

๑.๔ หมวดอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

จุลวน ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
มณีโชตเตนภิกขุณาสร้าง พุทธศักราชได้ ๒๒๖๑
ปีระกา (มี ๑ ผูก)

๑.๕ หมวดคัมภีร์พระสูตร มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

มณฑลทีปนีอรรถกถามณฑลสูตร ฉบับทองทิพย์ อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย อุบาสกชูผัวอุบาสิกานวนเมียสร้าง
พ.ศ.๒๓๐๘ (มี ๑ ผูก)

๑.๖ หมวดบาลีปกรณ์พิเศษส่วนพระสูตร มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

มัลลยเทวเถร ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษร
ขอม ภาษาบาลี-ไทย ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓
(มี ๑ ผูก)

๑.๗ หมวดอรรถกถาปกรณ์พิเศษส่วนพระสูตร มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

สารสมุจยยุ ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษร
ขอม ภาษาบาลี-ไทย ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓
(มี ๒ ผูก)

๑.๘ หมวดปกรณกะ มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

มธุรสวาหินี ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๑.๙ หมวดตำนาน-ประวัติ มี ๒ คัมภีร์ ได้แก่

นิเสยขพระมหาวงศ์ ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย มหาอินทโชตสร้าง พ.ศ.๒๒๘๖ ปีฉลู

สัปตศก (มี ๒ ผูก) ผูก ๑๑ สร้าง พ.ศ.๒๒๘๗ และ
ผูก ๕ สร้าง พ.ศ.๒๒๘๘ (รวมมี ๔ ผูก)

สโมหวิโนทนี ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๑.๑๐ หมวดสวดมนต์ มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

พระอุณหิสฺสวียุข ฉบับชาดทึบ อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๑.๑๑ หมวดสัททาวิเสส มี ๒ คัมภีร์ ได้แก่

พรอพิธานสปป ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
สร้าง พ.ศ.๒๒๘๓ (มี ๒ ผูก)

ธาตุอาขุยาต ฉบับทองทึบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
หนังสือพระนิคฺฐปาน อยู่ ณ วัดขุนยวน จบวัน ๖
เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง นอศก พระพุทธ-
ศักราชได้สองพันหกร้อย ๒๒๐๖ พระวัสสา แล
(มี ๑ ผูก)

๒. คัมภีร์ของวัดไผ่ขนาน จังหวัดพิษณุโลก มี ๔ คัมภีร์ จัดเป็นคัมภีร์ในหมวด

ต่างๆ ดังนี้

๒.๑ หมวดบาลีพระไตรปิฎกส่วนพระวินัยปิฎก มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

พฺรจุพวคฺค ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พ.ศ.๒๒๘๑ (มี ๑๕ ผูก)

๒.๒ หมวดอรรถกถาพระวินัยปิฎก มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

พฺรปถมสามนตปาสาทิกอฎฺฐกถา ฉบับข้างลายเป็น
ลายกรวยเชิงบนพื้นแดง อักษรขอม ภาษาบาลี-
ไทย ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น (มี
๒๕ ผูก)

๒.๓ หมวดบาลีปกรณ์พิเศษส่วนพระอภิธรรม มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

พระอภิธัมมัตถสังคห ฉบับทองทิพย์ อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๒.๔ หมวดสัททาวีเสส มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

มูลกัจจายน (การก) ฉบับทองทิพย์ อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

คัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาสำรวจพบในหอสมุดแห่งชาติ

เมื่อได้คัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นข้อมูลการวิจัยจากภาคสนามแล้ว จึงได้ดำเนินการคัดเลือกคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเพิ่มเติม โดยกำหนดวิธีการคัดเลือกเช่นเดียวกับหลักเกณฑ์ที่ใช้อยู่ในภาคสนาม ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลในแนวเดียวกัน โดยคัดเลือกไว้ส่วนที่มีศักราชจำนวน ๒๐ คัมภีร์ และไม่มีศักราช จำนวน ๔๓ คัมภีร์ รวมคัมภีร์ที่ได้จากหอสมุดแห่งชาติ จำนวน ๖๓ คัมภีร์ ซึ่งได้จัดทำเป็นบัญชีเดินท่ง ดังต่อไปนี้

บัญชีเดินทุ่ง

คัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาสำรวจพบในหอสมุดแห่งชาติ

ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ปถมสมโพธิ	ล่องชาด	๑๐	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๔ x ๔.๒	พ.ศ.๒๒๕๒	สมิพรหมทองเหล็กสร้าง พ.ศ.๒๒๕๒
มโหสถปฐพีชิตชาตก	ล่องทองข้างลาย บนพื้นดำ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๗ x ๔.๔	พ.ศ.๒๒๔๕	หลวงเมืองอุบลราชธานีสร้างไว้กับพระศาสนา แก่ พุทธฤๅนตร ปีจอ อัฐศก
ปถมสมโพธิ	ข้างลายบนพื้น แดง	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๓ x ๔.๘	พ.ศ.๒๒๐๕	ปีชวด
พระอาทิตย์มณ	ลานคิปป	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๖ x ๕	พ.ศ.๒๑๕๘	มหาบุญสร้าง ปีมะแม
พระมหาปถมสมโพธิ	ทองทึบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๘ x ๕	พุทธศตวรรษ ๒๓	
พระอุทกเทส	ล่องชาด	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓.๘ x ๔.๗	พ.ศ.๒๑๑๘	ผ้าห่อคัมภีร์ลายขมขาบ ไม่ประทับคกแต่ด้วย ลายรคนำบนพื้นรักแดง สลักงา สัทธมมราชน ภิกษุ สร้างด้วยใจศรัทธาปรารถนาพระนิพพาน เป็นที่สุด
พระหมนมราชานุ	ข้างลายเป็น ลายกรวยเชิงบน พื้นดำ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๗ x ๔.๔	พ.ศ.๒๒๕๐	ไม้ประทับคกแต่ด้วยลายรดน้ำ พลัดหน้าหลัง ต่างลาย
พระมหาชนกชาตก	ข้างลายเป็น ลายกรวยเชิงบน พื้นดำ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๖.๕ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๒-๒๓	

ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ปณตมโพรธิ	ทองทิบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๑ x ๔.๗	พ.ศ. ๒๒๘๘	ปีขาน อัฐศก
ปณตมโพรธิวิธูรคพภา นิกขมปริวคโค ทุติโย	ล่องชาด	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๖ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๓	
ติณาคตลัษุค	ข้างลายบนพื้น แดง	๑๔	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๖ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๒	ไม่ประทับธรรมคา
ดาวคตปโกติณี อฏฐกตลาคาวคค ลัษุค	ข้างลายบนพื้น แดง	๖	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๕ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๒	มีผูก ๕, ๗-๑๑
พรมมปท บัณปลาย	ล่องชาดข้างลาย บนพื้นแดง	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๑ x ๓.๕	พุทธศตวรรษ ๒๒ ตอนปลาย	
ทิปณิธลาคา	ชาดทิบ	๒	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕ x ๔.๓	พุทธศตวรรษ ๒๓	
ธาคา	ชาดทิบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓.๘ x ๓.๘	พุทธศตวรรษ ๒๓	
ทิปณิธาสงคณิ	ชาดทิบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕ x ๔.๔	พุทธศตวรรษ ๒๓	
พธคิกตพธคคิปปารณา	ชาดทิบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๘ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๓	
มหาคค	ชาดทิบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๘ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๓	
พธธอากิมม	ชาดทิบ	๘	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓ x ๔.๓	พุทธศตวรรษ ๒๓	
พธธปจคคิย	ล่องชาดข้างลาย บนพื้นแดง	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๖.๔ x ๔.๘	พุทธศตวรรษ ๒๔	

ชื่อเรื่อง	ข้อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
นุติฎีกาพระวิสุทธิกษัตริย์	ท้องตราข้างลาย บนพื้นแดง	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๓ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๔	มหายานโทติ
ปณตมโพธิ์	ท้องตราข้างลาย บนพื้นแดง	๒	ขอม	บาลี-ไทย	๕๖.๒ x ๓.๕	พุทธศตวรรษ ๒๔	
พระปาจิศุติย	ท้องตราข้างลาย บนพื้นแดง	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๓ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๔	
พระอิทธิมน	ข้างลาย	๒	ขอม	บาลี-ไทย	๕๗.๒ x ๔.๘	พุทธศตวรรษ ๒๔	
พระสติปัญญา	ข้างลาย	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๔ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๔	
พระปณตมบุคปาสาทิก	ทองทิบ	๒๒	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๒ x ๕.๔	พุทธศตวรรษ ๒๔	เข้ารวมอาลักษณ์สร้าง มีศักราชปรากฏที่ผูก ๖ และ ๑๓ ว่า พุทธศักราช ๒๑๕๐ ปีถุน ตัวพิทักษ์ ฎีกาพิทักษ์ และโยชนาพิทักษ์ รวมอยู่ในมัดเดียวกัน ไม่ประกบกับลายรดน้ำคำ
ดินศตปกาตินิฎีกาชาตก	ท้องตรา	๑๔	ขอม-ไทย	บาลี-ไทย	๕๔.๖ x ๕.๓	พ.ศ. ๒๑๕๐	
ตัวพิทักษ์	ท้องตราข้างลาย บนพื้นแดง	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓.๑ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๓	
ฎีกาพิทักษ์	ท้องตราข้างลาย บนพื้นแดง	๕	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓.๑ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๓	
โยชนาพิทักษ์วิญญูชนมณทาน	ท้องตราข้างลาย บนพื้นแดง	๓	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓.๑ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๓	

ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
มหาเวสสันดรศตฉณวิวรรณ	ล่องชาด	๕	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๕ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๓	คำห่อคัมภีร์เป็นคำพิมพ์ลายดอก ถักย่นเหมือนลายแก้วซึ่งควมมีกรวยซึ่ง พื้นแดง ไม่ประกบกับลายทองจีน มหาชนมราช ไม่ประกบกับธรรมคาถารงบัว ปญจกนิပါတชาดก พระธรรมบทนั้นปลาย และมหาชนก รวมอยู่ในมัดเดียวกัน
อนัญญาวิภังค	ชาดทิบ	๗	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๕ x ๔.๓	พุทธศตวรรษ ๒๒	
ปญจกนิပါတชาดก	ล่องชาดข้างลาย	๒	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓ x ๔.๖	พุทธศตวรรษ ๒๔	
พระธรรมบท นั้นปลาย	ล่องชาดข้างลาย	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๓.๓ x ๔.๗	พุทธศตวรรษ ๒๒	
มหาชนก	ล่องชาดข้างลาย	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๒ x ๕	พุทธศตวรรษ ๒๔	
ฎีกาฆงมคตสตาร	ทองทิบ	๑	ขอม	บาลี	๕๒ x ๓.๗	พุทธศตวรรษ ๒๒	ฎีกาฆงมคตสตารและฆงมคตปปรณ รวมอยู่ในมัดเดียวกัน
ฆงมคตปปรณ	ทองทิบ	๑๐	ขอม	บาลี	๕๒ x ๓.๗	พุทธศตวรรษ ๒๒	
มุถกัจจน นาม-อุณณาท	ล่องชาด	๖	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๓ x ๕.๑	พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔	มุถกัจจน นาม-อุณณาท รวมอยู่ในมัดเดียวกัน เป็นคัมภีร์พลัดไม้ครบชุด
มุถกัจจน นาม-อุณณาท	ข้างลาย	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๔ x ๕	พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔	
มุถกัจจน นาม-อุณณาท	ทองทิบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕ x ๕	พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔	
มุถฎีกาสงลัณ	ล่องชาด	๗	ขอม	บาลี	๕๒.๗ x ๔.๔	พุทธศตวรรษ ๒๒	

ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ปาฏิพระอภิธานทีปนี ปริปัญญา	ทองทิพย์	๒	ขอม	บาลี	๕๓.๕ x ๕.๔	พุทธศตวรรษ ๒๔ คอนต้น	ปาฏิพระอภิธานทีปนี ปริปัญญา และ อภิธานปฎิปัญญา พระอภิธานสงฆ ฉบับคำฤๅษ รวมอยู่ในมัลลยกัน ไม่ประทับทรงบัวทาแดงทิพย์ มีฉลาก
อภิธานปฎิปัญญา พระอภิธานสงฆ ฉบับคำฤๅษ	ทองทิพย์	๑๓	ขอม	บาลี	๕๓.๕ x ๕.๔	พุทธศตวรรษ ๒๔ คอนต้น	ไม่ประทับทรงบัวทาแดง
ฎีกาภิธานลัปป	ล่องชาด	๑๓	ขอม	บาลี	๕๕.๓ x ๔.๔	พุทธศตวรรษ ๒๒	ขอมกับมัลลยกันแต่ถาวรยงเงินพื้นแดง
คถาพุทธมมปา	ล่องชาดข้างลาย	๓	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๘ x ๕.๒	พุทธศตวรรษ ๒๔. คอนต้น	ไม่ประทับทรงรรมคา
สารคถทีปนี	ชาดทิพย์	๑๐	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๓ x ๔.๒	พุทธศตวรรษ ๒๒	สารคถทีปนี รวม ๔ คัมภีร์อยู่ในมัลลยด้วยกัน คำ
สารคถทีปนี	ทองทิพย์	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๘ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๒	ห่อเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง เป็นลายคธาจารย์
สารคถทีปนีปถมตามนค	ทองทิพย์	๖	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๗ x ๔.๘	พุทธศตวรรษ ๒๒	เหมือนนพคามาโบสถ์ ขอมผ้าลายประจำยามลูก
สารคถทีปนีปถมตามนค	ถามคิบบ	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๗.๖ x ๔.๕	พุทธศตวรรษ ๒๒	พิทกัมป ฎีรูปสิริโศคอยู่ในลูกพิทก มุมขอบลายมี
ปถมสารคถทีปนีฎีกาปถมตามนค บัณฑิต	ล่องชาด	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๘.๓ x ๕.๒	พ.ศ.๒๒๓๘	ภาพเทพนมครึ่งตัว สีฟ้าพื้นสีเขียวแกมเขียว คอก
สารคถทีปนีปราชิกษะ	ทองทิพย์	๔	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๕ x ๔.๘	พุทธศตวรรษ ๒๒	สีแดง ขาว เทา ฟ้า เป็นต้น
							พุทธศักราช ๒๐๒๘ ปีเถาะ สัปดาห์

ผู้แต่ง	ชื่อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ปถมสมโพธิถิตกษปรีทากวีจุลาร	ล่องชาดข้างลาย บนพื้นแดง	๘	จอม	บาลี-ไทย	๕๖.๒ x ๔.๘	พ.ศ.๒๒๓๑-๓๒	พุทธศักราช ๒๒๓๑ จ.ศ.๑๐๕๐ ปีมะโรง สัมฤทธิศก ผูก ๓ สร้างพุทธศักราช ๒๒๓๒ ปีมะเส็ง เอกศก
ลิมศุคปโกตนาฎิกา ทิมณิกายมหาจุล	ล่องชาดข้างลาย เป็นลายกรวยซึ่ง บนพื้นแดง	๑๓	จอม	บาลี-ไทย	๕๕.๕ x ๕.๓	พุทธศตวรรษ ๒๓ คอนปลาย	ไม่ระบุปริวรรตคา
- ทุติยสามคปสาทิกอาฎกถาปัจเจกคิย	ชาดทิบ	๑	จอม	บาลี-ไทย	๕๓.๕ x ๔.๓	พ.ศ.๒๑๕๘	พุทธศักราชใด ๒๑๕๘ ปีเถาะ
พระปริวาร	ล่องชาด	๑	จอม	บาลี-ไทย	๕๔.๒ x ๔.๗	พ.ศ.๒๑๖๓	พุทธศักราชใด ๒๑๖๓ ปีวอก จุลศกใด ๕๘๒ ปีวอก
พระปริวาร	ข้างลายบนพื้น แดง	๑	จอม	บาลี-ไทย	๕๕.๒ x ๔.๗	พ.ศ.๒๑๖๓	พุทธศักราชใด ๒๑๖๓ ปีวอก จุลศกกราชใด ๕๘๒ ปีวอก ธมมราชนกิกุสุสร้างด้วยใจศรัทธา ปรารถนาพระนิพพานเป็นที่สุด
โยชนาสนมคปสาทิกอาฎกถา	ชาดทิบ	๑	จอม	บาลี-ไทย	๕๕.๘ x ๔.๓	พ.ศ.๒๑๖๗	จุฬศกราช ๕๘๖ นุติทพระศาสนาวินาวดี (สร้าง)
ลิมศุคปโกตนาฎิกา ทิมณิกาย อุประิณณาส	ล่องทองข้างลาย	๑	จอม- ไทย	บาลี-ไทย	๕๔.๗ x ๔.๒	พ.ศ.๒๑๘๑	พุทธศักราชใด ๒๑๘๑ ปีจอ สทศมมราชนกิกุ สร้าง ปรารถนาถึงพระนิพพาน และมีอักษรไทย เส้นหมึกเขียนว่ามหาสน มหามิ มหอิน วัคบัง- ว่าใหญ่ ชำระคำแถม ฉบับวัดแห่งของพญพิชฌา
มขมศุคทิปนิฎีกาสนธิ	ล่องชาดข้างลาย	๑	จอม	บาลี-ไทย	๕๕.๓ x ๔.๕	พ.ศ.๒๑๘๖	พุทธศักราชใด ๒๑๘๖ เสกดิถี ๑๒ วัน วันพระให้สุตปติ เคอีน ๖ ปีมแม เพงแรม ๑๒ คำ มหาราชกวี (สร้าง)

ชื่อเรื่อง	ชื่อฉบับ	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	ขนาดยาว x กว้าง (ซ.ม.)	พุทธศตวรรษ/พ.ศ.	หมายเหตุ
ปณตมณฑปาสาทิกอุชุกถา พระอาทิตย์มณ	ข้างลาย	๑	ขอม-ไทย	บาลี-ไทย	๕๕.๓ x ๕.๑	พ.ศ.๒๑๘๘	พุทธศักราชไทย ๒๑๘๘ ปีระกา อุปลาทศตาค เปนอุปการ
อนุตทิทกาสีลฉ	ทองทิบ	๑	ขอม-ไทย	บาลี-ไทย	๕๕.๕ x ๕	พ.ศ.๒๑๙๐	จุฬศกราชไทย ๑๐๐๕ ศุกรสัณฆรณวศก
พระปริวาร	ล่องทองข้างลาย	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๔.๔ x ๔.๕	พ.ศ.๒๑๒๕	พุทธศักราชไทย ๒๑๒๕ ปีจอ จตุวารสัณ มหา ยสเสียนยณ สางไหวกัปปุระสาศานหาพัณพระวศาส
ออกถกถาเปศวคฤ	ล่องชาค	๑	ขอม	บาลี-ไทย	๕๕.๕ x ๔.๘	พ.ศ.๒๑๙๒	พุทธศักราชไทย ๒๑๙๒ ปีกัปป ๕ เสน กัปป ๙ วัน วันจันเป็ชฤฎ โทศก พระอุชุกถาเปศวค วคฤ ผูก ๕ นั ยัณฆีฎุปาตกถาขศ แลฎุปาลิกาเกิด แลเป็รโกปคัวยศทาไหสางไหวกัปปุระสาศานครา เท้าวันหาพัณพระวศาสแล

คัมภีร์ของหอสมุดแห่งชาติที่คัดเลือกไว้เป็นข้อมูลวิจัย จำนวน ๖๓ คัมภีร์ จัดเป็นคัมภีร์ในหมวดต่างๆ ดังนี้

๑. หมวดบาลีพระไตรปิฎกส่วนพระวินัยปิฎก มี ๗ คัมภีร์ ได้แก่

พระอาทิตย์กมม ฉบับลานคิปป อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

มหานุกูลสร้าง พ.ศ.๒๑๕๘ ปีมะแม (มี ๑ ผูก)

พระอาทิตย์กมม ฉบับชาติทิป อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๘ ผูก)

พระปาจิตติย ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๑ ผูก)

พระปาจิตติย ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๑ ผูก)

พระปริวาร ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศักราชได้ ๒๑๖๓ ปิวอก จุลศักราชได้ ๙๘๒

ปิวอก (มี ๑ ผูก)

พระปริวาร ฉบับข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม ภาษาบาลี-

ไทย พุทธศักราชได้ ๒๑๖๓ ปิวอก จุลศักราชได้ ๙๘๒

ปิวอก ธรรมราชนิกขุสร้างด้วยใจศรัทธาปรารถนา

พระนิพพาน เป็นที่สุด (มี ๑ ผูก)

พระปริวาร ฉบับล่องทองข้างลาย อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศักราชได้ ๒๒๒๕ ปิจอ จัตวารศก มหายศเสถียร

สร้าง ไว้กับพระศาสนา ๕,๐๐๐ พระวัสสา (มี ๑ ผูก)

๒. หมวดบาลีพระไตรปิฎกส่วนพระสุตตันตปิฎก มี ๖ คัมภีร์ ได้แก่

ปณจกนิปาตชาดก ฉบับล่องชาดข้างลาย อักษรขอม ภาษา

บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๒ ผูก)

มโหสถปณฺฑิตชาดก ฉบับล่องทองข้างลายบนพื้นดำ อักษร

ขอม ภาษาบาลี-ไทย หลวงเมืองอุกขยทิพย์สร้างไว้กับ

พระศาสนา แก่พุทธกฤษณุตต ปิจอ อัฐศก พ.ศ.๒๒๔๕

(มี ๑ ผูก)

พระหมานารถชาฎก ฉบับข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นดำ
อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พ.ศ.๒๒๕๐ (มี ๑ ผูก)

พระมหาชนกชาตก ฉบับข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นดำ
อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒-๒๓
(มี ๑ ผูก)

มหาชนก ฉบับล่องชาดข้างลาย อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๑ ผูก)

พระจุพนิกุเทศ ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พ.ศ.๒๑๙๘ (มี ๑ ผูก)

๓. หมวดบาลีพระไตรปิฎกส่วนพระอภิธรรมปิฎก มี ๒ คัมภีร์ ได้แก่

พระอภิธัมม ฉบับข้างลาย อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๒ ผูก)

พระสติปิฎกาน ฉบับข้างลาย อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๑ ผูก)

๔. หมวดอรรถกถาพระวินัยปิฎก มี ๔ คัมภีร์ ได้แก่

ปถมสนนุตปาสาทิกอฎฐกถาพระอาติกมม ฉบับข้างลาย
อักษรขอม-ไทย ภาษาบาลี-ไทย พุทธศักราชได้ ๒๑๘๘
ปีระกา อุบาสกพุดตาดเป็นอุปการะ (มี ๑ ผูก)

พระปถมสนนุตปาสาทิก ฉบับทองทึบ อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๒๒ ผูก)

ทุตยสามนุตปาสาทิกา อฎฐกถาปาจิตติย ฉบับชาดทึบ
อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พ.ศ.๒๑๕๘ ปีเถาะ
(มี ๑ ผูก)

มหาวคค ฉบับชาดทึบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๕. หมวดอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก มี ๕ คัมภีร์ ได้แก่
- สารตถุปปกาสิณี อฏฐกถาสกาดาวคัคคัสยุตต ฉบับล่องชาด
อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๖ ผูก)
พุทธมมปท บัณปลาย ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒ ตอนปลาย (มี ๑ ผูก)
พุทธมมปท บัณปลาย ฉบับล่องชาดข้างลาย อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑ ผูก)
กถาพุทธมมปท ฉบับล่องชาดข้างลาย อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น (มี ๓ ผูก)
อตุกกถาเปตวตถุ ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พ.ศ.๒๑๕๒ วันจันทร์ ปีมะโรงโทศก พระอรรถกถาเปต-
วตถุ ผูก ๙ นี้ ยังมีอุบาสกเลขและอุบาสิกาเกิด และ
ประกอบด้วยศรัทธาให้สร้างไว้กับพระศาสนาตราบ
เท่าถ้วนห้าพันพระวัสสา แล (มี ๑ ผูก)
๖. หมวดฎีกาพระวินัยปิฎก มี ๖ คัมภีร์ ได้แก่
- สารตถทีปนี ฉบับชาดทึบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑๐ ผูก)
สารตถทีปนี ฉบับทองทึบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย
พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑ ผูก)
สารตถทีปนีปถมสามนุต ฉบับทองทึบ อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๖ ผูก)
สารตถทีปนีปถมสามนุต ฉบับลานดิน อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑ ผูก)
ปถมสารตถทีปนีฎีกापถมสามนุต บัณดิน ฉบับล่องชาด
อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พ.ศ.๒๒๓๘ ปีกุน สัพพศก
(มี ๑ ผูก)
สารตถทีปนีปาราชิกณฺฑ ฉบับทองทึบ อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๔ ผูก)

๗. หมวดฎีกาพระสูตรตันตปิฎก มี ๔ คัมภีร์ ได้แก่

ลิตตอุปปาสนาฎีกาทิฆณิกายมหาวคค ฉบับล่องชาด

ข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นแดง อักษรขอม ภาษา
บาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ ตอนปลาย (มี ๑๓ ผูก)

ลิตตอุปปาสนาฎีกามัชฌิมนิคายอุปปริปัญญาส ฉบับล่องทอง

ข้างลาย อักษรขอม-ไทย ภาษาบาลี-ไทย พุทธศักราช
ได้ ๒๑๘๑ ปีขาล สัทธิสมรราชชนกขุสสร้างปรารณาถึง
พระนิพพาน และมีอักษรไทยเส้นหมึกเขียนว่า มหาสน
มahami มหาอิน วัดบางว่าใหญ่ชำระตกแต่ฉบับวัดหงส์
ของพระยาพจนนา (มี ๑ ผูก)

ลิตตอตุลลัญจก ฉบับข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑๔ ผูก)

ลิตตอปกาสินีฎีกาชาตก ฉบับล่องชาด อักษรขอม-ไทย

ภาษาบาลี-ไทย เจ้ารามอาลักษณ์สร้าง มีศักราชปรากฏที่
ผูก ๖ และ ๑๓ ว่า พุทธศักราช ๒๑๕๐ ปีกุน (มี ๑๔ ผูก)

๘. หมวดฎีกาพระอภิธรรมปิฎก มี ๓ คัมภีร์ ได้แก่

มุลฎีกาสงฺกัณฺธิ ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี

พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๗ ผูก)

ทีปนิฎีกาสงฺกัณฺธิ ฉบับชาดทึบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

มุลฎีกาพระวิภงฺกปกรณ ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง

อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ (มี ๑ ผูก)

๙. หมวดอนุฎีกา มี ๒ คัมภีร์ ได้แก่

อนนฺตทีกาสังคฺคิ ฉบับทองทึบ อักษรขอม-ไทย

ภาษาบาลี-ไทย จุลศักราช ๑๐๐๕ ศุภรังษีวัจนระนวก
(มี ๑ ผูก)

อนุฎีกาวิภังค ฉบับขาดทียบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศตวรรษ ๒๒ มหาธมมราช (สร้าง) (มี ๗ ผูก)

๑๐. หมวดโยชนาพระวินัย มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

โยชนาสมนุตปาสาทิกา อาติกมม ฉบับขาดทียบ อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย จุลศักราช ๙๘๖ มุสิก พระสามิวันวาสี
สร้าง (มี ๑ ผูก)

๑๑. หมวดคัมภีร์พระสูตร มี ๑ คัมภีร์ ได้แก่

มหาเวสสันดรสุสคณจีววรรณ ฉบับล่องขาด อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๕ ผูก)

๑๒. หมวดคัมภีร์พระอภิธรรม มี ๒ คัมภีร์ ได้แก่

ทิปนิธาดุกถา ฉบับขาดทียบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๒ ผูก)

ธาดุกถา ฉบับขาดทียบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

๑๓. หมวดตำนาน-ประวัติ มี ๗ คัมภีร์ ได้แก่

ปถมสมโพธิ ฉบับข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พ.ศ.๒๒๐๕ ปีขาล (มี ๑ ผูก)

ปถมสมโพธิ ฉบับล่องขาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

สมัยพรหมทองเหล็กสร้าง พ.ศ.๒๒๕๒ (มี ๑๐ ผูก)

พรมหาปถมสมโพธิ ฉบับทองทียบ อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

ปถมสมโพธิ ฉบับทองทียบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย

พ.ศ.๒๒๘๘ ปีขาล อัฐศก (มี ๑ ผูก)

ปถมสมโพธิวิภูษารตพุธานิกขมปรีวตุโตทุติโย ฉบับ

ล่องขาด อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓
(มี ๑ ผูก)

ปณมสมโพธิ ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔ มหามุนีโชติ (สร้าง)
(มี ๒ ผูก)

ปณมสมโพธิลกขณปริคาหกวิญญาร ฉบับล่องชาดข้างลาย
บนพื้นแดง อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พ.ศ.๒๒๓๑
จ.ศ.๑๐๕๐ ปีมะโรง สัมฤทธิ์ศก ผูก ๓ สร้าง
พ.ศ.๒๒๓๒ ปีมะเส็ง เอกศก (มี ๘ ผูก)

๑๔. หมวดสัตตทวิเสส มี ๑๓ คัมภีร์ ได้แก่

พุดติกาสทฤษฎติปกรณ์ ฉบับชาดทียบ อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

ฎีกามุขมตตสาร ฉบับทองทียบ อักษรขอม ภาษาบาลี
พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑ ผูก)

มุขมตตทปิณีฎีกาสนธิ ฉบับล่องชาดข้างลาย อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พ.ศ.๒๑๘๖ เศษสังขยา ๑๒ วัน
วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ปีมะแม เพ็งแรม ๑๒ ค่ำ
มหाराชกวี (สร้าง)

มุขมตตปปกรณ์ ฉบับทองทียบ อักษรขอม ภาษาบาลี
พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑๐ ผูก)

ฎีกาภิธานสัปป์ ฉบับล่องชาด อักษรขอม ภาษาบาลี
พุทธศตวรรษ ๒๒ (มี ๑๓ ผูก)

ปาฬิพระอภิธานทปิณี ปรินุณา ฉบับทองทียบ อักษรขอม
ภาษาบาลี พุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น (มี ๒ ผูก)

ดัวพิทกมุ ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๑ ผูก)

ฎีกาพิทกมุ ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง อักษรขอม
ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓ (มี ๕ ผูก)

โยชนาพิทคฺขวิมุขมณฺฑน ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง

อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓

(มี ๓ ผูก)

มุลกจายน นาม-อุมฺมท ฉบับล่องชาด อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔ (มี ๖ ผูก)

มุลกจายน นาม-อุมฺมท ฉบับข้างลาย อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔ (มี ๑ ผูก)

มุลกจายน นาม-อุมฺมท ฉบับทองทิบ อักษรขอม

ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔ (มี ๑ ผูก)

อภิธานปฺปทีปฎีกา พระอภิธานสจฺจ ฉบับปล้ำฤๅษ ฉบับ

ทองทิบ อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย พุทธศตวรรษ ๒๔

ตอนต้น (มี ๑๓ ผูก)

บรรณานุกรมคัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัย

เมื่อรวมคัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัยส่วนที่ได้จากภาคสนามกับส่วนที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติแล้ว มีจำนวน ๘๒ คัมภีร์ แยกเป็นคัมภีร์ที่มีศักราช ๒๕ คัมภีร์ และไม่มีศักราช ๕๗ คัมภีร์ เพื่อให้เห็นภาพรวมทั้งหมดของคัมภีร์ใบลานทั้ง ๘๒ คัมภีร์ จึงได้จัดทำเป็นบรรณานุกรม เรียงตามลำดับอักษรไว้ดังต่อไปนี้

คาถาพุทธมปท. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น.

จุลวน. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. มณีโชตเตนภิกขุณาสร้าง, พุทธศักราชได้ ๒๒๖๑ ปีระกา.

ฎีกาภิธานสัปป. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒.

ฎีกาพิทคฺข. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

ฎีกามุขมตตสาร. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับ
ทองทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒.

ตัวพิทกม. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

ทิปนิธิตกถา. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับขาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

ทิปนิฎีกาสงคิณ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับขาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

หุติยสามนตปาสาทิกาอฎฐกถาปาจิตติย. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม.
ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับขาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศักราชได้ ๒๑๕๘ ปีเถาะ.

ธาตูกถา. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ขาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

ธาตอชญาต. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับทองทิบ. หนังสือพระจิตฐปาน อยู่ ณ วัดขุนยวน จบวัน ๖ เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ
ปีมะโรง ฉก พระพุทธศักราชได้สองพันหกร้อย ๒๒๐๖ พระวัสสาแล.

นิเสยยะพระมหาวงศ. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. มหาอินทโชตสร้าง, พ.ศ.๒๒๘๖ ปีฉลู สัปตศก ผูก ๑๑ สร้าง พ.ศ.๒๒๘๗
และ ผูก ๕ สร้าง พ.ศ.๒๒๘๘.

ปญจกนิปาตชาตก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาดข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

ปถมสมุโพธิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๐๕ ปีชวด.

ปถมสมุโพธิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับทองทิบ. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๘๘ ปีชวด อัฐศก.

ปถมสมุโพธิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑๐ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. สมเด็จพระทองเหล็กสร้าง, พ.ศ.๒๒๔๒.

ปถมสมโพธิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาดข้างลายบนพื้นแดง. มหajanทโชติ (สร้าง), พุทธศตวรรษ ๒๔.

ปถมสมโพธิลักษณะปริคาหกวิจารณ์. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๘ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๓๑ จ.ศ.๑๐๕๐ ปีมะโรง สัมฤทธิ์ศก ผูก ๓ สร้าง พ.ศ.๒๒๓๒ ปีมะเส็ง เอกศก.

ปถมสมโพธิวิจารณ์พยานิกขมปริวตโตเหตุโย. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาด. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

ปถมสามนุต บัณฑิต. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือใบลาน ๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาด. ท่านอวยารอดผู้แม่ อนางจู้ผู้ลูกสาวอยู่ตำบลได้วัดกล้วย สร้างปถมสามนตถวายพระมหายศเสถียร แลมหาพรหมสร ให้ไว้กับพระศาสนา ให้สงฆ์เรียนให้ถ้วนห้าพันพระวัสสา แล, วันจันทร์ เดือนสิบ แรมสิบห้าค่ำ ปีมะโรง โทศก พุทธศักราชได้ ๒๒๕๓ เศษสังขยาสีเดือนกับสิบห้าวัน.

ปถมสามนุตปาสาทิกอฏฐกถาพระอาทิตย์ม. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับข้างลาย. อุบาสกพุทธดาตเป็นอุปการะ, พ.ศ.๒๑๘๘.

ปถมสารตถทีปนิฎฐิกาลปถมสามนุต บัณฑิต. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาด. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๓๘ ปีเถาะ สัพพศก.

ปาฬิพระอภิธานทีปนิปริปัญญา. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น.

พรจุพวคค. วัดไผ่ขน้า. หนังสือใบลาน ๑๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาด. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๘๑.

พุดติกาสทรวุติปริภินา. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับชาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

พุทธมมปท บัณฑิต. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลงชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒ ตอนปลาย.

พุรปถมสามนุตปาสาทิกอฏฐกถา, วัดไผ่ขน้า. หนังสือใบลาน ๒๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น.

พระปริวาร. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ล่องทองข้างลาย. มหายุทธเสถียรสร้างไว้กับพระศาสนาห้าพันพระวัสสา, พ.ศ.๒๑๕๒.

พระปาจิตติย. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

พระมธุมนิกายปาลี อินทริยภาวนนามสูตร อักษรपालเชิง. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ
๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. พระมหาสังฆกรรมโชติสร้างไว้
กับพระศาสนา ประมาณ พุทธศตวรรษ ๒๓.

พระมหาปถมสมโพธิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย.
เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

พระมนารทชาฎก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นดำ. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๕๐.

พระอภิชานสปป. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๒๘๓.

พระอภิธัมมตถสงคห. วัดไผ่ซ่อน้ำ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

พระจุพนิตเทศ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๑๗๘.

พระธมมปท บัณฑิต. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาดข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒.

พระปถมสมนุตปาสาทิก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๒๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย.
เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

พระปริวาร. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ข้างลายบนพื้นแดง. ธรรมราชนิกขุสร้าง, พ.ศ.๒๑๖๓ ปิวอก.

พระปริวาร. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ล่องชาด. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๑๖๓ ปิวอก จ.ศ.๕๘๒.

พระปาจิตติ. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. มหาธรรมपालิกขุสร้าง พ.ศ.๒๑๕๑ ปีชวด สัมฤทธิศก.

พระปาจิตติย.. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

พระมหากษัตริย์. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นดำ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒-๒๓.

พระสติปัญญา. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

พระอภิธรรม. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

พระอาทิตย์มู. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๘ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับชาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

พระอาทิตย์มู. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับลานดิบ. มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๔๕๘ ปีมะแม.

พระอุณหิสสุวิชัย. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย.
เส้นจาร. ฉบับชาดทิบ. ม.ป.ศ., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

มงคลทิพนีฎจากถามมงคลสูตร. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-
ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทิบ. อุบาสกชูฟัว อุบาสิกานวนเมีย สร้าง พ.ศ.๒๓๐๘.

มธุรสวาหินี. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

มหาชนก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ล่องชาดข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

มหาวคค. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ชาดทิบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

มหาวคค. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๑๗ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาดข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นแดง. มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๒๒๕ ปีจอ
จัตวาศก.

มหาเวสสันดรสุสณจีวิวรรณ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๕ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-
ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

มโหสถปณฺธิตชาตก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องทองข้างลายบนพื้นดำ. หลวงเมืองลูกยายทิพย์สร้างไว้กับพระศาสนาแก่ พุทธกฤตบุตร ปิจอ อัฐศก พ.ศ.๒๒๔๕.

มลายเทเวธร. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

มุขมคตปปรณ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑๐ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒.

มุขมคตทีปนีฎีกาสนธิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลาย. มหาราชกวี (สร้าง), พ.ศ.๒๑๘๖.

มุลกจายน (การก). วัดไผ่ขอน้ำ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

มุลกจายน นาม-อุณฺณท. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับข้างลาย. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔.

มุลกจายน นาม-อุณฺณท. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔.

มุลกจายน นาม-อุณฺณท. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓-๒๔.

มุลฎีกาพระวิงฺกชปกรณ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔.

มุลฎีกาสงฺคีณ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๗ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๒.

โยชนาพิทกฺขวิมุกฺขมณฺฑน. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

โยชนาสมนฺตปาสาทิกาอาทิกมม. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับชาดทึบ. พระสามิวนวาสี (สร้าง), พ.ศ.๒๑๖๗.

ลิตตอปฺปกาสนาฎีกาทิมนิกายมหาวคฺค. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลายเป็นลายกรวยเชิงบนพื้นแดง. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๓ ตอนปลาย.

ลิตตอปฺปกาสนิฎีกาชาตก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. เจ้ารามอาลักษณ์สร้าง มีศักราชปรากฏที่ผูก ๖ และ ๑๓ ว่า พุทธศักราช ๒๑๕๐ ปีขุน.

ลิตตอปฺปกาสนาฎีกามุขมินิกายอุปฺปณฺณาส. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องทองข้างลาย. สัทธิธรรมราชนิกขุสร้าง, พ.ศ. ๒๑๘๑.

ลิตตอปฺปกาสนิฎีกาชาตก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๒.

สโมหวิโนทนี. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ส., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

สารตฺตปิณฺปิณฺณมสามนฺต. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๒.

สารตฺตปิณฺปิณฺณารชิกณฺฑ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๔ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๒.

สารตฺตปิณฺนี. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๒.

สารตฺตปิณฺนี. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑๐ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับชาดทึบ. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๒.

สารตฺตปิณฺนีปณฺณมสามนฺต. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับลานดิบ. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๒.

สารตฺตอปฺปกาสนิณฺณูกถาสคาถาวคฺคสํยุดฺต. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน ๖ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ส., พุทธศตวรรษ ๒๓.

สารสมุจฺจย. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือใบลาน ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับล่องชาดข้างลายบนพื้นแดง. ม.ป.ส., ประมาณพุทธศตวรรษ ๒๓.

อดุลกถาเปตวตถุ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับล่องชาด. อุบาสกเลขและอุบาสิกาเกิดสร้าง, พ.ศ.๒๑๕๒.

อดุลกถาตามหาเวศ. วัดพนัญเชิงวรวิหาร. หนังสือโบราณ ๒ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย.
เส้นจาร. ฉบับล่องชาด. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๓.

อนุฎีกาวิงค. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๓ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับชาดทึบ. มหาธรรมราช (สร้าง), พุทธศตวรรษ ๒๒.

อนุตติกาตักขิ. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร.
ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., พ.ศ.๒๑๕๐.

อภิธานปฎิบัติฎีกา พระอภิธานสัจฉบับปลำญช. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑๓ ผูก.
อักษรขอม. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นจาร. ฉบับทองทึบ. ม.ป.ศ., พุทธศตวรรษ ๒๔ ตอนต้น.

วิเคราะห์สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา

หลักฐานการบันทึกเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามก่อนสมัยอยุธยา

เมื่ออาณาจักรศรีอยุธยาปรากฏขึ้นในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภูมิสถานอันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรเป็นแอ่งอารยธรรมที่เคยมีความเจริญมาแล้วหลายช่วงสมัย ถ้าจะพูดกันเฉพาะอารยธรรมด้านการใช้อักษร สามารถกล่าวได้ว่าเริ่มต้นมีมาพร้อมๆ กับพุทธศิลปะสมัยทวารวดีอันเป็นชื่อของศิลปกรรมสมัยแรกที่สุดที่ได้บัญญัติขึ้นในประเทศไทย ซึ่งปรากฏชัดเจนแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ช่วงสมัยนั้นพระพุทธศาสนาลัทธิหินยานได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองเป็นพื้นฐานที่ฝังลึกในภูมิภาคแห่งนี้ และแม้แต่รูปอักษรที่เข้ามาปรากฏใช้ก็เป็นรูปอักษรที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดีย คืออักษรปัลลวะ มีหลักฐานเห็นได้จากจารึกหลายหลัก ซึ่งนิยมจารึกบันทึกข้อความลงบนแผ่นศิลาและแผ่นอิฐ ข้อความส่วนใหญ่คือพระคาถาเขมรมาๆ กับธรรมะบางตอนจากพระไตรปิฎก และเมื่อไม่นานมานี้ช่วงต้นปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ก็ได้พบจารึกแผ่นอิฐที่จังหวัดสุพรรณบุรี^{*} จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ความว่า “นโม วุฑฺธาย” ประโยคนี้เป็นบทนมัสการซึ่งใช้เป็นบทนำหรือบทขึ้นต้นข้อความเพื่อเป็นการแสดงความเคารพนอบน้อมต่อพระพุทธ

อย่างไรก็ดี จารึกที่มีข้อความว่า “นโม วุฑฺธาย” นี้มิใช่มีใช้เฉพาะในจารึกสมัยทวารวดีเท่านั้น ในยุคสมัยหลังต่อๆ มาก็ปรากฏใช้เช่นเดียวกัน เท่าที่พบมาแล้วในปัจจุบันคือจารึกปราสาทหินพิมาย ๒ สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๕๘๕ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ ๑ กษัตริย์แห่งอาณาจักรกำพูชา และกลุ่มจารึกอโรคยศาล พุทธศตวรรษ ๑๘ อยู่ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้แก่จารึกปราสาทตาเมียนโตง พบที่จังหวัดสุรินทร์ จารึกเมืองพิมาย พบที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

ต่อมาถึงสมัยสุโขทัยอันเป็นจุดเริ่มต้นอาณาจักรไทยในช่วงพุทธศตวรรษ ๑๙ และสมัยต่อมาก็คือสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ก็พบว่าประโยคที่ใช้เป็นบทนมัสการยังคงมีใช้อยู่สืบมา แต่ได้เปลี่ยนจากเดิมซึ่งนิยมใช้จารึกด้วยภาษาสันสกฤตว่า “นโม วุฑฺธาย” เปลี่ยนเป็นภาษาบาลี และใช้พยัญชนะ “พ” แทน “ว” ในประโยคว่า “นโม พุฑฺธาย” ดังปรากฏใน

* ก่องแก้ว วีระประจักษ์. “จารึกบทนมัสการบนแผ่นอิฐสมัยทวารวดี,” ศิลปากร. ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๔ (ก.ค.-ส.ค., ๒๕๔๑), หน้า ๔๔-๔๖.

จารึกวัดส่องคบ ๑ สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๕๕๑ พบที่จังหวัดชัยนาท จารึกวัดตระพังนาค และ จารึกเจดีย์วัดมหาธาตุ สร้างเมื่อพุทธศตวรรษ ๒๑ พบที่จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น จะเห็นได้ว่าประโยค “นโม พุทธาย” หายไป จนถึงปัจจุบันคงมีใช้อยู่เฉพาะ “นโม พุทธาย” เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ประโยคทั้งสองนี้ต่างก็มีความหมายเหมือนกันใช้ในเรื่องเดียวกันและก็น่าจะใช้แทนกันได้ กับยังมีที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่าบทนมัสการนี้ใช้กับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาลงบนแผ่นจารึก นอกจากจะใช้ เป็นการประกาศหรือแจ้งเรื่องราวแล้ว ข้อธรรมที่จารึกยังนิยมใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย ทั้งนี้เป็นไปตามคติที่ว่าธรรมะคือพุทธพจน์ หมายถึง เป็นข้อธรรมที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสจากพระโอษฐ์ ดังนั้นจึงมีฐานะเทียบเท่ากับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้ธรรมะจึงมีความสำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง เป็นสิ่งควรเคารพสักการบูชา สืบทอดต่อๆ กันมาในหมู่พุทธบริษัททุกยุคทุกสมัย และแม้แต่เมื่อนำธรรมะมาบันทึกบนวัสดุชนิด ใดๆ นำไปประดิษฐาน ณ ที่ใดๆ ก็จะทำให้วัสดุชนิดนั้น สถานที่แห่งนั้น มีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย เช่น จารลงบนใบลานหรือจารึกบนแผ่นทอง บรรจุลงในผอบ แล้วอัญเชิญไปบรรจุในเจดีย์ ก็จะทำให้ใบลานก็ดี แผ่นทองคำ ผอบ และเจดีย์ก็ดี เป็นที่ยอมรับนับถือว่าเป็นสิ่งควรกราบไหว้บูชา โดยไม่คำนึงว่าเป็นเพียงวัสดุจำพวกไม้ อิฐ หิน ใบลาน หรือแผ่นทอง เท่านั้น

ระหว่างพุทธศตวรรษ ๑๒ กลุ่มจารึกที่พบในประเทศไทย ซึ่งบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนามีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่เรื่องที่บันทึกจารึกไว้จะเกี่ยวกับลัทธิศาสนาพราหมณ์ แม้จะมีที่เป็นเรื่องในพระพุทธศาสนาบ้างก็อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษ ๑๔ ซึ่งระหว่างช่วงสมัยนี้ ข้อความในจารึกมิได้มุ่งเน้นข้อธรรมะจากพระไตรปิฎก แต่กลับไปนิยมกล่าวถึงนามผู้สร้าง หรือผู้ อุทิศถวายสิ่งของแด่พุทธสถาน คืออารามในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งบ่งบอกเจตนารมณ์การ สร้างเพื่อให้บังเกิดผลบุญ เป็นอานิสงส์ส่งเสริมหนทางธรรมเฉพาะตน เช่น ข้อความบางตอนใน จารึกเสาแปดเหลี่ยม สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๓๑๔ พบที่จังหวัดลพบุรี เป็นจารึกที่ใช้ ภาษามอญ มีข้อความว่า “บุญนี้ที่ได้ถวายเครื่องไทยทาน และปฏิบัติสงฆ์ ขอผลบุญที่ได้กระทำจง ถึงแก่นักฟ่อนรำ”

ตั้งแต่พุทธศตวรรษ ๑๔ เป็นต้นมา ความนิยมที่จะบันทึกจารึกเรื่องราวเกี่ยวกับ ศาสนาพราหมณ์เริ่มเปลี่ยนแปลงไปแล้ว โดยมีหลักฐานเกี่ยวกับกลุ่มชนผู้สร้างจารึกทางพระพุทธ ศาสนาชัดเจนขึ้นจนสามารถระบุได้แน่นอนถึงกลุ่มชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นว่ามี ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มคนที่ใช้ภาษาเขมร

๒. กลุ่มคนที่ใช้ภาษามอญ

จะเห็นว่ากลุ่มคนที่ใช้ภาษาเขมรในจารึกบันทึกด้วยภาษาบาลี มีภาษาเขมรปะปนอยู่ด้วย ส่วนกลุ่มคนที่ใช้ภาษามอญพบในจารึกบันทึกด้วยภาษามอญอย่างเดียว

กลุ่มคนที่ใช้ภาษาเขมรตามหลักฐานในจารึกเนินสระบัว สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๑๓๐๔ พบที่อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี ข้อความในจารึกเป็นคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ขึ้นต้นด้วยภาษาเขมร ๓ บรรทัด ตั้งแต่บรรทัดที่ ๔ ถึง ๒๐ จารึกด้วยภาษาบาลี แต่งเป็นวสันตดิลกฉันท โดยท่านพุทธสิริ ซึ่งประพันธ์ขึ้นด้วยสติปัญญาของตนเอง โดยมีได้คัดลอกมาจากคัมภีร์พระบาลีหรืออรรถกถาใดๆ เนื้อความในจารึกไม่เพียงแต่จะเป็นวรรณคดีบาลีที่เก่าที่สุดของไทยเท่าที่พบในปัจจุบันเท่านั้น ยังเป็นคำประพันธ์ที่ประกาศความรู้ความสามารถอันยอดเยี่ยมของผู้รจนา ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้ทรงภูมิความรู้อย่างเชี่ยวชาญในทางปรีชาธรรม และเป็นนักปฏิบัติที่เข้าถึงธรรมโมหะ กับเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรีชาญาณในทางพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งด้วย

กลุ่มคนที่ใช้ภาษามอญ ดำรงชีวิตอยู่เป็นสังคมกลุ่มเล็กๆ ในท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดลพบุรี อุทัยธานี ขอนแก่น มหาสารคาม และ กาฬสินธุ์ โดยได้พบหลักฐานมีจารึกต่างๆ เป็นต้นว่า จารึกใบเสมาวัดโนนศิลา พบที่อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ข้อความในจารึกกล่าวถึง “กลุ่มคนประกอบด้วยระโฆษาทะระนาม และสมุสพร้อมกันอุทิศบุญให้แก่ ชายทะรง ชายสุพาหุ ชายมะรัง ขอนบุญนี้จึงนำส่งให้ไปทันต่อพระพุทธอารยะเมตตรัย” และข้อความในจารึกใบเสมาวัดโนนศิลา ความในจารึกกล่าวถึง “พราหมณ์มหาบุตร ขออุทิศผลบุญให้แก่ระสาผู้เป็นเชื้อสายของพรหม” เป็นต้น หลังจากพุทธศตวรรษ ๑๔ ไปแล้ว ก็ไม่พบจารึกเกี่ยวกับภาษามอญในภูมิภาคที่กล่าวแล้วนี้ แต่กลับไปปรากฏชัดเจนในดินแดนอันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทวารวดีในปัจจุบันคือจังหวัดลำพูน ในช่วงต้นพุทธศตวรรษ ๑๗ พบจารึกอักษรมอญ ภาษามอญ ๗ หลัก ข้อความในจารึกเหล่านั้นเป็นหลักฐานที่บอกให้ทราบว่า มอญในอาณาจักรทวารวดีชนับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะข้อความในจารึกพระเจ้าสวาวาสิตธิ ๑ พบที่วัดดอนแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน กล่าวว่าเมื่อพระเจ้าสวาวาสิตธิ (พระเจ้าสรพพิท) มีพระชนมายุได้ ๒๖ พรรษา ได้ทรงสร้างวัดเชตวัน ต่อมาอีก ๕ ปีก็ได้สร้างกุฏิ พระไตรปิฎก กับได้เสด็จออกผนวชพร้อมกับพระราชโอรส ๒ พระองค์

ในระหว่างพุทธศตวรรษ ๑๖ เนื้อหาที่ปรากฏในจารึก พบที่จังหวัดลพบุรีมีข้อความชี้ชัดว่า ผู้คนซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่แถบเมืองละโว้ หรือปัจจุบันคือจังหวัดลพบุรีนั้นนับถือ

ศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและสาวกยานควบคู่กันไป ปรากฏหลักฐานชัดเจนในจารึกกาลสูงภาษาเขมร หลักที่ ๑ กล่าวว่า “ในปีพุทธศักราช ๑๕๖๘ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ทรงมีพระนิคมสั่งให้บรรดาชี (ดาบสหรือพราหมณ์) สงฆ์ (ภิกษุ) ในอวาสต่างๆ ยกตะบะ คือ เตช บุญ กุศล ที่สั่งสมไว้ด้วยการถือศีลสวดมนต์ภาวนา ถวายแก่พระเจ้าสุริยวรมัน ให้ทรงพระเจริญ หากผู้ใดรบกวนดาบสผู้ถือโยคธรรม และสงฆ์ไม่ให้สวดมนต์ภาวนา ถวายตะบะแด่พระเจ้าสุริยวรมัน ก็ให้จับผู้นั้นขึ้นศาลสภาเพื่อฟังคดีที่ควรจะถูกตัดสินอย่างเคร่งครัด” และในจารึกกาลเจ้าเมืองลพบุรี พุทธศตวรรษ ๑๖ ความในจารึกกล่าวถึงเรื่องกัลปนาที่ดิน คนรับใช้ และสิ่งของต่างๆ ถวายแด่พระบรมवासเทพ

ระหว่างพุทธศตวรรษ ๑๘ จารึกคงแม่นางเมือง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๗๑๐ พบที่จังหวัดนครสวรรค์ความในจารึกกล่าวถึง พระเจ้าศรีธรรมมาโสภณมีรับสั่งให้พระเจ้าสุทนต์แห่งชานยปุระ ยกที่นาถวายบูชาพระธาตุ กับยังมีกลุ่มจารึกสัมฤทธิ์ พบที่บริเวณเมืองพระรถ อำเภอคงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นจารึกที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรกัมพูชา สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๗๓๐-๑๗๓๖ ได้แก่ จารึกขันทรงกลมสัมฤทธิ์ จารึกกรอบคันฉ่องสัมฤทธิ์ เป็นต้น ความในจารึกระบุว่า สิ่งของ (ที่สร้าง) เป็นเครื่องไทยธรรมพระราชทานไว้กับอโรคยศาล (โรงพยาบาล) แห่งเมืองอวัชปุระ

พิจารณาจากข้อความที่ปรากฏในจารึกข้างต้นบ่งชี้ให้เห็นว่า การนับถือศาสนามีการผสมผสานกัน ระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา อันเป็นลักษณะของอารยธรรมในพื้นที่ภูมิภาคนี้ ซึ่งยืนยาวมาตลอดตั้งแต่พุทธศตวรรษ ๑๒ เป็นลำดับมาจนถึงพุทธศตวรรษ ๑๘

ในระหว่างพุทธศตวรรษ ๑๘ อาณาจักรของคนไทยก็ได้กำเนิดขึ้นเป็นอาณาจักรใหม่ ๓ อาณาจักรในเวลาใกล้เคียงกัน ได้แก่ อาณาจักรสุโขทัย ตั้งขึ้นครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำยมรวมถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ อาณาจักรล้านนาปรากฏขึ้นบริเวณภาคเหนือตอนบนแถบลุ่มแม่น้ำปิง และอาณาจักรศรีอยุธยา อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ด้วยเหตุนี้จึงควรนับว่า พุทธศตวรรษ ๑๘ เป็นศตวรรษประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของชาติไทย เป็นศตวรรษแรกเริ่มที่อาณาจักรไทยของคนไทยได้ก่อตั้งขึ้นเป็นอาณาจักรอิสระ ซึ่งต่อมาได้รวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน และเจริญรุ่งเรืองสืบทอดอารยธรรมมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน

ความเจริญของอาณาจักรไทยตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม ได้ผลักดันอิทธิพลทางการเมือง การปกครองของอาณาจักรกัมพูชา ให้ออกไปจากดินแดนไทยจนหมดสิ้น อย่างไรก็ตามที่ร่องรอยอารยธรรมกัมพูชาแต่อดีตส่วนหนึ่งยังคงตกค้างติดอยู่กับอารยธรรมของไทย และได้กลายรูปแบบมาเป็นลักษณะประจำของไทยอย่างแท้จริง โดยที่ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้อย่างมิได้ตั้งใจอีกด้วย

สิ่งนั้นคืออารยธรรมทางด้านรูปอักษรและภาษา ดังปรากฏหลักฐานในจารึกสุโขทัยหลายหลัก เช่น จารึกวัดศรีชุม สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๘๘๔-๑๘๑๐^๑ พบที่วัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ในจารึกนี้มีคำภาษาเขมรหลายคำซึ่งเป็นหลักฐานการเก็บรักษาและอนุรักษ์รูปคำศัพท์ภาษาเขมรโบราณสมัยพระนครไว้อย่างดียิ่ง ไม่เพียงแต่เท่านั้น ในอาณาจักรสุโขทัยยังนิยมใช้รูปอักษรขอมสืบต่อมา โดยถือว่าเป็รูปอักษรของไทยแบบหนึ่งที่เคยใช้มาแต่เดิม ก่อนที่พ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัยจะคิดประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นใช้เขียนภาษาไทย ในพุทธศักราช ๑๘๒๖

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นแล้ว ได้จารึกลงบนแผ่นศิลาครั้งแรกในพุทธศักราช ๑๘๓๕ ข้อความในจารึกนอกจากจะบันทึกพระราชประวัติส่วนพระองค์แล้ว ยังสะท้อนเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และศาสนา ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เช่น กล่าวถึงการบูชาพระธาตุ การถือศีลในระหว่างเข้าพรรษา และเมื่อออกพรรษาก็มีการทอดกฐินตลอด ๑ เดือน เป็นต้น

จารึกสุโขทัยหลักอื่นๆ สารของเรื่องส่วนใหญ่จะกล่าวถึงกิจกรรมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของบุคคลระดับผู้นำ ได้แก่ หัวหน้าคณะสงฆ์ หัวหน้าชุมชน หรือเจ้าเมือง ผู้ปกครองเมืองเช่น จารึกวัดศรีชุม ความในจารึกกล่าวถึงประวัติส่วนตัวของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรีทศาเมื่อยังเป็นฆราวาส เป็นผู้มีความรู้ความสามารถสูงส่งด้วยศิลปวิทยาการแขนงต่างๆ ต่อมาเมื่อหน้ายในฆราวาสวิสัย มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงออกผนวช ได้บำเพ็ญกุศลสร้างถาวรวัตถุไว้กับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก จารึกวัดอโศการาม สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๘๔๒ พบที่วัดอโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ความในจารึกกล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ พระอัครมเหสีสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงมีพระราชศรัทธา ประดิษฐานพระสอุปไว้ในวัดอโศการามกับตั้งความปรารถนาเป็นบุรุษ ขอเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศ รูป และอายุ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม รูปอักษรและภาษาที่ใช้ในสมัยสุโขทัยมิได้มีเฉพาะอักษรไทยสุโขทัยภาษาไทยเท่านั้น จะเห็นได้ว่าหลังจากลายสือไทยปรากฏขึ้นไม่นาน ก็ปรากฏการใช้อักษรขอมสุโขทัยบันทึกด้วยภาษาบาลีและภาษาไทยควบคู่ไปกับอักษรไทยสุโขทัย ที่วิวัฒนาการมาจากลายสือไทย ดังเช่นปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๘๐๐-๑๘๐๔^๒ พบที่อำเภอเมือง จังหวัด

^๑ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้มีข้อวินิจฉัยใหม่ว่า จารึกวัดศรีชุม น่าจะสร้างประมาณพุทธศักราช ๑๘๑๔ โดยพิจารณาจากรูปพยัญชนะ “ณ” ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับพยัญชนะ “ณ” ในจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน

^๒ ศิลจารึก, จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖. หน้า ๒๒๒-๒๔๕.

สุโขทัย การใช้อักษรขอมบันทึกด้วยภาษาบาลีและภาษาไทยเช่นนี้ ได้ให้อิทธิพลแก่สมัยอยุธยาด้วย

การศึกษาเชิงอักษรวิทยา

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งบอกไว้ชัดเจนว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๐ อาณาจักรสุโขทัยได้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรศรีอยุธยา^๑ ทั้งในด้านการเมืองและด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการใช้รูปแบบอักษร อาณาจักรสุโขทัยได้อิทธิพลทั้งรูปอักษรไทยและรูปอักษรขอมแก่อาณาจักรศรีอยุธยา ทั้งนี้ พิจารณาจากการปรากฏรูปอักษรไทยในจารึกแผ่นดินูกพบในห้องกรงค์พระปรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จารึกขึ้นระหว่าง พ.ศ.๑๙๑๒-๑๙๑๓ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเป็นรูปอักษรที่ได้รับอิทธิพลมาจากอักษรไทยสุโขทัย และยังเป็นต้นแบบของรูปอักษรไทยอยุธยาในสมัยต่อมาด้วย

ส่วนอักษรขอมสุโขทัยก็ได้ให้อิทธิพลแก่อาณาจักรศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน ปรากฏหลักฐานในจารึกแผ่นทองคำและแผ่นเงิน พบที่วัดส้องคบ จังหวัดชัยนาท และในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ กับวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นกลุ่มจารึกใช้อักษรขอมอยุธยารุ่นแรกสร้างขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๐ อย่างไรก็ดี การใช้อักษรขอมบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ด้วยภาษาบาลีและภาษาไทยก็ยังปรากฏสืบมาจนถึงพุทธศตวรรษ ๒๔ ซึ่งระหว่างนั้นยังไม่พบหลักฐานการใช้อักษรไทยเขียนภาษาบาลีจนตลอดสมัยอยุธยา ถึงแม้ว่าในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๐ ทางภาคเหนือมีอาณาจักรล้านนาซึ่งยังคงเป็นอาณาจักรของคนไทยอีกอาณาจักรหนึ่ง ที่มีการปกครองเป็นสัดส่วน กับมีรูปอักษรและภาษาของตนเอง ที่เป็นแบบฉบับของล้านนาโดยเฉพาะ^๒ ส่วนบริเวณภาคอีสานในช่วงเวลาร่วมสมัยกันนั้น ยังคงเป็นพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ทั้งภาคเหนือและภาคอีสานทั้งสองภูมิภาคนี้ ใช้รูปอักษรที่แตกต่างกัน และไม่ได้ให้อิทธิพลทางด้านรูปอักษรแก่กรุงศรีอยุธยาโดยตรง^๓ ดังนั้น ในขอบเขตของอาณาจักรศรีอยุธยาจึงมีหลักฐานการใช้รูปอักษรที่ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย ๒ รูปแบบ คือ รูปอักษรไทยใช้เขียนภาษาไทย และรูปอักษรขอมใช้เขียนได้ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย

^๑ พระราชพงศาวดาร. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. พระนคร, ศิวพร, ๒๕๑๑. หน้า ๕๕-๕๘. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจสุพ คุณพ่อได้ตั้ง พรประภา ณ สุสานศรีราชา ชลบุรี วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๑๑).

^๒ กงเดช ประพัฒน์ทอง. การวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๑๐. หน้า ๑๕-๑๙

^๓ เรื่องเดิม, หน้า ๒๐-๒๕.

รูปอักษรขอมสมัยอยุธยา

รูปอักษรในอาณาจักรศรีอยุธยา ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๐-๒๓ มีหลักฐานปรากฏในจารึกหลายชิ้น ส่วนใหญ่เป็นจารึกบนแผ่นทองคำ เงิน ดีบุก และทองแดง จารึกด้วยอักษรไทย อยุธยาและอักษรขอมอยุธยา ซึ่งในช่วงต้นสมัยอยุธยา รูปสัณฐานของเส้นอักษรที่ปรากฏใช้ยังคงมีลักษณะใกล้เคียงกับอักษรสุโขทัยแต่ถ้าพิจารณาจากวัสดุที่นำมาใช้บันทึกลายลักษณ์อักษรจะเห็นได้ว่าในสมัยอยุธยาไม่นิยมจารึกอักษรบนแผ่นศิลา อันเป็นวัตรธรรมเนียมชาติที่แข็ง หนา มีน้ำหนักมาก โดยได้เปลี่ยนไปนิยมใช้แผ่นทองคำ เงิน ดีบุก ทองแดง และยังได้พบว่ามีวัสดุประเภทกระดาษและใบลานด้วย วัสดุเหล่านี้เป็นแผ่นบาง มีขนาดเล็ก และน้ำหนักเบา^๑ ด้วยเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุรองรับการเขียน และเครื่องมือเครื่องใช้ในการเขียน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้รูปสัณฐานของเส้นอักษรเปลี่ยนไปตามวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้บันทึกลายลักษณ์อักษร การเขียนอักษรด้วยวัสดุดังกล่าวสามารถประดิษฐ์หรือดัดแปลงรูปอักษรให้มีลักษณะต่างกันไปได้ถึง ๓ ลักษณะคือ

๑. การเขียนอักษรตัวบรรจง เป็นลักษณะรูปอักษรที่เขียนเพื่อรักษาแบบฉบับ
๒. การเขียนอักษรตัวหวัด เป็นลักษณะรูปอักษรที่เขียนให้เร็ว
๓. การเขียนอักษรตัวย่อ หรือตัวประดิษฐ์ เป็นลักษณะที่เขียนให้งดงามเป็นลวดลายเพื่ออวดฝีมือ

ในเบื้องต้นได้กล่าวมาแล้วว่า รูปอักษรในอาณาจักรศรีอยุธยามีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากรูปอักษรที่ใช้กันอยู่ในอาณาจักรสุโขทัย เรื่องนี้มีหลักฐานที่น่าสนใจและควรเพิ่มเติมไว้อีกประการหนึ่ง คือหลักฐานจากจารึกที่ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนอักษรและภาษา ซึ่งทั้งในสุโขทัยและอยุธยาต่างก็มีลักษณะการบันทึกหนังสือแบบเรียนที่ใกล้เคียงกันมาก แม้ว่าจะสร้างขึ้นต่างยุคสมัยกันก็ตาม โดยเฉพาะรูปทรงของจารึกหนังสือแบบเรียนก็สร้างด้วยวัตถุแผ่นบางรูปสี่เหลี่ยมเหมือนกัน บันทึกลายลักษณ์อักษรอยู่ภายในกรอบที่ขีดเป็นเส้นกรอบทั้ง ๔ ด้านเช่นเดียวกัน ได้แก่ จารึกวัดตระพังนาถ จังหวัดสุโขทัย สร้างขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๑ และ จารึกแม่อักษร ขอมขุดปรอท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๒๕๐^๒

^๑ กรมศิลปากร. ๙๐๐ ปีลายสีไทย (อักษรวิทยาไทยฉบับย่อ). โดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖. หน้า ๒๕-๒๖.

^๒ ศิลปจารึก. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ อักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๔. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๑๕-๒๑.

เนื้อความในจารึกวัดตระพังนาถขึ้นต้นด้วยบทนมัสการ แสดงความเคารพบูชา พระพุทธเจ้า แล้วขอพรด้วยบทที่ว่า นโม พุทธายะ สัทธัง หมายความว่า ขอน้อมนุชาต่อ พระพุทธเจ้าเพื่อให้ประสบความสำเร็จ (ในวิชาการที่ศึกษาเล่าเรียน) จากนั้นจึงเริ่มต้นบทเรียน สระ พยัญชนะ แล้วต่อด้วยบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ข้อความทั้งหมด เหล่านี้อยู่ภายในเส้นกรอบ ๔ ด้าน แต่ละด้านมีอักษรจารึกนามโลกบาล คือ เทพหรือเทวดาผู้ รักษาทิศทั้ง ๔ ซึ่งน่าจะมีความหมายให้เกิดพลัง หรือเป็นกำลังใจให้ผู้ศึกษาเกิดความเชื่อถือว่า โลกบาลทั้ง ๔ จะช่วยปกป้องรักษา ค้ำครองให้ผู้ศึกษาวิชาปลอดภัยรอดพ้นจากอันตรายต่างๆ ในทุกทิศหรือทั้ง ๔ ทิศ

ส่วนความในจารึกแม่อักษรขอมชุดปรอท เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศไชยเชษฐสุริยวงศ์ หรือเจ้าฟ้ากุ้ง พระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จารึก ขึ้นนี้เป็นแบบเรียนแสดงแบบอักษรและการสะกดคำในแม่ ก กา เรียงลำดับอยู่ในช่องตาราง นำสังเกตว่าจารึกทั้งสองแม่จะบันทึกไว้ด้วยอักษรขอม แต่เมื่อพิจารณารูปสระที่บันทึกไว้โดยละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่าจำนวนของสระเป็นแบบสระในภาษาไทย^๑ ดังนั้นจึงยืนยันได้แน่ชัดว่า ทั้งจารึกวัดตระพังนาถและจารึกแม่อักษรขอมชุดปรอท ล้วนเป็นจารึกแบบอักษรขอมที่ใช้เรียน ภาษาไทยเช่นเดียวกัน และก็น่าจะใช้เรียนควบคู่ไปกับแบบอักษรไทย ภาษาไทย อนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างกันของลักษณะรูปแบบอักษรในจารึกทั้ง ๒ นี้ชัดเจนขึ้น จึงได้จัดทำตาราง เปรียบเทียบรูปแบบอักษรไว้ ดังต่อไปนี้

^๑ ศิลาจารึก. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ อักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๔. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕. หน้า ๕๘-๖๖, ๑๕๓-๑๕๗.

ตารางเปรียบเทียบรูปอักษรขอมสุโขทัยกับอยุธยา

พยัญชนะ	๑	๒	พยัญชนะ	๑	๒
ก	ក	ក	ท	ត	ត
ข	ខ	ខ	ธ	ធ	ធ
ค	ក	ក	น	ន	ន
ฅ	ច	ច	ป	ប	ប
ง	ង	ង	ผ	ផ	
จ	ជ		พ	ព	ព
ฉ	ឆ		ภ	ក	ក
ช	ឈ		ม	ម	ម
ฌ	ជ		ย	យ	យ
ญ	ញ		ร	រ	
ฎ	ឌ		ล	ល	
ฐ	ត		ว	វ	វ
ฑ	ត		ศ	ស	ស
ฒ	ម		ห	ហ	
ณ	ន		พ	ប	
ด	ត	ត	อ	អ	អ
ถ	ត				

๑. จารึกวัดตระพังนาถ พุทธศตวรรษ ๒๑

๒. จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท พ.ศ.๒๒๕๐

ตารางเปรียบเทียบรูปอักษรขอมสุโขทัยกับอยุธยา

สระ	๑	๒	สระ	๑	๒
อ	អ	អ	ใ-		
อา	អា	អា	เ-		
อิ	អិ	អិ	โ-		វ៉
อี		អ៊	เ-	เ-า	
อุ	ឲ	ឲ	ุ-	ุ-	
อู		ឲ្យ			
เอ	ឲ្យ	ឲ្យ			
ไ	អៃ		๑		๑
โอ	អៃ	អៃ	๒		๒
เอา	អៃ		๓		๓
ะ	្រ	្រ	๔		๔
า	្រ	្រ	๕		
๑	្រ	្រ	๖		្រ
๑	្រ	្រ	๗		
๑	្រ	្រ	๘		្រ
๑	្រ	្រ	๙		
๑	្រ	្រ	๐		๐

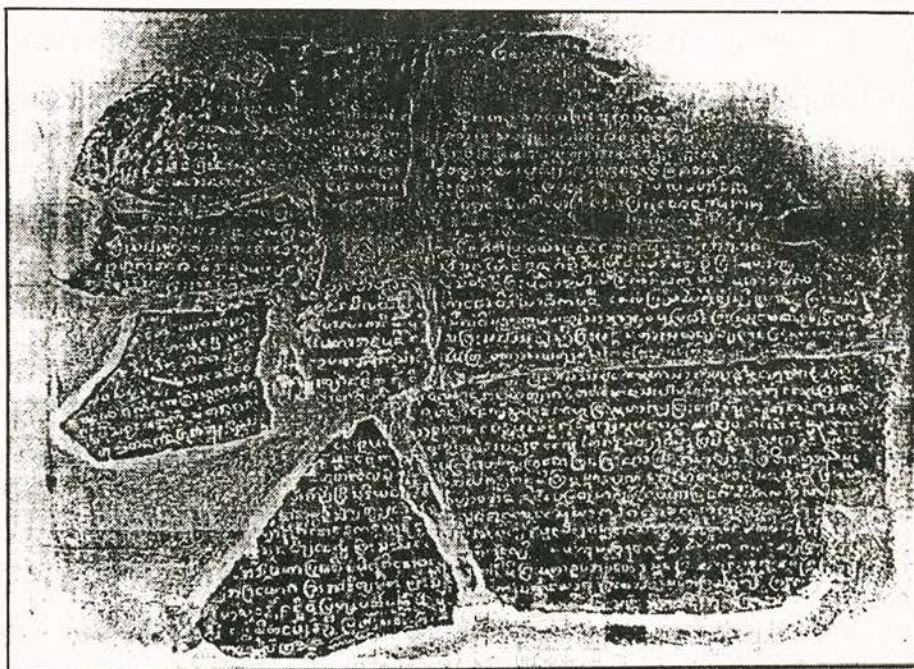
๑. จารึกวัดตระพังนาถ พุทธศตวรรษ ๒๑

๒. จารึกแม่อักษรขอมขุขปรอท พ.ศ.๒๒๕๐

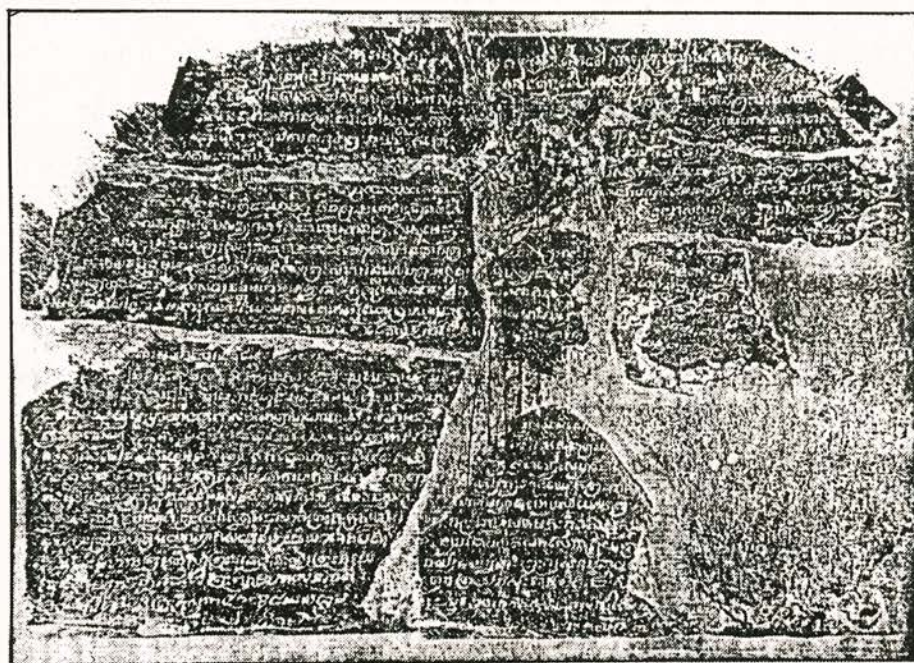
ในสมัยอยุธยานอกจากจะนิยมใช้อักษรขอมบันทึกจดจารเรื่องในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังใช้อักษรขอมบันทึกเรื่องราวที่จัดว่ามีความสำคัญมากๆ หรือมีคุณค่าสูงยิ่งอีกด้วย ทั้งนี้สังเกตจากหลักฐานที่ปรากฏการใช้รูปอักษรในที่ ๒ แห่ง คือ จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก และอักษรในตราประทับอันเป็นตราประจำตัวของออกพระวิสุทธสุนทร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก^{*} เป็นศิลาจารึกอักษรขอมและอักษรธรรมอีสาน ภาษาไทย พบที่วัดพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จารึกหลักนี้ถูกเคลื่อนย้ายไปไว้ที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ความในจารึกเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของอักษร ภาษา รวมทั้งประวัติศาสตร์ของชาติไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และยังเป็นจารึกหลักแรกเพียงหลักเดียวที่แสดงความสัมพันธ์ของอาณาจักรศรี(ทั้ง)สอง คืออาณาจักรศรีอยุธยา กับอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต (อาณาจักรล้านช้าง) ที่ได้ร่วมกันสร้างจารึกขึ้นไว้ เป็นการประกาศความสัมพันธ์ของสองอาณาจักร ซึ่งต่างก็มีฐานะเป็นมิตรประเทศที่มีไมตรีต่อกัน และได้ประดิษฐานจารึกไว้ ณ พระเจดีย์ศรีสองรัก ในวัดพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เมื่อพุทธศักราช ๒๑๐๓ เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่ากษัตริย์แห่งอาณาจักรสองศรีนั้น คือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต ทรงมีความรักใคร่สนิทสนมกันประดุจดั่งนามของพระธาตุแห่งนี้ คือ “ศรีสองรัก”

^{*} เรื่องเดิม, หน้า ๒๓๘-๒๔๘.



จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ๑ ด้านที่ ๑ อักษรธรรมอีสาน พ.ศ.๒๑๐๓

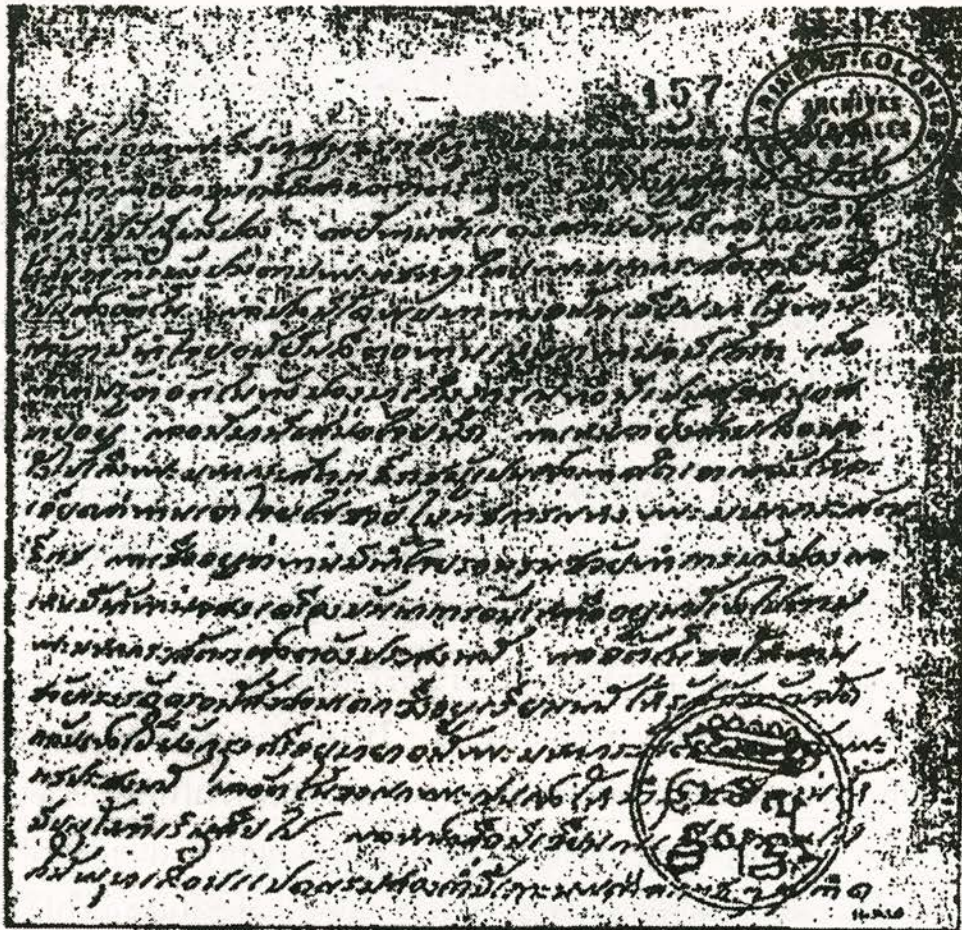


จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ๑ ด้านที่ ๒ อักษรขอม พ.ศ.๒๑๐๓

เมื่อนำเจตนาของการสร้างจารึกมาประกอบการพิจารณาลักษณะรูปอักษรที่ใช้จารึกแล้ว นอกจากจะทำให้ทราบว่าอักษรในจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ด้านหนึ่งใช้อักษรขอมบันทึกด้วยภาษาไทย อีกด้านหนึ่งแม้จะใช้อักษรธรรมอีสานแต่ก็บันทึกด้วยภาษาไทยเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นข้อความในจารึกทั้งสองด้านยังตรงกันอีกด้วย อักษร ๒ แบบที่ปรากฏอยู่ในจารึกนี้บอกให้รู้ถึงความนิยมในการใช้รูปอักษรของอาณาจักรทั้ง ๒ นี้แตกต่างกัน แม้ว่าจะมีภาษาไทยใช้ร่วมกันก็ตาม ส่วนที่แตกต่างกันก็คือด้านที่ใช้อักษรขอมเป็นของฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ด้านที่ใช้อักษรธรรมอีสานเป็นของฝ่ายกรุงศรีสัตนาคนหุต ที่เป็นเช่นนี้เพราะไม่เคยปรากฏหลักฐานการใช้รูปอักษรขอมในอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต อักษรทั้งสองรูปแบบสามารถนำมารวมไว้ในจารึกหลักเดียวกันได้ก็โดยมีภาษาไทยเป็นสื่อกลาง อีกทั้งยังจารึกข้อความเหมือนกันทั้งสองรูปแบบอักษร ลักษณะเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวในโลกเท่านั้น ยังบ่งบอกถึงอารยธรรมความนิยมในการใช้รูปอักษรของอาณาจักรทั้งสองอีกด้วย

๒. อักษรในตราประทับอันเป็นตราประจำตัวของออกพระวิสุทสุนทร ซึ่งเป็นผู้นำคณะราชทูตไทยที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้อัญเชิญพระราชสาส์นไปเชื่อมสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส โดยอาศัยเรือราชทูตฝรั่งเศสเดินทางไปในปี พ.ศ.๒๒๒๘^๑ ตราประทับของออกพระวิสุทสุนทรปรากฏอยู่ในหนังสือที่มีไปถึง มุสูลายี (เมอติเออร์ เดอ ลันยิ) ผู้อำนวยการบริษัทอีสต์อินเดียฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๒๒๓๑ และหนังสือมีไปถึง มุสูลิงแพ (เมอติเออร์ เดอ เซนเนอเลย์) อัครมหาเสนาบดีของพระเจ้าหลุยส์ในปีเดียวกันนั้น เห็นได้ว่าภายในลายตราประทับนั้นมีนามของออกพระวิสุทสุนทร เป็นอักษรขอม ภาษาไทย รวม ๒ บรรทัด

^๑ ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑. กรุงเทพฯ, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐. หน้า ๑๗-๑๘.

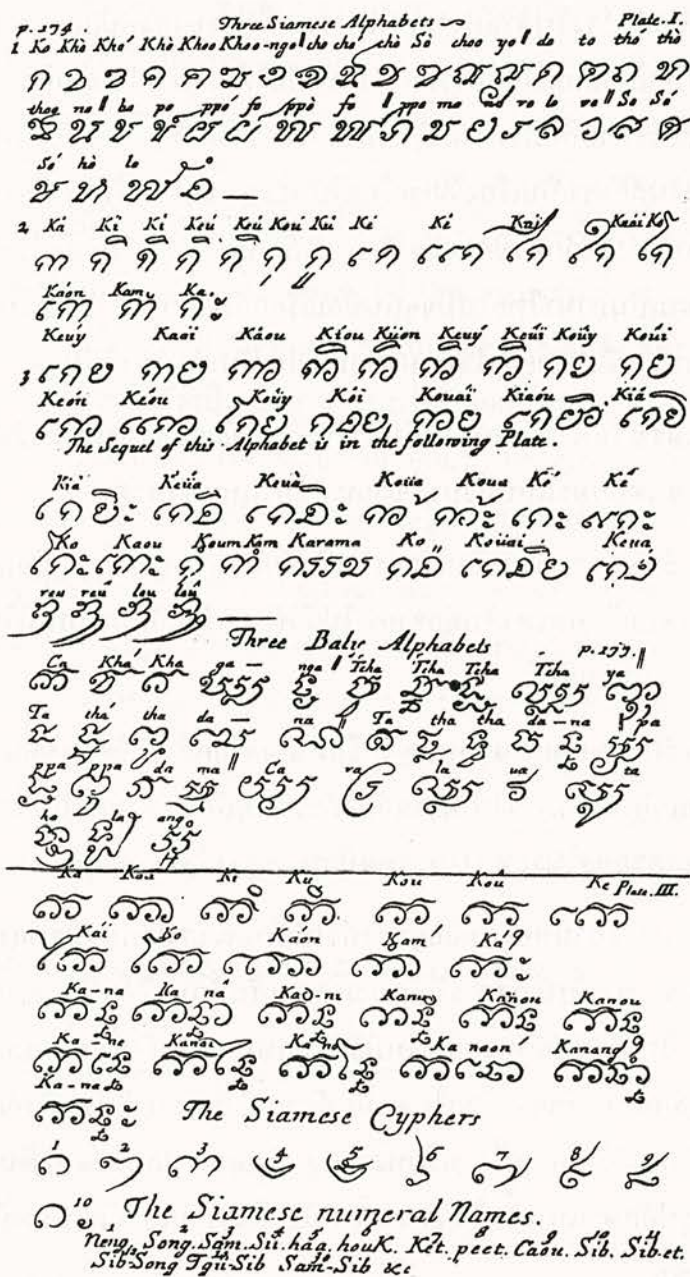


ตัวอย่างรูปอักษรขอมในตราประทับหนังสือออกพระวิสุทธสุนทรมีไปถึงมุสลาฮี เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑

ตามหลักฐานข้างต้นนี้ บ่งชี้ให้เห็นว่าในอาณาจักรศรีอยุธยา ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๑-๒๓ นั้น ยังคงใช้อักษรขอมเป็นพื้นฐานการศึกษาของคนไทย ควบคู่ไปกับอักษรไทย โดยเฉพาะอักษรขอมยังคงนิยมใช้กับภาษาบาลีและภาษาไทย แต่ยังไม่มีการนำรูปอักษรไทยมาใช้กับภาษาบาลี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอักษรวิธีของภาษาไทยไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้กับภาษาบาลี หรือ อาจเกิดจากความเชื่อถือตามประเพณีนิยม สืบมาแต่สมัยโบราณว่าอักษรขอมเป็นอักษรที่ใช้บันทึกหลักธรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ จึงกำหนดให้เป็นอักษรของพระหรือของพระพุทธศาสนา ส่วนอักษรไทยนั้นใช้บันทึกเรื่องอื่นๆ ในทางโลก จึงไม่สมควรนำไปใช้กับเรื่องในทางธรรม* และด้วยเหตุที่อักษรขอมนิยมใช้กับภาษาบาลีนี้เอง จึงมีคำนิยมเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น อีกว่า ตัวบาลี จนถึงกับมีชาวต่างประเทศที่เข้ามาสู่อาณาจักรศรีอยุธยา ในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระ

* คงเดช ประพัฒน์ทอง. การวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น. หน้า ๑๗.

พระนารายณ์มหาราช คือ ซีมอน เดอ ลาลูแบร์ บันทึกไว้ในจดหมายเหตุของเขา ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือเรื่อง Du royaume de Siam บอกว่าไทยมีรูปแบบอักษรใช้แบบหนึ่ง เรียกว่า Siamese Alphabets (อักษรไทย) และอีกแบบหนึ่งเรียกว่า Baly Alphabets® (อักษรบาลี)



ตัวอย่างรูปอักษรของไทยซึ่ง ชิมอน เดอ ลาลูแบร์
บันทึกไว้ในหนังสือ Du royaume de Siam ประมาณต้นพุทธศตวรรษ ๒๓

^๑ ศีลาจารึก. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕. หน้า ๑๘-๒๓.

รูปอักษรและภาษาในคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา

เนื่องจากอยุธยาเป็นช่วงสมัยที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายิ่งใหญ่ และยืนยาวถึง ๔ ศตวรรษ รูปอักษรที่ใช้อยู่ในระหว่างสมัยอยุธยาต้องผ่านกาลเวลาอันยาวนานมาอย่างต่อเนื่อง พร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญความเสื่อมของสังคมแต่ละช่วงสมัย ขณะเดียวกัน ความนิยมในการบันทึกลายลักษณ์อักษรระหว่างสมัยก็มีได้มีเฉพาะในแผ่นศิลาและแผ่นโลหะเท่านั้น แม้แต่ในใบลานและกระดาษก็มีการนำมาใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ด้วย บรรดาเรื่องราวที่บันทึกไว้นั้นที่นิยมจารลงใบลานก็ยังคงเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องพระไตรปิฎก เป็นต้น และตลอดสมัยอยุธยายังคงใช้อักษรขอมเขียนภาษาบาลีเป็นส่วนใหญ่ปะปนไปกับเขียนเป็นภาษาไทย การใช้อักษรขอมเขียนเป็นภาษาไทยในปัจจุบันนิยมเรียกกันย่อๆ ว่า “ขอมไทย” หรือ “ขอมเขียนไทย” คู่กับ “ขอมบาลี” ซึ่งหมายถึงใช้อักษรขอมเขียนเป็นภาษาบาลีนั่นเอง

อักษรขอมที่ใช้จดจารในคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาเท่าที่สำรวจพบในปัจจุบันมีรูปอักษร ๒ ชนิด คือ ชนิดอักษรแบบตัวบรรจงและอักษรแบบตัวหวัด

๑. อักษรขอมแบบตัวบรรจง หรืออักษรขอมบรรจง รูปอักษรชนิดนี้ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “อักษรขอม” และลำดับต่อจากนี้ไปผู้วิจัยจะเรียกอักษรแบบนี้ให้สอดคล้องกับความนิยมของปัจจุบันว่า “อักษรขอม”

๒. อักษรขอมแบบตัวหวัด หรือที่นิยมเรียกว่า “อักษรขอมหวัด” และลำดับต่อจากนี้ไปผู้วิจัยจะเรียกอักษรแบบนี้ให้สอดคล้องกับความนิยมของปัจจุบันว่า “อักษรขอมหวัด” อักษรชนิดนี้ถ้าเขียนแทรกอยู่ในระหว่างบรรทัดนิยมเรียกว่า “ตัวเกยขึ้น”

ความยาวนานของสมัยอยุธยาทำให้ลักษณะรูปอักษรมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามระบบวิวัฒนาการ ซึ่งหมายถึงการที่ลักษณะของเส้นอักษรได้เปลี่ยนจากลักษณะประจำตามแบบที่เคยใช้อยู่เดิม ไปเป็นรูปอักษรอย่างใหม่อีกรูปแบบหนึ่ง อันเป็นลักษณะพิเศษที่สร้างสรรค์และพัฒนาไปตามหลักอักษรวิทยา โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปทุกตัวอักษรในกลุ่มรูปอักษรแบบหนึ่งๆ หากมีอักษรตัวใดตัวหนึ่ง หรือหลายตัว ผิดแผกแปลกไปจากเดิมจนเป็นอักษรตัวใหม่ย่อมเป็นข้อยุติได้ว่ารูปอักษรแบบนั้นได้วิวัฒนาการไปเป็นรูปอักษรอีกแบบหนึ่งแล้ว* จึงทำให้เกิดรูปอักษรสมัยต่างๆ ขึ้น

* กรมศิลปากร. ๑๐๐ ปีลายสือไทย (อักษรวิทยาไทยฉบับย่อ). กรุงเทพฯ, ๒๕๒๖. หน้า ๙.

รูปอักษรขอมที่ใช้อยู่ในคัมภีร์ใบลานสมัยขอมุทธยาที่อยู่ในกฎเกณฑ์ของวิวัฒนาการดังกล่าวมาข้างต้นนี้เช่นเดียวกัน หากพิจารณาในทางอักษรวิทยาสามารถจัดกลุ่มและกำหนดลักษณะรูปแบบอักษรขอมในคัมภีร์ใบลานสมัยขอมุทธยาได้โดยจะศึกษาวิเคราะห์จากคัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัย จำนวน ๘๒ คัมภีร์ ซึ่งมีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๒๑๕๘ ถึง ๒๓๐๘ นับเป็นช่วงเวลายาวนานถึง ๑๕๐ ปี การศึกษาลักษณะของรูปอักษรขอมที่ใช้อยู่ในคัมภีร์เหล่านั้นทำให้ได้ข้อยุติว่า รูปอักษรขอมซึ่งมีลักษณะโดยรวมประกอบด้วยเส้น ๒ ส่วน คือ เส้นตัวอักษรและเส้นศกอักษร แต่ละตัวอักษรต้องยกเครื่องมือเขียนขึ้นเพื่อลากเส้นให้ต่อเชื่อมกันจนครบจบตัวอักษร ซึ่งอักษรบางตัวอาจต้องยกเครื่องมือเขียนขึ้น ๒-๓ ครั้งจึงจะเขียนอักษรได้ครบจบตัว เมื่อเขียนประกอบกันเป็นตัวอักษรแต่ละตัวแล้ว ขอมจะมีลักษณะเฉพาะที่เป็นแบบฉบับ หากเมื่อกาลเวลาผ่านไปก็ย่อมจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะที่ละเอียดที่ละน้อยจนปรากฏชัดเจนสามารถแยกให้เห็นความแตกต่าง จัดเป็นรูปอักษรแบบใหม่อีกแบบหนึ่งได้ โดยสรุปว่าทุกๆ ช่วงเวลา ๕๐ ปี รูปอักษรได้วิวัฒนาการไปเป็นรูปอักษรอีกแบบหนึ่งแล้ว ในการศึกษาจึงสามารถกำหนดลักษณะรูปอักษรขอมมุทธยา และจัดแบ่งออกเป็นรูปแบบอักษรขอมได้ ๓ แบบ คือ

๑. รูปอักษรขอมมุทธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๑๕๐-๒๑๕๙ หรือปลายพุทธศตวรรษ ๒๒ รูปอักษรขอมในช่วงสมัยนี้มีลักษณะเส้นอักษรโค้งมนจนเกือบกลม ถึงแม้ว่ารูปทรงของตัวอักษรจะมีส่วนเส้นที่ไม่ต่อเนื่องกันตลอดตัวอักษรมีจุดต่อของเส้นอักษรเป็นช่วงๆ โดยต้องยกเครื่องมือเขียนขึ้น เมื่อลากเส้นอักษรให้ครบจบแต่ละตัวแล้วรูปอักษรก็ยังอยู่ในทรงโค้งมนจนเกือบกลม และหัวอักษรมีขนาดค่อนข้างใหญ่มาก ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของรูปอักษรในสมัยนี้ กลุ่มคัมภีร์ใบลานที่มีอายุระหว่างปลายพุทธศตวรรษ ๒๒ มีจำนวน ๒๗ คัมภีร์ ได้แก่ชื่อคัมภีร์ต่อไปนี้

๗ ធម្មបទបទដ្ឋកថាបទដ្ឋកថាបទដ្ឋកថា

ច្បាប់ ៧ ២ ៧ ៧

៧ ធម្មបទបទ ៧ ១៩៩ ៩៩

๗ ทุติยสามนุตปาสาทิกาอุกกาปาจิตติย ๗

ผูก ๔ ๗ กิ ๗

๗ พุทธศักราชได้ ๒๑๕๘ ปีเถาะ

๙ พระปรีวาร ผูก ๑ ๙ พุทธศักราชได้ ๒๑๖๓
 ปีวอก ๙ ก ข ๙ จุลศักราชได้ ๘๘๒
 ปีวอก ๙ ธรรมราชนิกขุนาสพพณณ
 ฌาณปฏฐะเนตนลิกขิตวิปลลส
 ทธาย ๙

๑ พระปรีวาร ผูก ๔ ๑ น ช ๑
พุทธศักราชได้ ๒๑๖๓ ปีออก ๑
จุลศักราชได้ ๘๘๒ ปีออก ๑

๗ โยชนาสมนุตปาสาทิกาอาทิกมม ผูก ๑
๗ ก ข ๗ จุลศักราช ๙๘๖ มุสิกพระสามิ
วนวาตี ฯ

၁၁ } ၁၂ } ၁၃ } ၁၄ } ၁၅ } ၁၆ } ၁၇ } ၁၈ } ၁၉ } ၂၀ } ၂၁ } ၂၂ } ၂၃ } ၂၄ } ၂၅ } ၂၆ } ၂၇ } ၂၈ } ၂၉ } ၃၀ } ၃၁ } ၃၂ } ၃၃ } ၃၄ } ၃၅ } ၃၆ } ၃၇ } ၃၈ } ၃၉ } ၄၀ } ၄၁ } ၄၂ } ၄၃ } ၄၄ } ၄၅ } ၄၆ } ၄၇ } ၄၈ } ၄၉ } ၅၀ } ၅၁ } ၅၂ } ၅၃ } ၅၄ } ၅၅ } ၅၆ } ၅၇ } ၅၈ } ၅၉ } ၆၀ } ၆၁ } ၆၂ } ၆၃ } ၆၄ } ၆၅ } ၆၆ } ၆၇ } ၆၈ } ၆၉ } ၇၀ } ၇၁ } ၇၂ } ၇၃ } ၇၄ } ၇၅ } ၇၆ } ၇၇ } ၇၈ } ၇၉ } ၈၀ } ၈၁ } ၈၂ } ၈၃ } ၈၄ } ၈၅ } ၈၆ } ၈၇ } ၈၈ } ၈၉ } ၉၀ } ၉၁ } ၉၂ } ၉၃ } ၉၄ } ၉၅ } ၉၆ } ၉၇ } ၉၈ } ၉၉ } ၁၀၀ }

တၢ်သုတေသနဗွဲမိဉ် ၅၀၀၀ ဖီၣ်ကွၢ် ၊

๗ } ๗ พระจุพนิกเทศ ผูก ๔ ๗

พุทธศักราชได้ ๒๑๗๘ ปีgun ๙

၁။ လိလိတ္တုပ္ပကောလသင်္ခါကာဗျဉ္စိဗျဉ္စိကောယဒ္ဒါ
 ပရိပဿာမိ ဗျဉ္စိ ၅ ၁။
 စန္ဒရက္ခကဗျဉ္စိ ၅၀၈၀ ဝိ ၅၀၈ ၇

๗. ลินตุงปุปกาสนาฎีกามชุณิมนิกายอู

ប្រិបណ្ណាស អ្នក ២ ។

พุทธศักราชได้ ๒๑๘๑ ปีขาน ฯ

และด้านซ้ายของชื่อเรื่องมีข้อความอักษรขอมหัวดและอักษรไทยว่า

[illegible]

๑. วัดซึ่งผูกพันฉัน ๑ มหาสน มหาวิ มหาอิน วัดบาง
 กว้างใหญ่โตอันร่ำรวยและขมขื่นอันของผูกพันฉัน

๑ สหุทธมมราชนภิกขุณาสาพพณพุทธภาวัญญูชนอมลิกขา
ปีติวิปุลลสสททสาข๑

๑ วัดหงส์พระยาพจนานา ๑ มหาสน มหามี มหาอิน วัดบาง
ว่าใหญ่ได้ชำระตกแต่มีฉบับวัดหงส์ของพระยาพจนานา

၁၁။ မုဒ္ဒမာရ်သီလသီလိကသီလိ ၁၁။

မဟာဓဇာနိ ခိပ္ပလုံ့မ္ဘာလ ၇

ဣတ္ထိယုတ္တရာဇ်တော၌ ၈၈၆ နှစ်၊ ဇွန်လ ၁၅ ရက်နေ့တွင် ဖွားမြင်သည်။
 ၁၈၈၆ ခု၊ ဇွန်လ ၁၅ ရက်နေ့တွင် ဖွားမြင်သည်။

ก
ข

๓ มุขมตฺตทีปนีฎีกาสุนธิ ผูก ๑ ๓

มหाराชกวี วิปลุลัมสทุทาย ฯ

พุทธศักราชได้ ๒๑๘๖ เศษสังขยา ๑๒ วัน วันพฤหัสบดี

เดือน ๖ ปีมะแม เพ็งแรม ๑๒ ค่ำ ฯ

១១ ០ ១ បឋមសាមញ្ញបាសានិកកវដ្តក

ចាត្រះអាទិក្ស ឆ្នាំ ២ ០ ១

๓

๓ ๓ ปณณามนุตปาสาทิกอฏฐก

Y

ពា​បុរ​ខា​តិក​មុំ​ អ្នក ៤ ០ ។

และด้านขวาของชื่อเรื่องเขียนว่า

၇. လူ့အဖွဲ့အစည်း၏ ၅၀% ကျော်မှာ အသက် ၁၈ နှစ်အောက်
အသက် ၇

๑ พุทธศักราชได้ ๒๑๘๘ ปีระกา อุบาสกพุดตาลเป็น
อุปการะ ๑

១១ ចតុត្ថកថាបេត្យាប្បដិសន្ធិ អង្គ ៩ ។

၇။ ဇာတိကဗျ နှစ် ၁၁ ဂဗ္ဘနာမနာ
၇၈၆ ဝိမာနာ ၊ ဗဟုပ္ပန္နိန္ဒြိယာနုဗ္ဗာဗျာ
ဇေဏ္ဍိဇာတိဗျာဏာ ၊

॥ သိက္ခာဝိသုဒ္ဓိ ॥ ၁၁ ၁၁

๗ ฎีกาภิธานศัพท์ ๗ ผูก ๑ ๗

၁၁ ဗုဒ္ဓ၏ကလေးစားမှု ၁၁ နေ့ ၁၁

១ ឃ្លាតក្រាបស្រី ១ អ្នក ១ ១

၁။ ၇။ ၁။ ဗုဒ္ဓဗုဒ္ဓဗုဒ္ဓဗုဒ္ဓ ၁။ ၇။ ၁။

។ ក្អ ។ អូកុមតុតប្រករណ៍ ។ ក្អ ។

១ ដំណាច់មុខមាត់សារ ជ្រុង ១ ។

១ ដំណាច់មុខមាត់សារ ជ្រុង ២ ។

១ អនុដ្ឋានវិស័យ ជ្រុង ១ ។

១ អនុដ្ឋានវិស័យ ជ្រុង ២ ។

១ ព្រះមហាក្សត្រ ១ ជ្រុង ១ ។

១ ព្រះមហាក្សត្រ ១ ជ្រុង ២ ។

១ ព្រះមហាក្សត្រ ១០ ជ្រុង ១ ។

១ ព្រះមហាក្សត្រ ១០ ជ្រុង ២ ។

១ តា ១ លំដាប់ស្រីស្រី ១ ។

១ តា ១ លំដាប់ស្រីស្រី ២ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៦ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៦ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៦ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៦ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៥ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៥ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៥ ។

១ សាវត្ថុនិបនិបាតសាវត្ថុ ១ ៥ ។

$\begin{matrix} & ၁ & \\ ၈ & \searrow & ၈ \\ & ၁ & \end{matrix}$
 (ဥပဒေအရ ညွှန် ၈ ၈ ၁၁)

၇၉၈ နှစ်မှစ၍ ၁၅၀၄ ပီတိအံ့ဓမ္မာသင်္ဂါ -

๖
๗ } ๖ พุทฺธิวาร ๗ ๓ ๖ ๖ ๖ ๖

พุทธศักราชได้ ๒๕๒๕ ปีจอ จัตวาศก ฯ

และด้านซ้ายของชื่อเรื่องมีข้อความว่า

၇ ဗဟုသုတဖြည့်စွက်ခြင်းစာအုပ်တိုက် ၇

๔ มหายสเสถียรสร้างไว้กับพระศาสนาห้าพันพระวัสสา ๔

၁၁ ဗဟာဝန္တ ၁၁ ဗဟာယသျှေ့သော ကုဉ္ဇနက္ခာသ်
၅၅၅၆ ဗိဇ္ဇာ ဗဒ္ဓါရဟိတံ ၇

๒๒๒๕ ปีจอ จัตวาศก ฯ

၁။ ပဋိမ္မေသျှောဓိလက္ခဏာပရိကာဟကဝိညားပရိနိဗ္ဗာန်
ဌာန ၈ ။ ဂုဠိနကာလ(၄)၅၅၀၇ ဝိမံန္တေသန
စာအုပ်

๓ ปณมสนุโพธิลกขณปริคาหกวิญจารปรีวตุต

๓. พุทธศักราชได้ ๒๕๓๖ ปีมะเสง เอก
 ศก

[illegible]

၇။ ပထမကောသလ၌ ငါးပါးသီလက ပထမကမ္မဋ္ဌာန် ညီလာက
 သို့မဟုတ် ၁။ ဤကောသလ ၇။ ကုဋ္ဌိယနိကာယ ၄
 ၁၀၂၈၄ ပိတကဓမ္မာနန္တံ ။

၁၁ ဗဟောလင်ပရိတ်သုတ်က ညွှန် ၁ ၁၁
 ရှစ်လက်မခွဲ ၅၅ ၆၆ ဝိသုဒ္ဓိသုတ် ၁

သုန္ဒရီလူကယောဉ္ဇီ၊
ကောဠိကုလပုတ္တ

๗ มุลกจุจายน (การก) ๗

๗ (ถวายสารฉัตรปก ๗ ถวายพุทธเจ้า
๑๑๕๐ ปีพุทธศักราช ๗

๗ พุทธมนารทชาฎก ๗ พุทธศักราชได้
๒๒๕๐ ปีพุทธ นพศก ๗

และมีข้อความสั้นจารไม่ลงคำเขียนว่า

๑ สารแนว ๑ ข้างในแนว ๑

๑ ทานแล้ว ๑ จบในเที่ยงแล ๑

๗ บัณฑิตสมาธิ บัณฑิต ๗ ผู้มีสติปัญญา
หากมีสติปัญญาผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ
ในพระพุทธเจ้าผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ
หากมีสติปัญญาผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ
หากมีสติปัญญาผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ
หากมีสติปัญญาผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ
หากมีสติปัญญาผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ
หากมีสติปัญญาผู้ใดผู้ใดได้ ๑๑๕๐๓ เสนอ

๗ ปถมสามนุต บัณฑิต ๗ วันจันทร์เดือนสิบแปดสิบ

ห้าค่ำ ปีชวด โทศก พุทธศักราชได้ ๒๒๕๐๓ เศษสังขยา

สี่เดือนกับสิบห้าวัน ท่านออยาขรอดผู้แม่ อนางจัยผู้ลูกสาว

อยู่ตำบลได้วัดกล้วย สร้างปถมสามนุต ถวายพระมหายส

เสถียร แลมหาพรหมสรให้ไว้กับพระศาสนา ให้สงฆ์เรียนให้

ถ้วนห้าพันพระวัสสา แล ๑

๗ จุลฉัตร ๗ มณีโชติเตนภิกขุฉัตร
๑๑๖๑ ปีระกา ๗

๗ จุลฉัตร ๗ มณีโชติเตนภิกขุฉัตร
๑๑๖๑ ปีระกา ๗

๑๑. บัณฑิตยาลิขิต ๓ ลักษณณนิบัททแล ๑ ๖ ๗

๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

และด้านซ้ายของชื่อเรื่องมีข้อความว่า

๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

พุทธศักราชได้ ๒๒๕๒ พระวัดสาเขียนมาแต่วัดสา
จอ เมื่ออยู่เรียนปถม แล ๑

และในผูก ๑ เขียนว่า

๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

១១ មនុស្សទីបួនដ្ឋកថាមនុស្សសុត្ត ១
 ជុក ១ ១ ។ ឧបាសក្ខត្តិបាលកថាខ្មែរ
 ស្នាដៃសង្គម ១៩៧១ ១៣០៨ ។

១២ មនុស្សទីប្រាំបីឧបាសក្ខត្តិបាលកថាខ្មែរ ១
 ជុក ១ ១ ។ ឧបាសក្ខត្តិបាលកថាខ្មែរ
 ស្នាដៃសង្គម ១៩៧១ ១៣០៨ ។

១៣ លិង្គប្បករសន្តិកថាខ្មែរ ១
 ជុក ១ ។

១៤ លិង្គប្បករសន្តិកថាខ្មែរ ១
 ជុក ១ ។

១៥ តាបាត្រសម្បត្តិ ១

១៦ តាបាត្រសម្បត្តិ ១

១៧ បាត្រសម្បត្តិ ១
 ជុក ១ ។

១៨ បាត្រសម្បត្តិ ១
 ជុក ១ ។

១៩ បាត្រសម្បត្តិ ១
 ជុក ១ ។

២០ បាត្រសម្បត្តិ ១
 ជុក ១ ។

៣ មហាជនក ៣

៣ មហាជនក ៣

៣ បញ្ចកនិបាតនិកក ៣ ជុំក ១ ៣

៣ បញ្ចកនិបាតនិកក ៣ ជុំក ១ ៣

៣ ព្រះបាទមហាបុត្រនិកក ៣ ជុំក ១ ៣

៣ ព្រះបាទមហាបុត្រនិកក ៣ ជុំក ១ ៣

៣ ព្រះសិវបុត្រនិកក ៣

៣ ព្រះសិវបុត្រនិកក ៣

៣ ១ ព្រះសិវបុត្រនិកក ៣ ជុំក ១ ៣

៣ ១ ព្រះសិវបុត្រនិកក ៣ ជុំក ១ ៣

៣ មហាជនក ៣

៣ មហាជនក ៣

៣ មហាជនក ៣

មហាជនក

៣ ១ មហាជនក ៣

មហាជនក

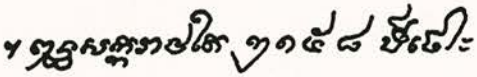
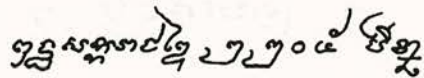
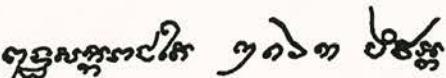
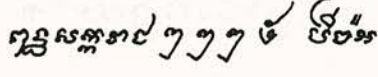
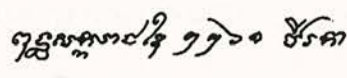
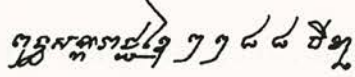
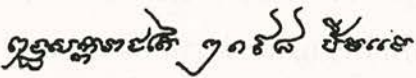
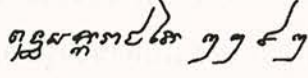
៣ មហាជនក ៣

៣ មហាជនក ៣

การศึกษาลักษณะรูปอักษรขอมหวัด จากกลุ่มคัมภีร์ใบลานที่นำมาใช้เป็นข้อมูลวิจัย ในเชิงอักษรวิทยาสามารถกำหนดความเปลี่ยนแปลงของรูปอักษรได้ ๒ รูปแบบอักษรเท่านั้น คือ

๑. รูปอักษรที่ใช้อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๒ ลักษณะรูปอักษรในช่วงสมัยนี้ รูปทรงโดยรวมยังคงเหมือนกับอักษรขอมบรรจง เพียงแต่เขียนให้มีขนาดเล็กมากและเส้นอักษร เอียงไปทางขวา ทำมุมกับแนวเส้นบรรทัดประมาณ ๔๕ องศา

๒. รูปอักษรที่ใช้อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๓ ลักษณะเส้นอักษรมีการเปลี่ยนแปลงไปจากพุทธศตวรรษ ๒๒ โดยเฉพาะเส้นศก จะเขียนต่อจากเส้นอักษรเป็นเส้นหัก เล็กน้อยจนเกือบตรง วัดปลายเส้นไปทางขวาอย่างง่าย ๆ และรูปอักษรก็ไม่มีเส้นหักมุมมากนัก ดังจะได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างต่อไปนี้

อักษรขอมหวัด พุทธศตวรรษ ๒๒	อักษรขอมหวัด พุทธศตวรรษ ๒๓
 พุทธศักราชได้ ๒๑๕๘ ปีเถาะ	 พุทธศักราชได้ ๒๒๐๕ ปีขาล
 พุทธศักราชได้ ๒๑๖๓ ปีวอก	 พุทธศักราชได้ ๒๒๒๕ ปีจอ
 พุทธศักราชได้ ๒๑๗๘ ปีถุศ	 พุทธศักราชได้ ๒๒๖๑ ปีระกา
 พุทธศักราชได้ ๒๑๘๑ ปีขาล	 พุทธศักราชได้ ๒๒๘๘ ปีขาล
 พุทธศักราชได้ ๒๑๙๘ ปีมะแม	 พุทธศักราชได้ ๒๒๙๒

รูปอักษรในคัมภีร์ใบลาน นอกจากอักษรขอมและอักษรขอมหวัด ที่กล่าวมาแล้ว ยังพบว่าบางคัมภีร์มีการนำรูปอักษรไทยมาเขียนแทรกปนอยู่ในกลุ่มรูปอักษรขอมและอักษร

ขอมหาดด้วย เป็นการแสดงออกถึงความรู้ความสามารถอันเป็นอัจฉริยภาพอย่างหนึ่งของผู้จาร
กัมภีร์ที่รู้จักนำรูปอักษร ๒ แบบมาใช้ร่วมกัน ในลักษณะที่กลมกลืนทั้งรูปอักษรและอักษรวิธีที่ใช้
ดังตัวอย่าง

ในกัมภีร์ อนุตติกาสะกัณิ ของหอสมุดแห่งชาติใช้ ต อักษรไทย ดังนี้

หฤศฺย ภาสคฺฉณิ

ในกัมภีร์ ปถมสมโพธิ ของหอสมุดแห่งชาติ คำ ศก ใช้อักษรไทย ดังนี้

ศกฺ

นอกจากนี้ยังพบว่าการใช้อักษรขอมเขียนภาษาไทยบางคำได้นำเครื่องหมายที่ใช้ใน
อักษรวิธีไทยมาประกอบด้วย เช่น

ใช้เครื่องหมายพันหนุ “ ” ประกอบรูปคำสระอะละตรูป ดังตัวอย่างในกัมภีร์
พรปรีวาร ของหอสมุดแห่งชาติ คำ ปิจจ จัตวาสก เขียนอย่างนี้

ปิจจ จัตวาสก

เป็นต้น

ใช้เครื่องหมายฝนทอง “ ” ประกอบรูปคำสระอะละตรูป ดังตัวอย่างในกัมภีร์
ปถมสมโพธิลักษณะปริคาหกวิภูจารปริวตฺต ของหอสมุดแห่งชาติ คำ ปิมะเส็งเขียนอย่างนี้ ปิมะเส็ง
เป็นต้น

ลักษณะของรูปอักษรขอมอยุธยาแต่ละรูปแบบ มีความแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว
แต่เพื่อให้เห็นความแตกต่างได้ชัดเจนขึ้น จึงได้จัดทำเป็นตารางเปรียบเทียบรูปอักษรดังต่อไปนี้คือ

ตารางเปรียบเทียบอักษรขอมอยุธยา

พยัญชนะ	๑	๒	๓	พยัญชนะ	๑	๒	๓
ก	ក	ក	ក	ท	ទ	ទ	ទ
ข	ខ	ខ	ខ	ธ	ច	ច	ច
ค	ក	ក	ក	น	ន	ន	ន
ฌ	ឃ	ឃ	ឃ	ป	ប	ប	ប
ง	ង	ង	ង	ผ	ផ	ផ	ផ
จ	ច	ច	ច	พ	ព	ព	ព ព
ฉ	ឆ	ឆ	ឆ	ภ	ភ	ភ	ភ
ช	ជ ជ	ជ ជ	ជ	ม	ម	ម	ម
ฌ	ឈ	ឈ	ឈ	ย	យ	យ	យ
ญ	ញ	ញ	ញ	ร	រ	រ	រ
ฎ	ដ	ដ	ដ	ล	ល	ល	ល
ฐ			ឥ	ว	វ វ	វ	វ វ
ฑ		ឡ	ឡ	ศ	ស	ស	ស
ฒ	ត	ត	ត	ห	ហ	ហ	ហ
ณ	ណ	ណ	ណ	พ	ប្ប	ប្ប	ប្ប
ด	ត	ត	ត ត	อ	អ	អ	អ
ถ	ថ	ថ	ថ				

๑. อักษรขอมอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๑๕๐-๒๑๕๕
๒. อักษรขอมอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๒๐๐-๒๒๔๕
๓. อักษรขอมอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๒๕๐-๒๒๕๕

ตารางเปรียบเทียบอักษรขอมอยุธยา

สระ	๑	๒	๓	สระ	๑	๒	๓
อ	អ	អ	អ	เ	ᨁ	ᨁ	ᨁ
อา	អា	អា	អា	เา	ᨂ	ᨂ	ᨂ
อิ	អ៊	អ៊	អ៊	เิ	ᨃ	ᨃ	ᨃ
อี	អ៊ើ	អ៊ើ	អ៊ើ	เเ	ᨄ	ᨄ	ᨄ
อุ	អូ	អូ	អូ	เุ	ᨅ	ᨅ	ᨅ
อู	អ៊ូ	អ៊ូ	អ៊ូ	เเุ	ᨆ	ᨆ	ᨆ
เอ	ខ	ខ	ខ	เลข			
ไอ	ខៃ	ខៃ	ខៃ	๑	ᨇ	ᨇ	ᨇ
โอ	ខោ	ខោ	ខោ	๒	ᨈ	ᨈ	ᨈ
เอา	ខា	ខា	ខា	๓	ᨉ	ᨉ	ᨉ
ะ	ៈ	ៈ	ៈ	๔	ᨊ	ᨊ	ᨊ
า	ៈ	ៈ	ៈ	๕	ᨋ	ᨋ	ᨋ
า	ៈ	ៈ	ៈ	๖	ᨌ	ᨌ	ᨌ
า	ៈ	ៈ	ៈ	๗	ᨍ	ᨍ	ᨍ
า	ៈ	ៈ	ៈ	๘	ᨎ	ᨎ	ᨎ
า	ៈ	ៈ	ៈ	๙	ᨏ	ᨏ	ᨏ
า	ៈ	ៈ	ៈ	๐	ᨐ	ᨐ	ᨐ

๑. อักษรขอมอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๑๕๐-๒๑๕๕
๒. อักษรขอมอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๒๐๐-๒๒๔๕
๓. อักษรขอมอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.๒๒๕๐-๒๒๕๕

ตารางเปรียบเทียบอักษรขอมหัวดอขุรยา

พยัญชนะ	๑	๒	พยัญชนะ	๑	๒
ก	ក	ក	ท	ត	ត
ข	ខ	ខ	ธ	ធ	ធ
ค	ក	ក	น	ន	ន
ฌ	ជ	ជ	ป	ប	ប
ง	ង	ង	ผ	ផ	ផ
จ	ច	ច	พ	ព	ព
ฉ	ឆ	ឆ	ภ	ភ	ភ
ช	ច	ច	ม	ម	ម
ฌ	ជ	ជ	ย	យ	យ
ญ	ញ	ញ	ร	រ	រ
ฎ	ឌ	ឌ	ล	ល	ល
ฐ	ត្រ	ត្រ	ว	វ	វ
ฑ	ទ	ទ	ส	ស	ស
ฒ			ห	ហ	ហ
ณ	ណ	ណ	พ	ប្ប	ប្ប
ด	ត	ត	อ	អ	អ
ถ	ថ	ថ			

๑. อักษรขอมหัวดอขุรยา ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๒

๒. อักษรขอมหัวดอขุรยา ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๓

ตารางเปรียบเทียบอักษรขอมหัวค้อยุทธยา

สระ	๑	๒	สระ	๑	๒
อ	អ	អ	เ-	វ.	វ.
อา	អា	អា	เ-	វ. ័	វ.
อิ	អ៊	អ៊ អ៊	โ-		
อี			เ-า	វ-ា	វ-ា
อุ	ឧ	ឧ	:	:	:
อู					
เอ					
ไ					
โอ					
เอา					
-ะ	-ะ	-ะ			
-า	-ា	-ា			
-ิ	-ិ	-ិ			
-ึ	-ឺ	-ឺ			
-ุ	-ុ	-ុ			
-เ	-េ	-េ			

๑. อักษรขอมหัวค้อยุทธยา ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๒

๒. อักษรขอมหัวค้อยุทธยา ระหว่างพุทธศตวรรษ ๒๓

อนึ่ง อักษรขอมหวัดหรือตัวเก๋ยอนที่ใช้อยู่ในสมัยอยุธยา ยังคงมีใช้สืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ หรือประมาณต้นพุทธศตวรรษ ๒๔ รูปอักษรขอมหวัดก็ได้เป็นแบบอย่างให้แก่รูปอักษรขอมในประเทศกัมพูชา ซึ่งได้ยอมรับอิทธิพลและนำไปปรับใช้แทนรูปอักษรขอมแบบเดิม เกิดเป็นอักษรขอมแบบใหม่ เรียกว่า “อักษรขอมเขรียง” (เขรียง) หรือ “อักษรเขรียง” ซึ่งชาวกัมพูชายังคงใช้เป็นอักษรประจำชาติสืบมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา

คุณลักษณะของคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา

การศึกษาสารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยามีส่วนที่น่าจะต้องศึกษาหลายประการ แต่ที่ควรจะต้องพิจารณาเป็นเบื้องต้นคือลักษณะเฉพาะของคัมภีร์ใบลาน ได้กล่าวมาแล้วว่าการสร้างคัมภีร์ใบลานแต่ละผูก แต่ละมัด ผู้สร้างมีความตั้งใจที่จะทำให้ดีที่สุด เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกลานเพื่อนำมาใช้งานหนังสือ จะเห็นได้ว่าลานหนังสือสมัยอยุธยามีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างไปจากลานสมัยรัตนโกสินทร์อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ

๑. คุณลักษณะของเนื้อลาน โดยทั่วไปเป็นลานเนื้อละเอียด ผิวลานเนียนเรียบเกลี้ยงบางและอ่อน เมื่อสัมผัสด้วยมือจะรู้สึกได้ เพราะโดยธรรมชาติเนื้อลานมีเส้นใยติดกันเป็นพืดประกอบด้วยเส้นตรงและเส้นขวาง สลับไปมา ซ้อนกันเป็นชั้นๆ ประมาณ ๓-๔ ชั้น* หากใบลานแก่มากเกินไปเส้นใยก็จะยิ่งแข็งและเหนียวมากขึ้นตามลำดับ เมื่อแห้งแล้วลานจะกรอบ เปราะหักเคาะง่าย ทำให้จารหนังสือยาก และเนื้อลานก็จะหนาไปด้วย ส่วนลานที่มีคุณภาพดีเหมาะสำหรับใช้งานหนังสือ ควรต้องเป็นลานอ่อนขนาดเพสลาด เป็นระยะที่เส้นใยของลานยังไม่เหนียวมาก เนื้อลานก็จะบางและนุ่มไม่กรอบง่าย ขณะจารตัวอักษรก็สามารถวนเส้นอักษรให้โค้งมนไปตามมือได้อย่างสะดวก และดูสวยงาม จะเห็นได้ว่าช่างจารในสมัยอยุธยาให้ความสำคัญต่อการเลือกใช้ใบลานเป็นพิเศษ เป็นลานอ่อนมีคุณภาพเหมาะสำหรับจารหนังสือโดยเฉพาะ

๒. ขนาดของลาน ใบลานจารหนังสือสมัยอยุธยา ขนาดธรรมดามีสัดส่วนโดยเฉลี่ยยาวระหว่าง ๕๒-๕๕ ซม. กว้างระหว่าง ๔-๕ ซม. ถ้านำไปพิจารณาเปรียบเทียบกับระหว่างลานหนังสือสมัยอยุธยากับลานสมัยรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าลานสมัยอยุธยามีขนาดโดยเฉลี่ยแคบ

* กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กองอุตสาหกรรมในครอบครัว. ลานและผลิตภัณฑ์จากใบลาน. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๘. หน้า ๔-๖.

และสั้นกว่าลานสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งโดยทั่วไปลานสมัยรัตนโกสินทร์ จะมีขนาดยาวระหว่าง ๕๕-๖๐ ซม. กว้างระหว่าง ๕-๖.๕ ซม. ดังตัวอย่างซึ่งจัดทำเป็นตารางเปรียบเทียบขนาดของลานต่อไปนี้

ตารางเปรียบเทียบขนาดของลาน

ลานสมัยอยุธยา	ลานสมัยรัตนโกสินทร์
พुरुพวกคต ฉบับล่องชาดข้างลาย ของวัดไผ่ขน้า พ.ศ.๒๒๘๑ ลานมีขนาด ๕๔ × ๕ ซม.	ธาตุอาขยาด ฉบับล่องชาด ของวัดไผ่ขน้า พุทธศตวรรษ ๒๕ ลานมีขนาด ๕๕.๓ × ๕.๕ ซม.
พुरुพิธานสปป ฉบับล่องชาด ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร พ.ศ.๒๒๘๓ ลานมีขนาด ๕๒.๘ × ๔.๖ ซม.	พुरुภิธมมตถสฤคหปริเลท ๓ ฉบับทองทึบ ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร พ.ศ.๒๓๕๓ ลานมีขนาด ๕๕.๗ × ๕.๗ ซม.
นิเศยพรมหาวงส ฉบับล่องชาด ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร พ.ศ.๒๒๘๖ ลานมีขนาด ๕๔.๔ × ๔.๕ ซม.	อานิสงฆเวสุสนตรกณจชาฎก ฉบับลานดิบ ของวัดพนัญเชิงวรวิหารพุทธศตวรรษ ๒๕ ลานมีขนาด ๖๐.๓ × ๖.๕ ซม.

๓. การแบ่งบรรทัด ใบลานแต่ละหน้าลานส่วนใหญ่จัดบรรทัดเพื่อการเขียนหน้าละ ๕ บรรทัด เมื่อจารตัวอักษรลงเต็มหน้าลานแล้วจึงทำให้ช่องไฟระหว่างบรรทัดดูแคบไปมาก แต่การเว้นวรรคข้อความระหว่างประโยค กับการรักษาแนวเส้นกรอบหน้าหนังสือทั้งด้านซ้าย ด้านขวา และกึ่งกลางระหว่างช่องที่เจาะไว้ ให้มีแนวระดับตรงกันอย่างสม่ำเสมอเป็นระเบียบ ทำให้มองดูไม่แน่น แต่กลับงดงามและอ่านง่ายขึ้น

๔. ขนาดของตัวอักษร ช่างจารสมัยอยุธยานิยมจารตัวอักษรขนาดค่อนข้างใหญ่ รูปอักษรแต่ละตัวมีขนาดกว้างมาก ทำให้เส้นอักษรอยู่ในทรงโค้งมนดูกลมมากกว่าเหลี่ยม ทั้งๆ ที่อักษรแต่ละตัวมีเส้นหักมุมไม่น้อย นอกจากนั้นยังสามารถรักษาระดับและขนาดของตัวอักษรได้เท่ากัน และเหมือนกันทุกตัวอักษร ทำให้ดูสม่ำเสมอเป็นระเบียบเรียบไปตลอดหน้าลานทุกหน้า ตั้งแต่ต้นผูกจนจบถึงหน้าสุดท้ายของผูก



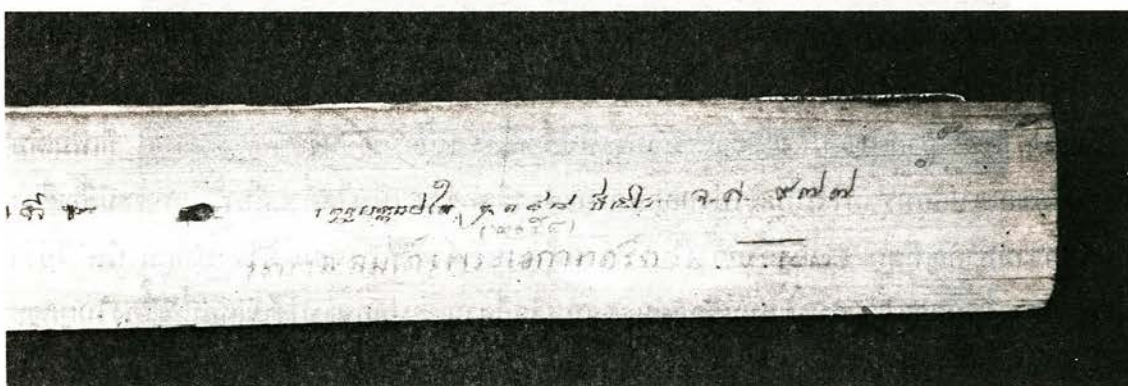
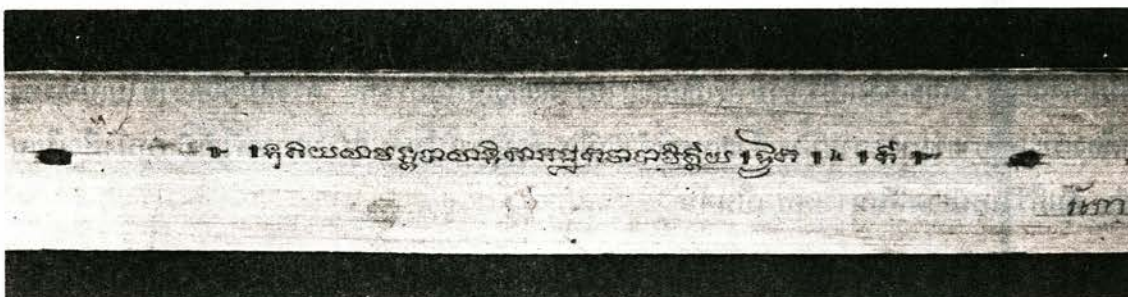
การจัดบรรทัดในหน้าลาน หน้าละ ๕ บรรทัด
มีเครื่องหมายฟองมัน เปียขาล และกากบาท บอกคำที่เขียนตก
ในคัมภีร์ มโหสถปณฺฑิตชาตก ผูก ๑ พ.ศ.๒๒๔๕

๕. สภาพของลาน ในการจารใบลาน เมื่อจารเสร็จแล้วต้องลบลานด้วยเขม่าไฟผสมน้ำมันยาง เพื่อให้ตัวอักษรดำเห็นเด่นชัดขึ้น แล้วต้องขัดผิวลานให้สะอาดจนลานขาวเนียนและเรียบเกลี้ยง ลานสมัยอยุธยามีลักษณะอย่างหนึ่งที่สังเกตได้คือผิวลานที่ลงน้ำมันยางผสมเขม่าไฟแล้ว จะขัดสะอาดมากจนเรียบเกลี้ยงไม่มีคราบน้ำมันหลงเหลือให้เห็นหรือสัมผัสได้ ดังนั้น เมื่อใช้มือลูบผ่านไปตามผิวลานจึงรู้สึกเนียนเรียบไม่สะดุดมือ

อนึ่ง การลงน้ำมันยางบนใบลาน จัดเป็นวิธีการอนุรักษ์และสงวนรักษาอย่างหนึ่ง เพราะการเตรียมลานจารหนังสือ ผิวลานต้องผ่านความร้อนเพื่อให้ลานแห้ง การลงน้ำมันภายหลังที่จารหนังสือเสร็จแล้วเท่ากับเป็นการเพิ่มน้ำมันหรือคั้นน้ำมันให้กับเนื้อลานเพื่อชดเชยส่วนที่แห้งหมดไปในคราวแรก เพราะน้ำมันจะช่วยทำให้เนื้อลานเหนียว มีสภาพเกาะยึดระหว่างเส้นใยมากขึ้น ช่วยให้ลานแข็งแรงไม่แห้งกรอบ นับเป็นความฉลาดอย่างหนึ่งของบรรพชนที่คิดหาวิธีเพิ่มคุณภาพลานให้มีสภาพแข็งแรง ช่วยเพิ่มอายุการใช้งานได้ยืนนานหากดูแลรักษาไว้อย่างดี ไม่ปล่อยให้ถูกความอับชื้น เปียก ไหม้ไฟ แมลงกัดกินทำลาย ลานจะมีอายุอยู่ได้นานมากกว่า ๓๐๐ ปีทีเดียว

๖. ชนิดของรูปอักษร ในคัมภีร์ใบลานแต่ละผูกรูปอักษรที่ใช้อาจมีชนิดเดียวหรือหลายชนิดแตกต่างกัน ตามหลักฐานที่ปรากฏชัดได้ว่า ผู้จารคัมภีร์นิยมให้ความสำคัญต่อการเลือก

ใช้รูปอักษรอย่างเคร่งคัด โดยกำหนดใช้ตามความสำคัญของข้อความ หรือหน้าที่ของข้อความเหล่านั้น
คงได้กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่า ลักษณะรูปอักษรที่ใช้ในคัมภีร์ในลานมี ๒ ชนิด คือ



ตัวอย่างใบปกหน้า

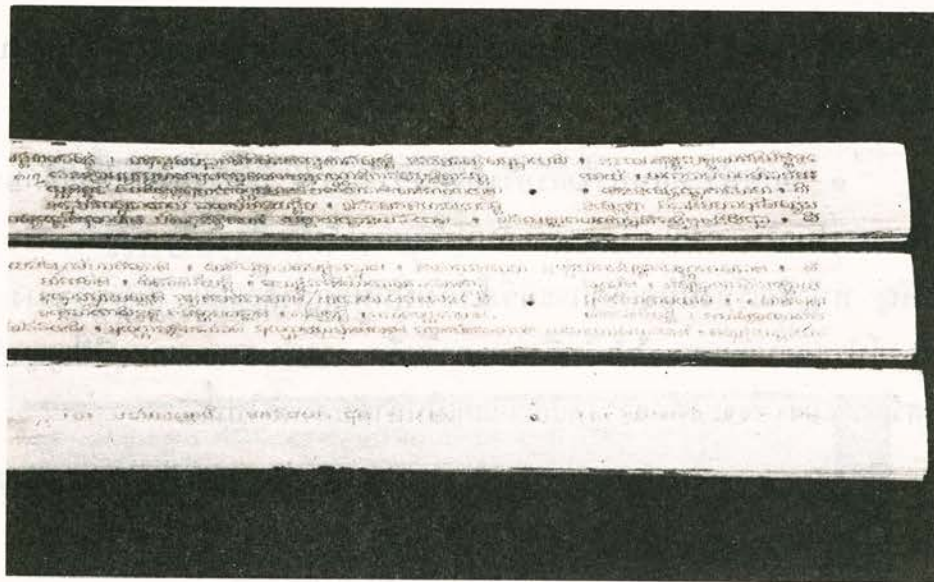
คัมภีร์พุทธศาสนนุตปาสาทิกาอรรถกถาปาจิตติย พ.ศ.๒๑๕๘

๖.๑ อักษรขอม หรือ อักษรขอมบรรจง อักษรชนิดนี้ใช้จารชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง และอักษรบอกอังกา โดยส่วนใหญ่ใช้เขียนเป็นภาษาบาลี ที่เขียนเป็นภาษาไทยมีบ้างเพียงส่วนน้อย

๖.๒ อักษรขอมหวัด มีทั้งชนิดเส้นจาร และเขียนด้วยเส้นหมึก ใช้บันทึกข้อความในส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นนอกเหนือจากเนื้อเรื่อง เช่น บอกวัตถุประสงค์หรือแสดงความรู้สึกปรารถนาของผู้สร้างคัมภีร์ บอกนามผู้สร้าง วัน เดือน ปีที่สร้าง รวมทั้งหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากคัมภีร์ หรือการนำคัมภีร์ไปใช้ในกิจกรรมต่างๆ เช่น ใช้เทศน์งานฉาปนกิจศพ งานบำเพ็ญกุศลของผู้มีศักดิ์ หรือเทศกาลต่างๆ ตามประเพณี เป็นต้น ซึ่งพบว่ามีการบันทึกข้อความดังกล่าวแทรกไว้บนใบปกลานบ้าง ใบลานเปล่าภายในผูกบ้าง โดยส่วนใหญ่บันทึกไว้เป็นภาษาไทย มีที่เป็นภาษาบาลีบ้างแต่เพียงส่วนน้อย และ ที่จำเป็นต้องกล่าวถึงเป็นข้อสังเกตไว้คือ ข้อความที่เพิ่มเติมขึ้นนี้มีทั้งชนิดที่จารขึ้นตั้งแต่แรกสร้างคัมภีร์ และบันทึกเพิ่มเติมขึ้นในยุคหลัง

ตัวเกยียน ก็คืออักษรขอมหวัด ที่บันทึกแทรกอยู่ระหว่างบรรทัดของเนื้อเรื่อง ภายในผูก มีทั้งชนิดที่จารตัวขาวและลงดำ กับมีบ้างที่เขียนด้วยเส้นหมึก ซึ่งน่าจะเขียนขึ้นภายหลัง เมื่อมีการนำคัมภีร์ไปใช้ เห็นได้ว่าตัวเกยียนจะเป็นข้อความที่เพิ่มเติมขึ้นนอกเหนือจากเนื้อเรื่อง โดยทั่วไปพบว่าเป็นคำอธิบายความหมายศัพท์ หรือขยายความในประโยคภาษาบาลี เป็นต้น เท่าที่พบมีทั้งเส้นจารและเขียนเป็นภาษาบาลีและภาษาไทยอยู่เหนือบรรทัด ตรงกับข้อความในเนื้อเรื่อง ที่ต้องการอธิบายขยายความนั้น ด้วยเหตุนี้ตัวเกยียนจึงมักพบในคัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นหนังสือเรียน เช่น คัมภีร์ในหมวดสัททาวีเสส เป็นต้น

การใช้อักษรต่างชนิดกันในคัมภีร์ใบลานแต่ละผูก เป็นการใช้รูปอักษรอย่างมีระบบ และยึดมั่นเป็นรูปแบบประเพณีที่ต้องใช้ให้เหมือนกันทุกยุคทุกสมัย เป็นเครื่องบ่งบอกถึง วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของพระสงฆ์และบรรพชนผู้สร้าง ผู้จารคัมภีร์ ซึ่งให้ความสำคัญในการ เลือกใช้รูปอักษรแต่ละชนิด และตำแหน่งที่จารตัวอักษร เพื่อแสดงให้เห็นลำดับความสำคัญของ ส่วนต่างๆ ในคัมภีร์แต่ละผูก เริ่มตั้งแต่ส่วนที่เป็นชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง หรือข้อความอื่นๆ ที่เพิ่มเติม ขึ้น ชนิดของรูปอักษร ที่ใช้เป็นตัวบ่งบอกสถานะของข้อความ เห็นได้ตั้งแต่หน้าปก จะมีชื่อเรื่อง เป็นข้อความสำคัญที่สุด จารอยู่กึ่งกลางใบปกลานด้านหน้าด้วยอักษรขอม ภาษาบาลีเท่านั้น ไม่ว่า เนื้อเรื่องภายในผูกจะใช้อักษรขอมหรืออักษรขอมหวัดก็ตาม รูปอักษรที่ใช้เขียนเนื้อเรื่องในผูกจะ เหมือนกันทั้งเรื่อง ส่วนข้อความที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ ส่วนใหญ่จะไม่นิยมใช้รูปอักษรแบบเดียวกับ ที่ใช้อยู่ในเนื้อเรื่อง แม้แต่ภาษาบางครั้งก็จะเปลี่ยนเป็นภาษาไทย เพื่อให้เห็นความแตกต่าง รวมทั้ง ตัวเกยียนก็เช่นเดียวกัน มีทั้งที่จารเป็นภาษาบาลีเหมือนกับเนื้อเรื่อง และจารเป็นภาษาไทย การ แยกใช้รูปอักษรให้แตกต่างกันอาจจะมีเจตนาแสดงให้เห็นว่าเนื้อเรื่องเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เป็น แบบฉบับ เป็นครู เพราะเป็นเรื่องรavnามาจากพระไตรปิฎก เป็นสิ่งถือว่าศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องให้ ความเคารพสูงสุด ไม่สมควรแก้ไข หรือนำข้อความอื่นเพิ่มเติมเข้าไป ฉะนั้น ข้อความอื่นๆ ที่ ประสงค์จะเขียนเพิ่มเติม จึงต้องแยกให้เห็นต่างออกไป เพื่อแสดงว่า ไม่เป็นการทำให้เกิดมลทิน ลบล้าง ไม่ให้ความเคารพ เกิดเป็นความเข้าใจผิดในกาลข้างหน้า



ตัวอย่างอักษรขอม ในคัมภีร์ปถมสมโพธิ พ.ศ.๒๒๐๕



ตัวอย่างอักษรขอมหวัด ในคัมภีร์ปถมสมโพธิ พ.ศ.๒๒๕๒

องค์ประกอบของคัมภีร์ไบลาน

คัมภีร์ไบลานแต่ละผูกมีองค์ประกอบที่จัดเป็นส่วนต่างๆ ๕ ส่วน เริ่มต้นจากหน้าต้นเรียงลำดับไป ประกอบด้วย ปกหน้า ไบรองปกหน้า เนื้อเรื่อง ไบรองปกหลัง และปกหลัง จะเห็นได้ว่าในแต่ละส่วนที่รวมกันเข้าเป็นผูก มีลักษณะเฉพาะอันแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพชนคนไทย ที่สามารถคิดวิธีการสร้างหนังสือไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมอันหาค่ามิได้ และแม้ถึงปัจจุบันนี้ องค์ประกอบส่วนใหญ่ของหนังสือก็ยังจัดเป็น ๕ ส่วนเช่นเดียวกัน จะแตกต่าง

กันก็เพียงบางส่วนเท่านั้น ในแต่ละส่วนของคัมภีร์ไบเบิล หรือจะเรียกว่าหนังสือไบเบิล มีรายละเอียดดังนี้คือ

๑. ปกหน้า คือหน้าชื่อเรื่องของคัมภีร์ไบเบิล มีชื่อเรื่องจารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี อยู่ที่กึ่งกลางไบเบิล กับมีเครื่องหมายคั่นหน้าและหลังชื่อเรื่อง เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกว่าเป็นข้อความสำคัญ หน้าชื่อเรื่องนี้นอกจากจะมีชื่อเรื่องเป็นหลักสำคัญแล้ว ยังพบว่าบางคัมภีร์มีความแตกต่างในองค์ประกอบซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวความคิด การนำเสนอ และภูมิปัญญาอันสูงส่งของบรรพชนผู้สร้างคัมภีร์ ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดเป็นลำดับดังต่อไปนี้

๑.๑ เครื่องหมายที่ใช้กับชื่อเรื่อง และเครื่องหมายอื่นๆ ที่ใช้ในคัมภีร์ไบเบิล มีหลายอย่าง ใช้ในหน้าที่และตำแหน่งที่อยู่ต่างกัน ดังนี้

๑.๑.๑ เครื่องหมายขึ้นต้นข้อความ มี ๒ แบบ คือ เครื่องหมายฟองมัน และ เครื่องหมายเปยยาล

เครื่องหมายฟองมัน หรือ ตาไก่ มีรูปเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน ๒ รอบ “๑” ใช้เป็นเครื่องหมายบอกขึ้นต้นชื่อเรื่อง ขึ้นต้นวรรค และขึ้นต้นข้อความในเนื้อเรื่อง มีทั้งแบบที่เขียนเดี่ยวและอยู่ระหว่างเครื่องหมายเปยยาล “๑ ๑ ๑” “๑ ๑ ๑” เครื่องหมายฟองมันนี้ บางคัมภีร์เติมสีแดงไว้ที่ใ้กลาง และบางทีเขียนไว้หลังชื่อเรื่องด้วย

เครื่องหมายเปยยาล ใช้เป็นเครื่องหมายบอกขึ้นต้นข้อความที่สุดวรรค แบ่งวรรค ที่สุดประโยค ที่สุดข้อความ จบเรื่อง เครื่องหมายนี้มีทั้งชนิดเขียนตัวเดียว “๑” และเขียน ๒ ตัวซ้อนกัน “๑” โดยอาจประดิษฐ์เส้นให้ดูแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น

๑ ๑ ๑ បទសម្ពោធិ មារិយ ផ្កក ៧ ๑ ๑

๑ ๑ ๑ ព្រះសម្ពោធិ មារិយ ផ្កក ៧ ๑ ๑

๑ ๑ ๑ ព្រះសម្ពោធិ ផ្កក ៦

๑ ๑ ๑ ព្រះសម្ពោធិ ផ្កក ៦

๑ បទសម្ពោធិ ផ្កក ១ ๑

๑ ព្រះសម្ពោធិ ផ្កក ១ ๑

๑ ๑ ព្រះសម្ពោធិ ផ្កក ៧ ๑ ๑

๑ ๑ ព្រះសម្ពោធិ ផ្កក ៤ ๑ ๑

๑. โยชนาสมนตปาสาทิกาอาทิกมม ผูก ๑ ๑

๒. โยชนาสมนตปาสาทิกาอาทิกมม ผูก ๑ ๑

๓. โยชนาสมนตปาสาทิกาอาทิกมม ผูก ๑ ๑

๔. โยชนาสมนตปาสาทิกาอาทิกมม ผูก ๑ ๑



ตัวอย่างเครื่องหมาย ละจุดบรรทัด ละข้อความ และตัวเกษียน
ในกัมภีร์พระอาทิกมม พ.ศ.๒๑๔๘

๑.๑.๒ เครื่องหมายละข้อความ หรือละประโยค เป็นรูปสัญลักษณ์ มีใช้หลายรูปแบบ ที่พบมากคือรูปเครื่องหมายที่มีอักษร “เป” “ป” และ “ล” อยู่ในระหว่างเครื่องหมายเพยขาล มีรูปอย่างนี้

๑.๑.๒.๑ ๑.๑.๒.๑ ๑.๑.๒.๑

ถอดเป็นอักษรไทย ๑ เป ๑ ๑ ป ๑ ๑ ล ๑

เครื่องหมายละข้อความเหล่านี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นตัวย่อมาจากคำ **เปยขาล** (เพยขาล) โดยตัดมาจากอักษรตัวแรก คือ เป หรือ ป และอักษรตัวสุดท้ายคือ ล มาใช้ให้เป็นรูปเครื่องหมาย เขียนไว้เพื่อบอกความหมายว่าข้อความที่อยู่ข้างหน้านั้นยังไม่จบ ตัวอย่างเช่น พระคาถาพาหุ มี ๘ จบ แต่เขียนหรือจารไว้เพียงจบแรกจบเดียว แล้วใช้เครื่องหมายละข้อความกำกับไว้ตอนท้าย ซึ่งจะเป็นที่รู้กันคืออยู่แล้วในหมู่ผู้ศึกษาภาษาบาลีว่าถ้าจะสวดหรืออ่าน

ข้อความก็ต้องสวดหรืออ่านให้ครบทั้ง ๘ จบ หรือถ้าจะแปลก็หมายถึงต้องแปลให้หมดทั้ง ๘ จบ เช่นเดียวกัน เครื่องหมายนี้บางครั้งอาจใช้ในความหมายให้รู้ในใจความว่า ต่อไปคือคำขึ้นต้น อย่างนั้นอีก ในกรณีเช่นนี้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาภาษาบาลีจากคัมภีร์ไบบลานก็ต้องรู้และเข้าใจกันแล้ว เป็นอย่างดีว่า เครื่องหมายละข้อความตรงนั้นใช้ในความหมายเช่นนั้น จะเห็นได้ว่าเครื่องหมาย ละข้อความนี้มีที่ใช้ได้หลายอย่าง หลายวิธีตามแต่ท่านผู้จารคัมภีร์จะนำไปใช้ในเรื่องของท่าน

๑.๑.๓ เครื่องหมายจบข้อความ คือเครื่องหมายโคมูตร มีรูปอย่างนี้

๗— ๗— เครื่องหมายนี้นอกจากใช้บอกจบข้อความหรือจบเรื่องแล้ว ยังใช้บอกจบข้อเรื่อง จบ บท และจบตอนด้วย ในการเขียนเครื่องหมายส่วนใหญ่นิยมเขียนต่อจากเครื่องหมายเพยยาล หรือ ระหว่างเครื่องหมายเพยยาล มีรูปอย่างนี้

๗ ๗— ๗ ๗— ๗ ๗— ๗ ๗— ๗

นอกจากนั้นบางคัมภีร์ยังเขียนเครื่องหมายจบข้อความให้มีรูปแตกต่างออกไปดังนี้

๗๖— ๗๖— ๗๖— ๗๖— เป็นต้น

๑.๑.๔ เครื่องหมายละสุด มีรูปที่นิยมใช้ในคัมภีร์ไบบลาน ๒ แบบ คือ รูป สระ “ะ” และรูปเครื่องหมายเพยยาล “๗” เครื่องหมายละสุดนี้ใช้เขียนไว้ที่สุตบรรทัดด้านขวา เฉพาะบรรทัดที่มีข้อความไม่เต็มถึงริมสุตบรรทัด ทั้งนี้เพื่อจัดระดับหรือรักษากรอบหน้าลานแต่ละ หน้า ให้มีตัวหนังสืออยู่เป็นแนวเสมอกันทั้งด้านซ้ายและด้านขวา เป็นความงดงามที่ลงตัว แสดง ถึงความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ต่อการรักษารูปแบบของหน้าหนังสือให้อยู่ในมาตรฐานที่ กำหนดอย่างสม่ำเสมอทุกหน้าลาน ลักษณะการจัดกรอบหน้าหนังสืออย่างนี้ แม้ในปัจจุบันการ สร้างหนังสือได้เปลี่ยนรูปแบบมาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แล้ว แต่ก็ยังคงสืบทอดความคิดในการ รักษากรอบหน้าหนังสือไว้ให้ดูงดงามเช่นเดิม

๑.๑.๕ เครื่องหมายแทนคำ “อันว่า” ในคัมภีร์ไบบลานสมัยอยุธยาพบ เครื่องหมายนี้มีใช้หลายรูปแบบ ดังนี้ ๖ ๖ ๖ ๖ สังเกตได้ว่า คำ อันว่า นี้ ไม่ นิยมเขียนให้เต็มตามรูปศัพท์ แต่เขียนเป็นรูปเครื่องหมายหรือรูปสัญลักษณ์แทน โดยเรียกชื่อต่าง กันตามความนิยมของแต่ละสำนักศึกษา เท่าที่รวบรวมได้มีที่เรียกว่า ฮ หาง จี๋ ฮ หาง ฮี และ ตัวหวือ เป็นต้น เรื่องนี้ ศาสตราจารย์ ฉ่ำ ทองคำวรรณ และ อาจารย์ทอง ไชยชาติ เคยอธิบาย ไว้ว่าเดิมน่าจะเขียนอย่างนี้ ๖ (รี) มาจากรูปอักษรธรรมล้านนา อ่านว่า ฮ หาง จี๋ (ร หาง จี๋) หรือ ฮ หาง ฮี ใส่กิ อ่านว่า อันว่า ต่อมาเขียนด้วยลายมือหัดขึ้นทำให้รูปกลายไปเป็นอย่างนี้ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ เป็นต้น

อนึ่ง คำ อันว่า ใช้เป็นคำบ่งบอกความเป็นประธานของประโยคในการ
แปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ด้วยวิธีแปลแบบขกศัพท หรือแปลโดยพยัญชนะ ในคัมภีร์ใบลาน
ส่วนใหญ่จะพบเครื่องหมายนี้ ในคัมภีร์ฉบับแปล ตัวอย่างเช่น

๑.๑.๕ **พระปฐมเจ้า** พุทธ อันว่า พระพุทธเจ้า

๑.๑.๖ **อหิ** อันว่า ข้าพเจ้า

๑.๑.๖ เครื่องหมายลบคำที่เขียนผิด ในการจารใบลานมีบ้างที่จารตัวอักษร
ผิด และไม่สามารถลบออก ในคัมภีร์ใบลานพบหลักฐานการใช้เครื่องหมายแทนการลบคำผิด ที่
รวบรวมได้มี ๔ แบบ คือ

๑) ใช้น้ำหรดาลแต้มปิดคำที่ผิดหรือไม่ใช้

๒) เขียนรูปวงกลมขนาดเล็กไว้กลางตัวอักษรที่ผิด ตัวอย่างเช่น

มคธชาดก
๕

๓) ขีดเส้นทับบนตัวอักษรที่เขียนผิด ตัวอย่างเช่น **มคธชา**

๔) เขียนเส้นวงกลมล้อมรอบตัวอักษรที่ผิด ตัวอย่างเช่น **มคธ**

๑.๑.๗ เครื่องหมายการปิดทองคำเปลวทับชื่อเรื่องบนปกหน้าคัมภีร์ใบลาน
ในสมัยโบราณเมื่อใช้คัมภีร์ใบลานเพื่อการศึกษาเล่าเรียนจบผูกหรือจบเรื่องแล้ว จะนิยมปิดทองคำ
เปลวไว้ที่ชื่อเรื่องของคัมภีร์นั้น วิธีการปิดทองคำเปลวอย่างนี้เป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของ
พระสงฆ์หรือสามเณรในสมัยก่อน ด้วยคัมภีร์ใบลานที่ใช้เป็นหนังสือเรียนนั้นย่อมเป็นที่เคารพ
บูชาอย่างสูงสุด เสมอด้วยผู้เป็นครูอาจารย์ และถ้าเป็นเรื่องในพระไตรปิฎกก็จะเหมือนกับตัวแทน
องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้น ทุกครั้งที่จะนำคัมภีร์ออกมาจากที่เก็บ หรือใช้แล้วนำไปเก็บไว้ที่
เดิม ต้องกราบไหว้ด้วยความเคารพอย่างสม่ำเสมอทุกครั้ง และเมื่อใช้ศึกษาเล่าเรียนจบแล้วก็จะปิด
ทองคำเปลวไว้ที่ชื่อเรื่องคัมภีร์นั้น โดยอาจจะเพื่อใช้เป็นเครื่องหมายแห่งความเคารพอันสูงสุด
หรือเพื่อเป็นสัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าคัมภีร์ใบลานผูกนั้นใช้เป็นหนังสือเรียนและได้เรียนจบแล้ว บาง
คัมภีร์พบว่ามีข้อความเขียนบอกไว้ด้วยว่า เรียนจบแล้ว เป็นต้น

๑.๑.๘ ในคัมภีร์ใบลานมีคำย่อที่พบบ่อย คือ บทขึ้นต้น หรือ บท
นมัสการ ซึ่งใช้เป็นคำสั้นๆ ว่า ๑ นมตถุ ๑ หรือ ๑ นโมตตตถุ ๑ และ ๑ นโมเมตตตถุ ๑
เป็นต้น และที่ใช้เป็นบทเต็มก็มี คือ ๑ นโมตตส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ๑

๑.๑.๕ ในคัมภีร์ไบเบิลมีเครื่องหมายบอกคำที่เขียนตก ซึ่งนิยมใช้
เครื่องหมายกากบาท เขียนไว้บนหรือล่างบรรทัดตรงกับจุดที่เขียนตก ตัวอย่างเช่น

ทอง
พหลผิม เพลก
+

๑๕
 +
 น ส.ส
 ม

ကလေး
+ န
+
က၊ ဟ
+ န

สงคห
สงคปา⁺ทิ

๒๕๖๖

๑.๒ ข้อความที่ใช้ประกอบเรื่องบนใบปกหน้าของคัมภีร์ใบลานนอกจากจะมีชื่อเรื่องแล้ว ยังมีข้อความอื่นๆ ที่ประกอบเข้ามาเป็นการเพิ่มความสำคัญให้แก่คัมภีร์ใบลานมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง ถึงแม้ว่าแต่ละคัมภีร์จะมีข้อความที่ไม่ได้กำหนดไว้แน่นอนว่าต้องเหมือนกันทุกผูกจะเห็นได้ว่าแม้ในคัมภีร์เดียวกันซึ่งมีหลายผูก บางผูกอาจจะมีข้อความเหมือนกัน หรือแตกต่างกัน หรือไม่มีข้อความใดๆ เลยก็ได้ ข้อความดังกล่าวมีสาระสำคัญที่รวบรวมได้ดังต่อไปนี้

๑.๒.๑ ข้อความที่ระบุรายละเอียดของเรื่อง ในแต่ละผูก แต่ละคัมภีร์มีดังต่อไปนี้

๑) คัมภีร์ไบเบิลที่จบเรื่องภายใน ๑ ผูก มักจะมีข้อความระบุไว้
ต่อจากชื่อเรื่อง เพื่อให้รู้ว่ามีเพียงผูกเดียว โดยใช้คำว่า ปริบูรณ์ ซึ่งหมายถึงจบบริบูรณ์ ตัวอย่าง
เช่น

၁၁ ဟတ္ထိတြေးဟဂိသမသိဗရိ ဗရိဗုဏ္ဏာ ၁၁

๗ ปาฬิปุระอุทธานทีปนิ ปริปัญณา ๗

၁၇၁ သာသနာတော်တော်တော်တော်တော် ၁၇၁

๗ ธาตุอาขุยาตจปาริปุณณ แล ๗

ส่วนคำภีร์ไบเบิลฉบับรัตนโกสินทร์จะพบว่า มีข้อความบอก
 จบ ๑ ผูกมากกว่าที่พบในคำภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา เช่น ใช้คำในภาษาบาลีว่า นิภูจิต্ত นิภูจิตโต และ

นิภูจิตา ซึ่งมีความหมายว่า จบ เช่นเดียวกัน ทั้งนี้มิได้หมายความว่าคัมภีร์ไบเบิลตามสมัยอยุธยาไม่ใช่คำเหล่านี้ แต่เนื่องจากได้พบคัมภีร์ไบเบิลตามสมัยอยุธยาจำนวนน้อยมาก ทำให้ตัวอย่างที่พบมีจำนวนจำกัดไปด้วย ดังจะได้ยกตัวอย่างคัมภีร์ไบเบิลตามสมัยรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

៣ អត្ថប្បក្កាតំតណ្ហាករណំសារំដ៏ដ៏តំ ៣

๙๙ อตฺตพฺยาภาตคณฺหาภรณํสาร์ณฺญจิตํ ๙๙

၇။ ပြေးသွားသောကွက်စွဲလေးပါးပါး ၇။

๗ พระปาฏิโมกข์แห่งโสณิฏฐิโต ๗

៣ ព្រះបាទសោម្មវត្ថុបរិបូណ៌និដ្ឋិតា ៣

๓ พระปาฏิโมกข์วิญญูการปริปัญณานิฏจिता ๓

๒) คัมภีร์ใบลานที่จารจบเรื่องใน ๑ ผูก และผูกนั้นได้เพิ่มจำนวน
 ลานมากเกินกว่ามาตรฐาน ซึ่งกำหนดว่า ๑ ผูกมี ๒๔ ลาน คัมภีร์ลักษณะเช่นนี้บางผูกจะบอก
 จำนวนลานที่เพิ่มขึ้น หรือบอกจำนวนลานที่มีอยู่ในผูกนั้น โดยจารไว้ต่อจากชื่อเรื่อง ข้อนี้ไม่พบ
 ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา แต่พบหลักฐานคัมภีร์ใบลานสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น

၁၁ ဂြိုဟ်တံတစ်ခုလုံးကို ၆၀ ဝိဇ္ဇာ ၁၁

๗ พุทธนิมิชาตกจตุตถกมฺพุชชกฺษรณฺวาท ๔๐ ไบ ๗

๓) คัมภีร์ไบเบิลที่มีเนื้อเรื่องยาวมากกว่า ๑ ผูก จะบอกลำดับผูกไว้ต่อจากชื่อเรื่องด้วยทุกผูก โดยบอกไว้เป็นจำนวนตัวเลขว่า ผูก ๑ ผูก ๒ ผูก ๓ เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบว่าบางคัมภีร์ใช้อักษรบอกอังกา^๑ เป็นลำดับผูกแทนตัวเลข หรือเพิ่มเติมใช้ทั้ง ๒ แบบดังตัวอย่างต่อไปนี้

॥ ପୁରୁଷର ସ୍ତୁତି ॥

๗ จุลวน ผูก ๖ ๗

* อักษรบอกรหัส โดยปกติจะใช้อักษรขอมบรรจงจารไว้ที่ด้านหลังริมซ้ายของทุกลานในผก

၇၇ (၆၆) ဂဏန်း ၁ နှစ် ၇၇

។ ។ ពុទ្ធកម្មុបត ជូក ១ ប័ណ្ណបាយ ។ ។

¶ မဃာဠာကဏ္ဍာနာနာ ¶ ကာ ¶

๗ มหาชนกชาตก ๗ กา ๗

॥ अथाहं ह्यहं ॥ ॐ ॥ १८ ॥

๗ มหาจุล ผูก ๗ เบ ๗ ๑๕ ๗

၁။ သို့သော်လည်းကောင်း၊ ယင်းကိစ္စများသည် ပြည်သူများ၏ အကျိုးအမြတ်နှင့် ပတ်သက်သည့် ကိစ္စများ ဖြစ်ပါသည်။

๗ ทุติยสามนุตปาสาทิกาอฏฐกถาปาจิตติย ๗
 ผู้ก ๗ ๔ ๗ ก็ ๗

๔) คัมภีร์ไบเบิลบางคัมภีร์จะมีข้อความบอกไว้ว่าเป็นคัมภีร์ภาษา
บาลี หรืออักษรขอม ภาษาบาลี โดยเขียนข้อความดังกล่าวไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังชื่อเรื่อง ใน
กลุ่มคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยาพบเฉพาะคำ ปาฬิ กมฺโพชชกฺขณฺณวาท อกฺขรปาถ และ อกฺขรปาถเชิง
จากคัมภีร์ต่อไปนี้

၁၁ (ဇာတိ) ဝိသုဒ္ဓိ ဝိသုဒ္ဓိ ၁၁

๗ พรปาฬิจรียาปิฏก กัมโปทชกษรณวาท ๗

၁၁ (ဗြဟ္မာစက္ခု နှစ် ၆၂) နက္ခတ်ဇာတာ ၁၁

๗ พุทธทาส ผูก ๔) อักษรปาลิต ๗

၁၁ ဇွန်လဆန်းကလေးတစ်နေ့ နေ့လယ်ခင်းကလေး
နေ့လယ်ခင်းကလေးတစ်နေ့ ၁၁

๗ พุทธมุนินิกายปาฬี อินทริยภาวนนาม
สูตร อักษรपालเชิง ๗

แต่ในกลุ่มคัมภีร์ใบลานสมัยรัตนโกสินทร์พบข้อความเขียนต่าง
ออกไป มีคำว่า กมพูชกษรจวาก กมพูชกษรจวาท และ ปาลี เป็นต้น ได้แก่เรื่องต่อไปนี้

๑ **ไตรมุขมุตตมกษรจวาท** ๑

๑ พุทธมมปทกษรจวาท ๑

๑ **มหาราชมุตตมกษรจวาท** ๑

๑ มหาวงษกษรจวาท ๑

๑ **ธมมธรรมาภิมุขมุตตม** ๑

๑ วินยธรลิกขาปทปาลี เป็นต้น ๑

๕) คัมภีร์ใบลานบางคัมภีร์มีอักษรบอกอังกาที่อยู่ภายในผูกควบคู่
ไปกับชื่อเรื่อง หรือบางคัมภีร์บอกเนื้อเรื่องแต่ละตอนพร้อมอังกาที่อยู่ในผูกไว้ที่ใบปกหน้า
ทำนองเดียวกับสารบัญของเรื่องในผูก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑ ๐ ^ล _ฏ ๑ **พระดาษิณี** ๑

๑ ๐ ^ณ _ญ ๑ **พระปาจิตตีย์** ๑

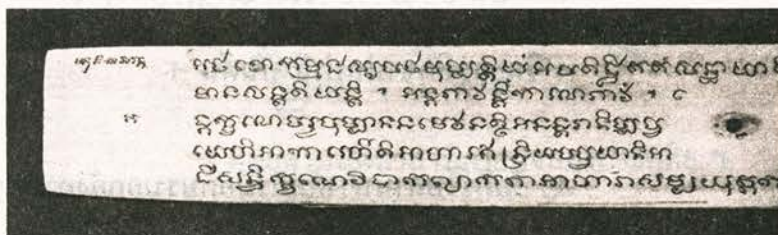
๑ **คาถาไตรมุขมุตตม** ๑ ^ค _๑ **ยชครุ** ๑
หฐยชครุ ๑
ยชครุ ๑
ยชครุ ๑
ยชครุ ๑

ก
ข

๑ คาถาพุทธมมปท ผูก ๑

๑ ยมกวคค ก
อปปมาทคค เก
ปุปผคค กะ
พาลคค จิ
สหสสคค ข

นอกจากนั้นยังพบว่าในบางคัมภีร์จารชื่อเรื่องไว้เหนืออังกาด้วย
อักษรขอมหัวดทุกลานด้วย



ตัวอย่างมีชื่อคัมภีร์อยู่เหนืออักษรบอangk
ในคัมภีร์ อนุฎีกาวิภังค พุทธศตวรรษ ๒๒

๑.๒.๒ ข้อความบันทึกประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ มีทั้งบอกชื่อผู้สร้าง
คำอุทิศ ความปรารถนา วัน เดือน ปีที่สร้าง และการนำไปใช้ เป็นต้น ข้อความดังกล่าวนี้เป็น
ส่วนหนึ่งที่เพิ่มเติมขึ้นอย่างไม่มีแบบแผนแน่นอนว่าจะต้องใช้เหมือนกันทุกผูก ทุกคัมภีร์ โดยมาก
จะปรากฏอยู่ในส่วนที่ว่างของลานใบปกหน้า ใบปกหลัง ใบรองปก หรือเขียนต่อจากข้อความ
ตอนจบเรื่อง โดยใช้ทั้งอักษรขอมบรรจง ขอมหัวด และอักษรไทย ภาษาบาลีและไทย แต่ที่นิยม
มากและพบบ่อยคือ อักษรขอมหัวด ภาษาไทย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) บอกชื่อผู้สร้างคัมภีร์อยู่ด้านซ้าย ปีที่สร้างอยู่ด้านขวาของใบ
ปกหน้า เช่น ในคัมภีร์ มโหสถปณิฑิตชาตก ผูก ๑ พ.ศ.๒๒๔๕ ของหอสมุดแห่งชาติ ด้านซ้าย
ของชื่อเรื่องมีข้อความอักษรขอม ภาษาไทย ความว่า

ព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី៧
ស្រីរាជេន្ទ្រវរ្ម័ន

หลวงเมืองลูกชัยทิพย์สร้างไว้กับพระศาสนา
แก่พุทธกตบุตร

ด้านขวามีข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

พุทธศักราชได้ ๒๒๔๕ ปีจอ อัฐศก ๑

พุทธศักราชได้ ๒๒๔๕ ปีจอ อัฐศก ๑

๒) บอกคำอุทิศ เจตนา หรือวัตถุประสงค์ ปณิธาน ความปรารถนา
ของผู้สร้างคัมภีร์ รวมทั้งปีที่สร้าง ในคัมภีร์ที่มีหลายผูก ไม่มีข้อกำหนดว่าแต่ละผูกจะบันทึก
ข้อความอะไรไว้บนลานใด เพียงแต่เนื้อหาโดยรวมจะมีใจความเหมือนกัน ดังจะได้ยกตัวอย่างจาก
คัมภีร์เรื่อง ปถมสมโพธิ พ.ศ.๒๒๔๒ ของหอสมุดแห่งชาติ ดังต่อไปนี้

ในคัมภีร์ปถมสมโพธิ ผูก ๓ ใบปกหน้าด้านซ้ายมีข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ดังนี้

พุทธศักราชได้ ๒๒๔๒ (จุลศักราช) ๑๐๐๐
พระวัสสาเขียนมาแต่วัสสา

พุทธศักราชได้ ๒๒๔๒ พระวัสสาเขียนมาแต่วัสสา

จอ เมื่ออยู่เรียนปถม* แล ๑

ตรงกลางลานมีชื่อเรื่องเขียนด้วยอักษรขอมหวัด ภาษาบาลี ดังนี้

๑- ปถมสมโพธิ ๓ ลักษณปฏิบัติ ๑๕

๒- ปถมสมโพธิ ผูก ๓ ลักษณปฏิบัติ ๑๕

ด้านขวาต่อจากชื่อเรื่องมีข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ดังนี้

๑- (จุลศักราช) ๑๐๐๐ สำหรับศาสนาให้ถ้วน ๕๐๐๐
พระวัสสา เป็นอุปนิสัยปัจจัยแก่นิพพาน ๑

ข้าพระสมิเหล็กเขียนไว้ ๐ สำหรับศาสนาให้ถ้วน ๕๐๐๐

พระวัสสา เป็นอุปนิสัยปัจจัยแก่นิพพาน ๑

* หมายถึงคัมภีร์ ปถมสมโพธิ

ในคัมภีร์ปถมสมโพธิ ผูก ๗ ใบปกหน้าด้านซ้ายมีข้อความอักษรขอมบรรจง ภาษาบาลี ดังนี้

ธัมมชยวาทะนันทะนันทะนันทะนันทะ ๑

นิพพานปัจจุโยโหตุเม อนาคเตกาเล ๑

ตรงกลางลานมีชื่อเรื่องเขียนด้วยอักษรขอมบรรจง ภาษาบาลี ดังนี้

๐๓ บรมสมโพธิ ผูก ๗ มารีเจตยา ๑

๐๓

๐๓

ปถมสมโพธิ ผูก ๗ มารีเจตยา ๑

๐๓

ด้านขวาต่อจากชื่อเรื่องมีข้อความเขียนด้วยอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ดังนี้

๑ อธิษฐานให้พระศาสดาพระพุทธรูป
พระศาสดาพระพุทธรูป
พระศาสดาพระพุทธรูป
พระศาสดาพระพุทธรูป ๑

๑ ข้าสมิพรหมทองเหล็กสร้างไว้สำหรับพระศาสดาพระพุทธรูป
เจ้า ขอรูปนิตยปัจจัยแก่นิพพานไปเมื่อภพภาคหน้า
อย่ารู้เจ็บหลังเลย ๑

ในคัมภีร์ปถมสมโพธิ ผูก ๘ ตอนจบของลานสุดท้ายเขียนด้วยอักษรขอมบรรจง ภาษาไทยปน ภาษาบาลี ความว่า

๑ อธิษฐานให้พระศาสดาพระพุทธรูป
พระศาสดาพระพุทธรูป ๑

๑ ข้าพเจ้าผู้เขียน ขอนิพพานปัจจุโยโหตุ
แก่ข้าผู้เขียนเป็นที่สุดเถิด ๑

ทานแล้ว

ทานแล้วตามฉบับ

ทานแล้วท่านผู้วิเศษ เป็นต้น

ไว้ที่ปกหน้า และภายในลูกก็จะมีร่องรอยการตรวจแก้ไข เช่น มีเครื่องหมาย กา บอกคำเขียนตก แล้วเติมคำที่ตกไว้ด้วยอักษรขนาดเล็กมาก มีทั้งอักษรขอมบรรจงและขอมหวัด ที่เรียกว่าตัวเกษียน และยังมีบันทึกบอกนามผู้จารหรือผู้เขียนคัมภีร์ เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในคัมภีร์ ปฐมสมรุต บัณฑิต พ.ศ.๒๒๕๓ ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร ที่ใบปก
หน้าด้านซ้าย มีข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

[illegible]

๗ วันจันทร์เดือนสิบ แรมสิบห้าค่ำ ปีชวด โทศก พุทธศักราช
ได้ ๒๔๕๓ เศษสังขยาสีเดือนกับสิบห้าวัน
ท่านออยยารอดผู้แม่ อนางจู้ยผู้ลูกสาว อยู่ตำ
บลได้วัดกล้วย สร้างปถมสามนต์ ถวายพระมหา
ยสเสถียร แลมหาพรหมสร ให้ไว้กับพระศา
สนาให้สงฆ์เรียนให้ถ้วนห้าพันพระวัสสา แล ฯ

ในคำภีร์ ลินตูปกาสิณิกษาคตก พ.ศ.๒๔๕๐ ของหอสมุดแห่งชาติ ที่ใบปก
ด้านซ้ายมีข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

๑ หนังสือนี้เจ้ารามอาลักษณ์สร้างไว้สำหรับพระศาสนา พระสงฆ์องค์ใด
จะยืมไปเล่าเรียนอย่าหวงแหนไว้ ๑

๑ หนังสือเจ้ารามอาลักษณ์สร้างไว้สำหรับพระศาสนา พระสงฆ์องค์ใด
จะยืมไปเล่าเรียนอย่าหวงแหนไว้ ๑

ส่วนด้านขวามีข้อความอักษรไทย ภาษาไทย

ผูก ๒ เขียนว่า

เนนเกิด เนรเกิด

ผูก ๓ เขียนว่า

เนนอยู่เจียน เนรอยู่เขียน

ผูก ๖ เขียนว่า

พุทธศักราชได้ ๒๑๕๐ ปี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕

พุทธศักราชได้ ๒๑๕๐ ปี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕

ในคัมภีร์ ปถมสมโพธิ พ.ศ. ๒๒๘๘ ของหอสมุดแห่งชาติ ที่ใบปกด้านซ้ายมี
ข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ว่า

๑ ธรรมคุณแห่งพระรัตนตรัย มีเจตนาสร้างไว้ในพระ
ศาสนาแล ๑

๑ อุบาสกพรผู้ฟัว อุบาสิกาทองมากผู้เมีย มีเจตนาสร้างไว้ในพระ
ศาสนาแล ๑

ส่วนด้านขวามีข้อความอักษรขอมหวัด และอักษรไทย ภาษาไทย ความว่า

พุทธศักราชได้ ๒๒๘๘ พระวัสสา ปีชาน อัฐศก ๑

พุทธศักราชได้ ๒๒๘๘ พระวัสสา ปีชาน อัฐศก ๑

พิจารณาจากข้อความที่ปรากฏบนใบปกหน้าของคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาทำให้
ได้หลักฐานว่าการสร้างคัมภีร์ใบลานถวายไว้กับพระศาสนานั้น ผลประโยชน์ที่ได้ประการหนึ่งคือ
ให้ใช้เป็นหนังสือเรียน ซึ่งหมายถึงเป็นหลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการศึกษา การเรียนรู้ของ

ในคัมภีร์ พุทธสารสงคห ผูก ๑ ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร ที่ใบปกหน้ามีข้อความ
อักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

๑ **พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ**
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔

๑ **พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ**
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔

ในคัมภีร์ พระอภิธรรมมุตตสงคห ผูก ๒ ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร ที่ใบปกหน้ามี
ข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

๑ **พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ**
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔

๑ **พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ**
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔

ในคัมภีร์ อตถกถาพรวิมานวตถ ผูก ๔ ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร ที่ใบปกหน้ามี
ข้อความอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

๑ **พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ**
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔

๑ **พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ**
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔

ในคัมภีร์ พุทธทุกขนิโรธอริยสัจจกถา โดยประสงค์ ของวัดพนัญเชิงวรวิหารมีเส้น
หมึกบันทึกไว้ที่ใบรองปกหน้าด้วยอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

๑ หม่อมเจ้าชาย ขุ่ม พระโอรสในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณฤกษ์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๖ ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๔
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๗๐ ปี

๑ ใบเสมาในการจำแนกใบลานตามลักษณะ
ใบลานในใบลานรูปคอกเตี้ยคอกสูง
ใช้ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๓๒ ๑

๑ ใช้เทศนาในการบำเพ็ญพระราชกุศล พระราชอุทิศ
พระราชทานในพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าเทพาจรจำรัส
ศรีพันธุราธิราชธิดา* พ.ศ. ๒๔๓๒ ๑

๒. ใบรองปกหน้าและปกหลัง คือลานเปล่าจำนวนส่วนละ ๒-๕ ลาน แทรกอยู่
ระหว่างปกหน้ากับเนื้อเรื่องส่วนหนึ่ง และเนื้อเรื่องกับปกหลังอีกส่วนหนึ่ง ใบลานเปล่าที่แทรกไว้
นี้เป็นการเสริมให้คัมภีร์ใบลานแต่ละผูกมีความแข็งแรงมากขึ้น และมีส่วนช่วยป้องกันไม่ให้ลานที่
จารเนื้อเรื่องไว้ถูกกระทบเป็นอันตรายเสียหายได้ง่ายเมื่อคลี่ผูกและพลิกหน้าลานไปมา เพราะทุก
ครั้งที่พลิกใบลานสายสนองจะครูดเนื้อลานไปมาจนถึงฉีกขาดชำรุดได้ ขณะปฏิบัติงานสำรวจพบ
ว่าบางคัมภีร์ผู้สร้างจะใช้แผ่นหนัง ผ้า หรือกระดาษ ตัดเป็นแผ่นรูปกลม ขนาดกว้างมากกว่ารูใบลานที่
ร้อยสายสนองเล็กน้อย เจาะรูตรงกลางขนาดเท่ากับรูใบลานใช้ปิดหน้าหลังใบรองปกหน้าและ
ปกหลัง เฉพาะรูด้านซ้ายของใบลานซึ่งใช้เป็นที่ร้อยสายสนอง แล้วเย็บให้ติดกัน เป็นการช่วย
ประคองไม่ให้สายสนองครูดลาน เป็นส่วนช่วยให้ลานแข็งแรงคงสภาพดี ยืดอายุการใช้งานได้
นานมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง วิธีการอย่างนี้เป็นสิ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพชน ที่รู้จักสร้างสรรค์
ระบบการถนอมหนังสือ เพื่อสงวนรักษาคุณภาพหนังสือให้มีอายุการใช้งานได้ยืนยาว

การสงวนรักษาหนังสือ เป็นความสามารถอย่างหนึ่งของคนไทยในสมัยโบราณ
ซึ่งรู้จักหาวิธีการรักษาหนังสือให้มีความคงทนถาวร ยืดอายุการใช้งานได้ยืนยาว เริ่มต้นตั้งแต่การเก็บ
คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ไม้ประทับขนานไว้หน้าหลังมัดคัมภีร์รวมกันแล้วมีผ้าห่อไว้อีกชั้นหนึ่ง ด้วย
วิธีการอย่างนี้นอกจากจะเป็นการช่วยประคับประคองไม่ให้ลานหักเคาะหรือบิดงอแล้ว ยังทำให้ดู
เป็นระเบียบงดงามในเวลาจัดเก็บ กับเป็นวิธีป้องกันไม่ให้ใบลานถูกกระทบกระแทกระหว่างมัด

* เจ้าฟ้าเทพาจรจำรัสศรี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระวิมาดาเธอ
กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีวอก ตรงกับวันที่
๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๖ ปี

คัมภีร์ด้วยกัน ขณะหยิบใช้บ่อยครั้งหรือเคลื่อนย้ายไปในที่ต่างๆ ก็จะช่วยให้เคลื่อนที่ไปได้สะดวก ลานไม้แตกผุแตกมด นอกจากนั้นการใช้ผ้าห่อยังช่วยป้องกันฝุ่นละอองเกาะจับใบลาน กันความชื้น ความร้อนได้ เพราะผ้าจะช่วยระบายอากาศ เป็นการรักษาอุณหภูมิไม่ให้ลานแห้งกรอบเร็ว และที่สำคัญยังเป็นการถนอมให้ใบลานดูใหม่อยู่เสมอด้วย

ส่วนที่หน้ามัดคัมภีร์ จะมีฉลาก หรือป้ายบอกชื่อคัมภีร์ติดไว้ ใช้เป็นเครื่องมือช่วยค้นหาใบลานให้สามารถหยิบใช้ได้รวดเร็ว โดยไม่ต้องแกะผ้าห่อคัมภีร์ทุกมัด เพื่อค้นหาเรื่องที่ต้องการ

ภูมิปัญญาของบรรพชนที่นำขย่องอีกประการหนึ่ง ในเรื่องเกี่ยวกับการสงวนรักษาหนังสือ ซึ่งพบเห็นเหมือนกันทุกวัดก็คือ คัมภีร์ใบลานที่ฉีกขาดหรือหักเคาะแล้วจะมีการซ่อมเสริมไว้โดยใช้เข็มเย็บส่วนที่ฉีกขาดนั้นไว้ด้วยด้ายสีต่างๆ กัน มีทั้งชนิดที่ใช้ลานหรือผ้าตัดให้มีขนาดกว้างมากกว่ารอยฉีกขาดเล็กน้อย ปะหรือดามไว้แล้วเย็บให้ติดกันด้วยฝีเข็มเรียบถี่เป็นแนวตรง เป็นระเบียบงดงาม ช่วยให้ลานมีสภาพแข็งแรงมากขึ้น ลานไม่ขาดจากกัน และบางทีก็เย็บเกาะเฉพาะรอยฉีกขาดโดยไม่ใช้ลานหรือผ้าดามก็มี

การป้องกันความเสียหายอันอาจเกิดขึ้นกับคัมภีร์ใบลานได้พบมาก คือการใช้ผ้าหรือกระดาษเพล ขนาดกว้างประมาณ ๒-๓ นิ้ว พันรอบไม้ประทับหัวท้ายตรงกับรอยที่เชื่อมมัดคัมภีร์พันกระทบ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไม้ประทับที่มีการตกแต่งประดับด้วยงานศิลปกรรม เช่น ลายรดน้ำ หรือประดับมุก เป็นต้น



การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานแบบโบราณด้วยวิธีปะเย็บ

คนไทยในสมัยโบราณ นอกจากจะรู้วิธีการสงวนรักษาตัวคัมภีร์ใบลานเป็นอย่างดีแล้ว ยังรู้จักคิดสร้างที่เก็บรักษา โดยเฉพาะวัดซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมคัมภีร์ใบลานไว้เป็นจำนวนมาก นิยมสร้างอาคารขึ้นเป็นที่เก็บเฉพาะ เมื่อแรกคงจะสร้างขึ้นเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียว จึงเรียกอาคารนั้นว่า หอพระไตรปิฎก หรือ หอปิฎกธรรม หรือ หอไตร^๑ ต่อมาวัดมีหนังสือประเภทอื่นๆ เพิ่มขึ้นก็นำมารวมเก็บไว้ในที่เดียวกัน และยังคงเรียกว่าหอพระไตรปิฎกหรือหอไตรเช่นเดิม ซึ่งก็คือหอหนังสือหรือหอสมุดของวัดนั่นเอง^๒

ส่วนคัมภีร์ใบลานที่เก็บอยู่ในหอพระไตรปิฎกก็จะใส่ไว้ในตู้หรือหีบ ตู้ซึ่งใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ใบลานคือตู้ไทยโบราณหรือตู้พระธรรม เป็นตู้ที่มีลักษณะพิเศษอันเป็นแบบฉบับของไทยโดยเฉพาะ ที่สังเกตได้คือลักษณะเป็นตู้ไม้ทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ตอนบนสอบเข้าจึงทำให้ดูแคบกว่าตอนล่าง ตู้ดังกล่าวนี้นิยมตกแต่งด้วยลายรดน้ำ เป็นลวดลายไทย ปิดทองบนพื้นรักดำ ดูงดงามยิ่ง จึงนิยมเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า ตู้ลายทอง

หอพระไตรปิฎกในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่นิยมสร้างไว้กลางสระน้ำภายในบริเวณวัด เป็นวิธีการป้องกันมิให้หมดปลวก หนู หรือแมลงเข้าไปกัดกินหนังสือ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ ต้องการรักษาอุณหภูมิภายในอาคารไม่ให้ร้อนมาก การเก็บคัมภีร์ใบลานไว้ในตู้ภายในอาคาร นอกจากจะช่วยรักษาหนังสือให้แข็งแรงปราศจากอันตรายจากภัยธรรมชาติฝุ่นผงและสัตว์แมลงกัดกินแล้วยังทำให้ดูสวยงาม เป็นระเบียบ แสดงถึงลักษณะวัฒนธรรมความเป็นไทยไว้ด้วย

^๑ หอสมุดแห่งชาติ. ตู้ไทยโบราณ เรียบเรียงโดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และ นิยะดา ทาสุนทร. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑. หน้า ๑.

^๒ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. วัดพัฒนา ๒๕. “การดูแลรักษาหอพระไตรปิฎก พระธรรมคัมภีร์ และการให้บริการผู้อ่าน”. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕. หน้า ๔๑.



หอไตรกลางน้ำ วัดกำแพงงาม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

ลานเปล่า นอกจากจะทำหน้าที่เป็นใบรองปกแล้ว ยังใช้ประโยชน์เพื่อการบันทึกข้อความเพิ่มเติมนอกเหนือจากเนื้อเรื่อง มีทั้งเขียนขึ้นแต่แรกสร้างและคนรุ่นหลังเป็นผู้ใช้ประโยชน์ในลักษณะเช่นนี้ จึงพบว่าข้อความที่เพิ่มเติมขึ้นจะมีทั้งเขียนด้วยเส้นหมึกและเส้นจารเป็นอักษรไทย อักษรขอมหวัด ภาษาไทย และภาษาบาลีต่างๆ กันไป ที่พบมากได้แก่ รายละเอียดเกี่ยวกับการนำคัมภีร์ใบลานไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ เป็นต้นว่า บันทึกคำอธิบายศัพท์ บทร่างข้อความเพื่อนำไปใช้เทศน์ในงานบุญของชนสามัญ หรือผู้มีศักดิ์ ได้แก่ งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ซึ่งหมายถึงการเทศน์ในวาระสำคัญๆ ของเหตุการณ์สำคัญอันเกิดขึ้นสะท้อนภาพปัจจุบันของอดีต วิธีการบันทึกข้อความเพิ่มเติมไว้เช่นนี้ นอกจากจะเป็นหลักฐานด้านประวัติของตัวคัมภีร์เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากคัมภีร์ผูกรุ่นแล้ว ยังบ่งบอกถึงวัฒนธรรมความเชื่อทางพระพุทธศาสนา อันเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ และยังรวมไปถึงการแสดงถึงสถานภาพของวัด เกียรติยศของวัด ฐานะของวัด และพระสงฆ์ผู้จำพรรษาอยู่ในวัดนั้นด้วย ตัวอย่างเช่น

ในคัมภีร์ อดุลกถาเปตวตฺต ผูก ๕ ของหอสมุดแห่งชาติ ใบรองปกต่อจากใบปกหน้า มีเส้นจารอักษรขอมหวัด ภาษาไทย ความว่า

ในคัมภีร์ ทิปนิธิตาตุกถา พุทธศตวรรษ ๒๓ ของหอสมุดแห่งชาติ ใช้น่า

๑ **นโมเมสพพพุทธาน** ๑ ๑ นโมเมสพพพุทธาน ๑

เมื่อจบข้อความเนื้อเรื่องแล้ว ตอนท้ายเรื่องจะระบุข้อความว่า จบ ด้วยคำในภาษาบาลีว่า นิฏฐิตं บ้าง ปริบูรณ์ บ้าง และบางครั้งพบว่ามีข้อความแสดงความปรารถนาของผู้จารคัมภีร์หรือผู้สร้างคัมภีร์ ต่อท้ายไว้ด้วย ตัวอย่างเช่น

ในคัมภีร์ ทิปนีฎีกาสงคินิ พุทธศตวรรษ ๒๓ ของหอสมุดแห่งชาติ ใช้น่า

๓ **นิบะณังคิณาสังคินิสังคินิ** ๑ **นิบะณัง**
นิบะณังคิณาสังคินิ ๑ **นิบะณังคิณาสังคินิ**
นิบะณังคิณาสังคินิ ๑ **นิบะณังคิณาสังคินิ** ๑

๓ **ทิปนีฎีกาสงคินิสังคินิ** ๑ **นิพพาน**
ปัจจุโยโหตุ ๓ **พุทธสสอโรคย์**
ธมมสสอโรคย์ ๑ **สัพพสสอโรคย์** ๑

ในคัมภีร์ ปถมสมโพธิ พ.ศ.๒๒๕๒ ของหอสมุดแห่งชาติ

ผูก ๓ ใช้น่า

๑ **นิบะณังคิณาสังคินิสังคินิ** ๑ **นิบะณัง**
นิบะณังคิณาสังคินิ ๑ **นิบะณังคิณาสังคินิ**
นิบะณังคิณาสังคินิ ๑

๑ **นิพพานปัจจุโยโหติอนาคเต** ๑ **พุทธ**
สรณังคจนามิ ๑ **ธมมสรณังคจนามิ**
สัพพสรณังคจนามิ ๑

ผูก ๔ ใช้น่า

๓ **นโมเมสพพพุทธาน** ๓ **นโมเมสพพพุทธาน**
นโมเมสพพพุทธาน ๓ **นโมเมสพพพุทธาน**

๓ **อภิสมาโพธิปริวัตโตนิฏฐิตโต** ๓ **ข้าพเจ้า**
ผู้เขียนขอนิพพาน ๑ **ปัจจุโยโหติ** ๑ **แก่ข้าพเจ้าผู้เขียนเป็นที่สุดเถิด** ๓

ผู้ก ๑๓ เขียนด้วยอักษรขอมบรรจง ความว่า

၁၁။ ဂေဟစာပေစီရင်စာ ၁၁။ သိပ္ပာနပတ္တယော
 ဟောဂိဇ္ဈာနဇာတိဇာတိ ၁

๙ เทสนาปริวตฺโตนิฏฺฐิตํ ๙ะ นิพฺพานปจฺจโย
โหติอนาคเตกาลํ ๙

ต่อจากนี้เขียนด้วยอักษรขอมหวัด ความว่า

[illegible]

๑ เทศนาปริวตตผูกนี้ ข้าพระเจ้าสมิพรหมทองเหล็กสร้างไว้สำหรับพระศาสนา พระพุทธีเจ้า เกิดมาชาติใดๆ อย่าได้มีโรค โรคฯ ขอให้ปัญญาข้าพระเจ้า ตรัสรู้ พระธรรมเจ้าแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ดุจดังสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ ชาติ ะ

ในคัมภีร์ คาถาพุทธมมปท พุทธศตวรรษ ๒๔ ของหอสมุดแห่งชาติ มีอักษร
ขอมหัด ภาษาไทย ใช้ว่า

១ កំណត់ច្បាប់បុណ្យនៃព្រះមហាក្សត្រ ។

๑ ก็สำเร็จบริบูรณ์ในพระธรรมบท เท่านั้นแล ๑

๔. ปกหลัง ส่วนใหญ่เป็นลานเปล่า มีบางคัมภีร์พบว่าจารชื่อเรื่อง ข้อความเกี่ยวกับปกหน้าไว้ด้วย

การศึกษาเชิงสังคมวิทยา

การศึกษาสารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลตามสมัยอยุธยา ทำให้ได้แนวคิดกว้างขวางออกไป นอกเหนือจากภาพลักษณ์ที่เห็นอยู่ภายนอกว่า เป็นหนังสือบันทึกพระธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา หากวิเคราะห์ให้ลึกกลงไปในส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นคัมภีร์แต่ละมัด แต่ละผูก ส่วนหนึ่งจะสะท้อนให้เห็นลักษณะวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของความเป็นไทย ซึ่งยังคงถ่ายทอดสืบมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา กับการสร้างสรรค์งานศิลปะไว้กับศาสนาด้วยความเชื่อถือและศรัทธา สิ่งเหล่านี้ปรากฏชัดในคัมภีร์ไบเบิล เท่าที่ศึกษามีดังต่อไปนี้

๑. ด้านศาสนาและความเชื่อ การสร้างคัมภีร์ไบเบิลเกิดจากความนิยมตามกระแส อิทธิพลความเชื่อในพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน เรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้แสดงพระวินิจฉัยไว้ใน สารานุกรม เล่ม ๑๕ หน้า ๒๗๕ องค์การคำของ ครุสภาพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ความว่า “คติแบ่งส่วนบุญอันตนกระทำแล้วให้แก่ผู้อื่น ก็เป็นคติ มหายานที่อธิบายในจารึก หรือในหนังสือว่า ขอให้สำเร็จแก่พระโพธิญาณในอนาคตกาลนั้นเกิด ก็เป็นคติมหายานฯ”

เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของคัมภีร์ไบเบิลโดยละเอียดแล้ว ทำให้ได้ แนวความรู้ว่าคติการสร้างคัมภีร์ไบเบิล เป็นไปตามพระวินิจฉัยของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยพบหลักฐานที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยาเกือบทุกคัมภีร์ จะตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ถึงพระนิพพานในอนาคต แม้ว่าข้อความที่ใช้บันทึกจะแตกต่างกันบ้าง แต่ความหมายหรือสาระสำคัญของเนื้อหายังคงเหมือนกัน หรือจะกล่าวว่าเป็นไปในแนวเดียวกัน ทั้งหมดก็ได้ โดยมีรายละเอียดที่ระบุไว้ในคัมภีร์เท่าที่รวบรวมได้มีทั้งชนิดออกนามผู้สร้างและ ไม่ออกนาม รวมทั้งมีข้อความบอกเหตุผลที่สร้าง โดยระบุเจตนาของผู้สร้างพร้อมกับตั้งปณิธาน ขอให้อันสงฆ์อันบังเกิดขึ้นจากการสร้างคัมภีร์ไบเบิลเป็นไปตามความปรารถนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑.๑ สร้างด้วยกำลังตนเองผู้เดียว ไม่ระบุเจตนาการสร้างคัมภีร์ เช่น ในคัมภีร์ พระปาจิตติ ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร บอกไว้ว่า ฯ มหาสมมุปาตลภิกข สร้าง พ.ศ.๒๑๙๑ ชาว สัมฤทธิ์ศก ฯ

๑.๒ สร้างด้วยกำลังตนเองผู้เดียว บอกเจตนาว่าสร้างให้กับพระศาสนาและแก่ พุทธอุลนุตร เช่น ในคัมภีร์ มโหสถปณจิตชาตก ของหอสมุดแห่งชาติ บอกไว้ว่า ฯ หลวงเมือง ลูกยายทิพย์สร้างไว้กับพระศาสนาแก่พุทธอุลนุตร ปิจอ อัญญศก

๑.๓ สร้างด้วยกำลังตนเองผู้เดียว บอกระยะเวลาการสร้าง แสดงเจตนาและ ปณิธานในการสร้างคัมภีร์ โดยตั้งใจให้ใช้เป็นเครื่องสืบพระศาสนา ให้อยู่ยั่งยืนถึง ๕๐๐๐ ปี และ ขอให้เป็นหนทางนำไปให้ถึงนิพพานในอนาคต พบแต่ความสุข เช่น ในคัมภีร์ ปถมสมโพธิ ของ หอสมุดแห่งชาติ

บอกไว้ในผูก ๓ ว่า ฯ พุทธศักราชได้ ๒๒๙๒ พระวัสสา เขียนมาแต่วัสสาจอ เมื่ออยู่เรียน ปถม (ปถมสมโพธิ) แล ฯ ข้า พระสมิเหล็กเขียนไว้ ฯ สำหรับศาสนาให้ถ้วน ๕๐๐๐ พระวัสสา เป็นอุปนิสัยปัจจัยแก่นิพพาน ฯ

บอกไว้ในผูก ๗ ว่า ๑ ข้าพระสมิพรหมทองเหล็ก สร้างไว้สำหรับพระศาสนาพระพุทธรูปเจ้า ขออุปนิสัยปัจจัยแก่นิพพานไปเมื่อภายภาคหน้าอย่ารู้เจ็บหลังเลย ๑

บอกไว้ในผูก ๑๓ ว่า ๑ นิพพานปัจจุโยโหติ อนาคตกาลเอ ๑

๑.๔ สร้างด้วยกำลังตนผู้เดียว ระบุนวามประสงค์ให้ใช้เป็นหนังสือเรียนของสงฆ์ เช่น ในคัมภีร์ ลินตลปกาสิณิกขาตก ของหอสมุดแห่งชาติ บอกไว้ว่า ๑ หนังสือเจ้าราม อาลักษณ์สร้างไว้สำหรับพระศาสนา พระสงฆ์องค์ใดจะยืมไปเล่าเรียนอย่าหวงแหนไว้ ๑ และยังได้บอกชื่อผู้จารคัมภีร์ไว้ด้วย ปรากฏใน ผูก ๒ ผูก ๓ และ ผูก ๖ เขียนไว้ว่า เณรเกิด เณรอยู่ เขียนและเณรขึ้น เป็นต้น

๑.๕ สร้างร่วมกันมากกว่า ๑ คน บอกเจตนาว่าสร้างไว้ในพระศาสนา เช่น

ในคัมภีร์ ปถมสมโพธิ ของหอสมุดแห่งชาติ บอกไว้ว่า ๑ อุบาสกพรผู้ศรัทธาอุบาสิกาทองมากผู้เมีย มีเจตนาสร้างไว้ในพระศาสนา แล ๑ ๗ พุทธศักราชได้ ๒๒๘๘ พระวัสสา ปีชวด อัฐศก ๗

ในคัมภีร์ ปถมสมโพธิลักขณปริคาหกวิจฺจาร ของหอสมุดแห่งชาติ บอกไว้ว่า ๑ หนังสือนี้มหาอุบาสกขุนพรหมภักดี แลมหาสีกานางเอิบ เป็นอุปการะ ๑ พุทธศักราชได้ ๒๒๓๒ ปีมะเส็ง เอกศก ๑

๑.๖ สร้างร่วมกันมากกว่า ๑ คน บอกชื่อ ที่อยู่ และเจตนาของผู้สร้าง ว่าสร้างคัมภีร์ถวายพระสงฆ์ใช้เป็นหนังสือเรียน กับสืบพระศาสนา เช่น

ในคัมภีร์ ปถมสามนุต บัณฑิต ของวัดพนัญเชิงวรวิหาร บอกไว้ว่า ๑ วันจันทร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๕ ค่ำ ปีชวด โทศก พุทธศักราชได้ ๒๒๕๓ เศษสังขยา ๔ เดือนกับ ๑๕ วัน ท่านออยยารอดผู้แม่ อนางจู้ผู้ลูกสาว อยู่ตำบลไฉ่วัดกล้วย สร้างปถมสามนัตถวายพระมหาสเสถียร แลมหาพรหมสร ให้ไว้กับพระศาสนา ให้สงฆ์เรียนให้ถ้วน ๕๐๐๐ พระวัสสา แล ๑

ในคัมภีร์ อุดกถาเปตวตฺถ ของหอสมุดแห่งชาติ บอกไว้ว่า ๑ พุทธศักราชได้ ๒๑๙๒ ปีกับ ๙ เดือน กับ ๗ วัน วันจันทร์ ปีฉลู โทศก พระอุดกถาเปตวตฺถ ผูก ๙ นี้ ยังมีอุบาสกเพชรและอุบาสิกาเกิด แลประกอบด้วยศรัทธา ให้สร้างไว้กับพระศาสนาตราบเท่าถ้วน ห้าพันพระวัสสา แล ๗

วิเคราะห์จากข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา เฉพาะตัวอย่างที่ยกมาในข้อ ๑.๑-๑.๖ ข้างต้น ได้ข้อสรุปอย่างกว้างๆ ของสภาพสังคมไทยในช่วงเวลาระหว่างปลาย

พุทธศตวรรษ ๒๒ ถึงตลอดพุทธศตวรรษ ๒๓ คนไทยในยุคสมัยนั้นน่าจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นระบบสังคมครอบครัวที่มีความผูกพันด้วยความรักสามัคคี ประกอบกิจกรรมร่วมกัน นับถือพระพุทธศาสนาด้วยความยึดมั่นและศรัทธา ร่วมใจกันสนับสนุนส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง โดยประสงค์ให้ยืนนานจวบจนถึง ๕,๐๐๐ ปี

ขณะเดียวกันยังสะท้อนให้เห็นชัดว่า วัดคือสถานศึกษาที่อยู่ในความเอาใจใส่ดูแลอุปถัมภ์ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ที่กล่าวเช่นนี้เพราะผู้สร้างคัมภีร์มีทั้งพระสงฆ์ ข้าราชการ ขนสามัญที่เป็นผู้หญิง ผู้ชาย ผู้ใหญ่ และเด็ก อันหมายถึงคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ และทุกสถานภาพต่างก็มีจุดประสงค์ร่วมเป็นหนึ่งเดียวกันเพื่อการสร้างสรรค์ส่งเสริมให้มีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมจึงสร้างคัมภีร์ใบลานขึ้นไว้ใช้เป็นหนังสือเรียนอย่างเสรี ไม่มีปิดกั้นหวงแหน กับยังมอบหมายให้พระสงฆ์ในวัดเป็นผู้ดูแลแทนด้วย

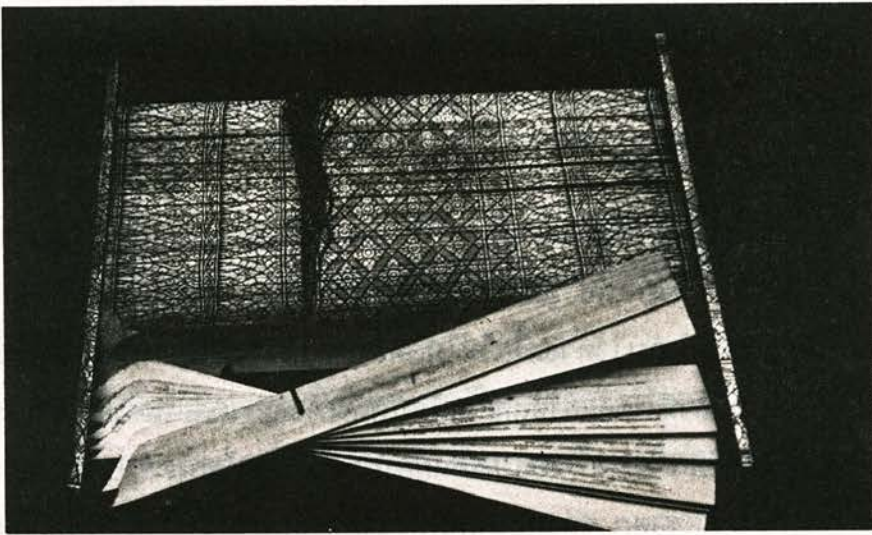
อีกประการหนึ่งที่สังเกตได้คือ การออกนามบุคคลหรือการใช้คำเรียกชื่อมักมีนามเครือญาติในตระกูลเดียวกัน เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เข้ามาเชื่อมโยงให้เกิดความชัดเจนหรือบอกสถานที่ตำบลที่อยู่อาศัยกำกับไว้ด้วยเพื่อไม่ให้ผิดพลาด เพราะในยุคสมัยนั้นยังไม่มีนามสกุลใช้หากบังเอิญมีชื่อเหมือนกันก็สามารถแยกได้ถูกต้องไม่สับสน ตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์ ปถมสามนุต บันตันของวัดพนัญเชิงวรวิหาร ออกนามว่า “ออยยารอดผู้แม่ อนนางงูยผู้ลูกสาว อยู่ตำบลใต้วัดกล้วย ฯ” และในคัมภีร์ มโหสถปณฺธิตชาตก ของหอสมุดแห่งชาติ ออกนามว่า “หลวงเมืองลูกยายทิพย์ ฯ” เป็นต้น

นอกจากนั้นยังมีคำที่ใช้ประกอบหน้าชื่อ ทั้งของพระสงฆ์และบุคคลทั่วไปเป็นคำเฉพาะใช้บ่งบอกสถานภาพของบุคคลนั้นๆ ในส่วนของพระสงฆ์หากมีสมณศักดิ์ จะใช้ฐานะของสงฆ์ประกอบชื่อด้วย เช่น ใ้ว่า พระมหาธรรมปาลภิกขุ พระมหายศเสถียร และมหาพรหมสร เป็นต้น ถ้าเป็นพระสงฆ์สามัญจะใช้คำว่าพระสมิและสมิ^๑ ซึ่งเป็นสรพนามเรียกพระสงฆ์ทั่วไป เช่น ใ้ว่า พระสมิพรหมทองเหล็ก เป็นต้น ส่วนคำนำหน้านามที่ใช้กับคนทั่วไปนั้น ยังคงนิยมใช้อุบาสกใช้กับชาย อุบาสิกาใช้กับหญิง คำอุบาสกและอุบาสิกา^๒ สองคำนี้ใช้เรียกบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงจริงจังโดยสายเลือด สืบต่อจากบิดามารดา หรือเรียกคนที่ถือบวชนุ่งขาวห่มขาว และสำหรับคนทั่วไปที่เป็นหญิงใ้ว่า ออยยอ อนนาง นำหน้าชื่อ ซึ่งแสดงสถานภาพ วิทยุติ ของบุคคลนั้นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย

^๑ คำ สมิ ปัจจุบันความหมายกลายไปในทางเลว นิยมใช้เป็นคำเรียกพระสงฆ์ผู้ต้องอธิกรณ์

^๒ คำ อุบาสก อุบาสิกา ในปัจจุบันหมายถึงผู้ที่ได้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ

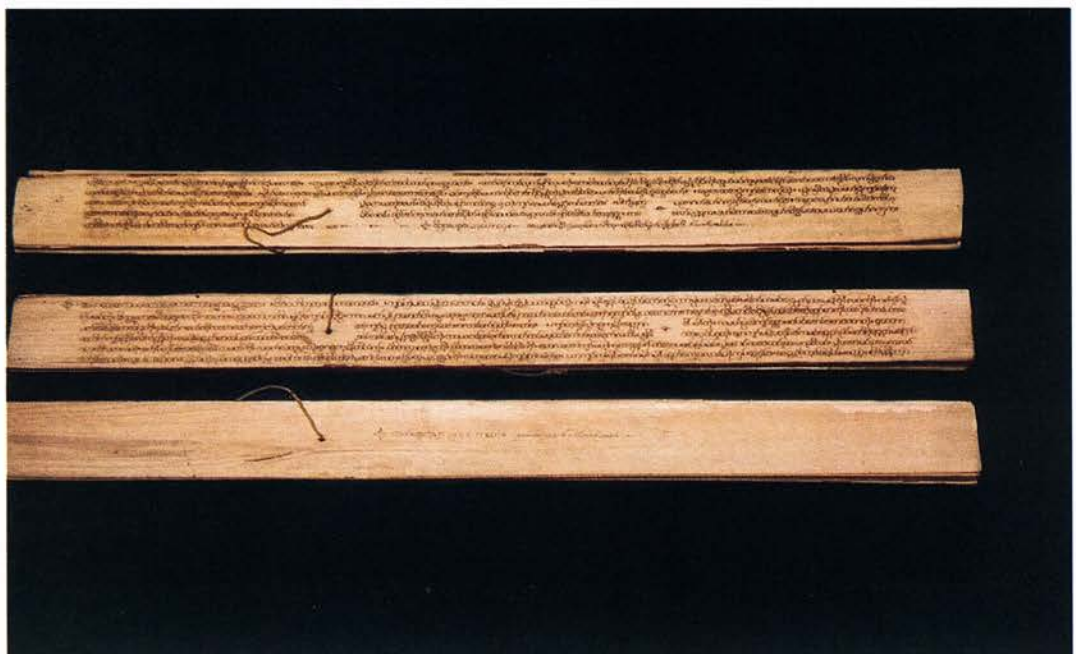
๒. ด้านศิลปกรรม คัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยาบางคัมภีร์มีการตกแต่งโดยรอบขอบคัมภีร์ด้วยลายทองบนพื้นแดง เขียนเป็นลายกรวยเชิง ตัวอย่างเช่น คัมภีร์ พุทธปณาสามนุตปาสาทิกอฏฐกถา ของวัดไผ่ขนาน ลักษณะของลวดลายที่ตกแต่งเป็นการถ่ายแบบมาจากลายผ้า ซึ่งมีเชิงอยู่ตรงส่วนของชายผ้า ลวดลายเชิงดังกล่าวนี้มีรูปทรงเหมือนกับที่นิยมนำมาตกแต่งประดับพื้นที่บางส่วนของอาคารสถาปัตยกรรมไทย เช่น ริมขอบตอนบนและล่างของเสา ช่อ เพดานโบสถ์ วิหาร เป็นต้น



คัมภีร์พุทธปณาสามนุตปาสาทิกอฏฐกถา ฉบับข้างลาย
ของวัดไผ่ขนาน อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

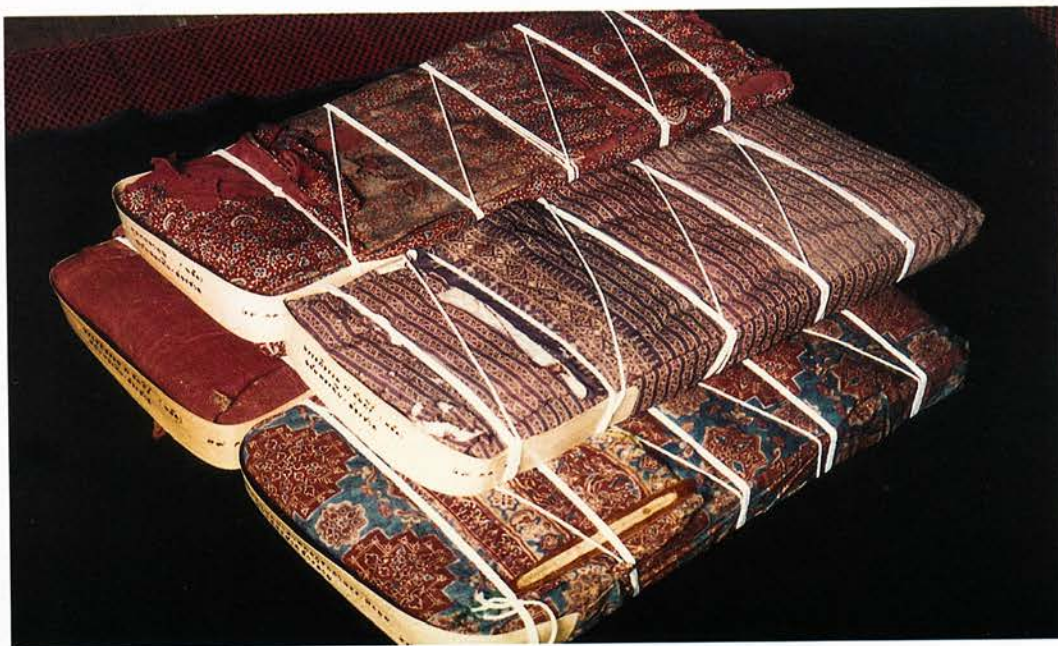
การตกแต่งลวดลายขอบคัมภีร์มีหลายอย่าง นอกจากจะตกแต่งเต็มพื้นที่ขอบลานแล้ว ยังมีที่ทำเป็นล่องชาดข้างลาย ล่องชาด ชาดทึบ และทองทึบด้วย

ในส่วนของไม้ประทับคัมภีร์นั้น มีพบที่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำและลายทองจีนบ้าง แต่เป็นของสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาไม่พบ ทั้งนี้อาจชำรุดสูญหายไปก่อนหน้านี้แล้ว ซึ่งรวมถึงผ้าห่อคัมภีร์ที่เป็นผ้าพิมพ์ลายต่างๆ พบว่าบางผืนอาจจะสั่งทำขึ้นเพื่อใช้ห่อคัมภีร์โดยเฉพาะ หรือคัดเลือกผ้าที่มีลวดลายและขนาดเป็นผืนสี่เหลี่ยมมีลายเชิงเป็นขอบรอบสี่ด้านกว้างยาวพอดีที่จะใช้ห่อคัมภีร์ได้ ส่วนอายุของผ้านั้นบางผืนมีลวดลายร่วมสมัยอยุธยา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

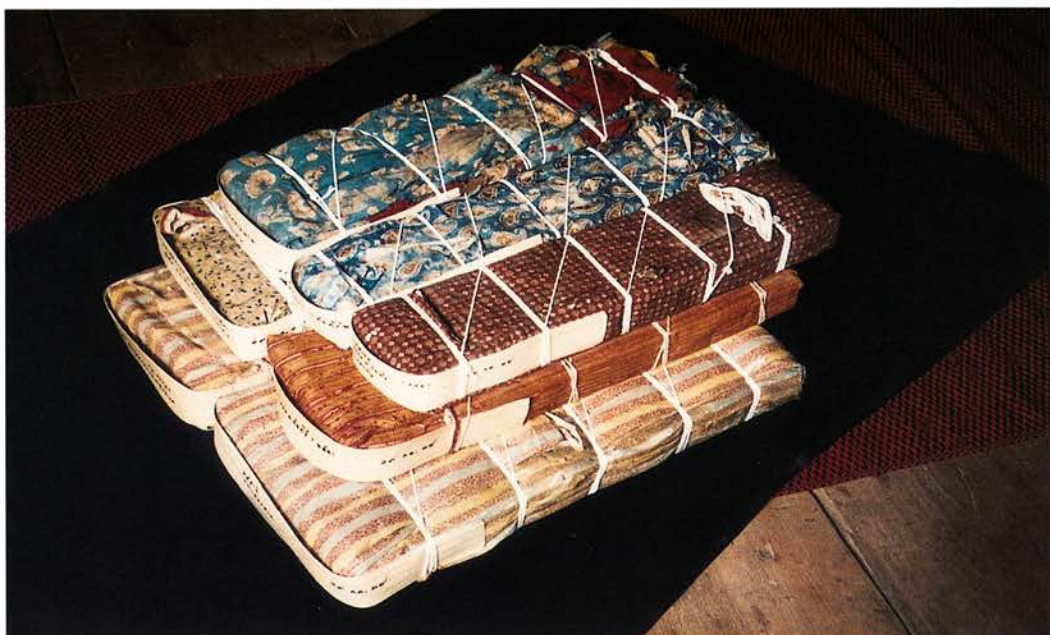


ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานจารอักษรมอญ

พบที่วัดบวรนิเวศ จังหวัดราชบุรี



ตัวอย่างผ้าห่อคัมภีร์โบราณ ของวัดไผ่ขน้ำ



ตัวอย่างผ้าห่อคัมภีร์โบราณ ของวัดไผ่ขนาน



ตัวอย่างผ้าห่อคัมภีร์สารพัดที่ปณี พุทธศตวรรษ ๒๒ ของหอสมุดแห่งชาติ

การประดับตกแต่งคัมภีร์ใบลาน นอกจากจะเป็นการแสดงฝีมือในทางช่างศิลปกรรมไทยสมัยอยุธยาแล้ว ยังแสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ของสังคมไทยในยุคสมัยนั้นด้วย จะเห็นได้ว่าลักษณะการตกแต่งคัมภีร์ใบลานให้มีความงดงามโดยรอบตั้งแต่ปก ลานหน้าหลัง ขอบลาน ๔ ด้าน ไม่ประกับ สลาก และผ้าห่อคัมภีร์ ล้วนเป็นงานสร้างสรรค์ที่ผู้สร้างตั้งใจให้เป็นศาสนวัตถุอันทรงคุณค่าที่สุด สมกับเนื้อหาของเรื่องที่จารอยู่ในลานแต่ละหน้าเหล่านั้น อีกทั้งยังจะให้ความคงทนถาวรอย่างยั่งยืนนานอีกด้วย ฉะนั้นงานศิลปกรรมที่คัมภีร์ใบลานจึงเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ของธรรมดา เพียงมองผ่านไปเฉยๆ เพราะในยุคสมัยหนึ่งมีคำพูดที่นิยมกล่าวกันว่า การศึกษาเรียนรู้แม้เพียงรอบขอบคัมภีร์ก็ยากยิ่งนัก หากรู้จนกระจ่างก็จัดว่าเป็นนักปราชญ์ได้แล้ว แต่ถ้าเรียนรู้ลึกเข้าไปถึงเนื้อหาสาระของเรื่องในคัมภีร์ก็จะบรรลุถึงพระนิพพานทีเดียว

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. กระทรวงศึกษาธิการ. “การดูแลรักษาหอพระไตรปิฎก พระธรรมคัมภีร์ และการให้บริการผู้อ่าน.” วัดพัฒนา๒๕. กรุงเทพฯ, กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.
- กรมศิลปากร. การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.
- _____. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.
- _____. ๓๐๐ ปี ลายสือไทย (อักษรวิทย์ไทยฉบับย่อ). โดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. กองอุตสาหกรรมในครอบครัว. ลานและผลิตภัณฑ์จากใบลาน. กรุงเทพฯ, กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, ๒๕๒๘.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. “การอนุรักษ์ใบลาน.” นิตยสารศิลปากร, ปีที่ ๓๓ เล่มที่ ๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๒), หน้า ๒๓-๓๓.
- _____. “จารึกบนแผ่นไม้การบนแผ่นอิฐสมัยทวารวดี.” นิตยสารศิลปากร, ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๔ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๔๑), หน้า ๔๔-๔๗.
- คงเดช ประพัฒน์ทอง. การวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.
- ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑. กรุงเทพฯ, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐.
- พระราชพงสาวดาร. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พิมพ์ครั้งที่ ๖ (พระนคร, ศิวพร, ๒๕๑๑). (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจุศพ คุณพ่อได้สั่ง พรประภา ณ สุสานศรีราชา ชลบุรี วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๑๑).
- พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. ประวัติพุทธศาสนาในสยาม. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.
- มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. สาขาวิชาศิลปศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชาสารนิเทศลักษณะ
พิเศษ หน่วยที่ ๓ หนังสือตัวเขียน. นนทบุรี, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
๒๕๓๓.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ,
๒๕๕๓.

ราชสกุลวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. พระนคร, กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

ลาตูแบร์, ซิมอน เดอ. ราชอาณาจักรสยาม. แปลจาก Du royaume de Siam โดย สันต์ ท. โกมล
บุตร. พระนคร, ก้าวหน้า, ๒๕๑๐.

ศิลาจารึก. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

_____. จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑-๕. กรุงเทพฯ, หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สารานุกรมไทย เล่ม ๑๕. กรุงเทพฯ, องค์การค้ำของกรุงสภา,
๒๕๐๕.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพฯ,
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๑๕.

สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, หอพระมณเฑียรธรรม. กรุงเทพฯ, อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

สิริ เปรมจิตต์. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๒๒.

สิริวัฒน์ คำวันสา. ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.๒๐๐๐. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์สำนัก
นายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒.

หอสมุดแห่งชาติ. ๓ไทยโบราณ. โดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และ นิยะดา ทาสุนทร. กรุงเทพฯ,
๒๕๒๑.

